

Tartalomjegyzék
2002., 1. lapszám

Szerző

Aáry-Tamás Lajos
Kecskeméti Edit
Tausz Katalin

Bíró Endre
Gáspár Károly

Kende Ágnes
Fellegi Borbála

Herczog Mária
Forrai Judit
Fábián Títusz
Herczog Mária

Bíró Endre

Beszán Lídia
Takács Katalin

Kecskeméti Edit

Simai Mihály

Cím

A gyermekek jogai az oktatásban
A gyermekek érdekei a politika felett állnak
A gyermekek és a családok szociális jogai

A gyermeki jogok érvényesítésének lehetőségei
A gyermeki jogok magyarországi szabályozása
A gyermek jogai bizottságnak zárómegjegyzései a
magyar kormányjelentéssel kapcsolatban

A magyar oktatás és a cigánygyerekek
A resztoratív (kárhelyreállító) szemlélet alkalmazása a
középiskolai oktatásban
Évfordulók
A fiúgyermekek szexuális kihasználása
Gyermekek jogai a kórházban
Gyermekek jogai a gyermekvédelemben
Iskolajogház Program

Jogok az iskolában

Kompetenciahatárok a szociális munkában
Kötelezettségvállalás Európa és Közép-Ázsia
gyermekéiért Berlin, 2001. május
Mulasztások és elszalasztott lehetőségek

Rendkívüli ENSZ közgyűlés a gyermekekért:
előzmények és várakozások

Tanulmány

A GYERMEKEK JOGAI AZ OKTATÁSBAN¹

1999 decembere óta vagyok az oktatási jogok biztosa, az ezt megelőző négy évben a kisebbségi ombudsman jogászaként oktatási kérdésekkel foglalkoztam. Ezért nem tízéves visszatekintést adok, inkább csak egy pillanatfelvételt, ami e két év alatt a hozzám érkezett ügyekből, a nálam kezdeményezett vizsgálatokból látható. Talán visszautalhat ez a pillanatkép az elmúlt tíz évre is.

Tekintettel arra, hogy a jogszabályok módosulását, változását mások elemzik, így inkább arról beszélek, hogy a jogszabályokban megfogalmazott elvek bekerülnek-e az intézményekbe, eszerint élnek-e az intézményekben dolgozók, meghatározza-e az intézményekben élők mindennapjait. Azt látom a hozzám érkezett panaszokból, hogy nem minden esetben épülnek be a gyakorlatba azok a rendelkezések, amelyek a gyermekek jogait kellene, hogy szolgálják.

Visszatérő vitatéma köztem és a pedagógusok között két kérdéskör, ami a jog és a pedagógia viszonyát érinti.

Panaszkodnak a pedagógusok, hogy a diákoknak csak jogaik, a pedagógusnak pedig csak kötelezettségeik vannak. Jogászként abból indulok ki, hogy a nemzetközi egyezmények, az Alkotmány és a közoktatási törvény alapján nincs különbség gyermek és felnőtt között, ugyanolyan jogok illetik meg őket, csak a gyermekeket, tanulókat megillető jogok másként kerülnek megfogalmazásra, hiszen a gyermekek speciális helyzetben vannak. Ezen okfejtésen túl, amikor arra próbálunk választ találni, hogy a pedagógusok miért érzik úgy, hogy – szemben a diákokkal – nekik kevesebb joguk van, akkor egy különös jogi helyzetet kell velük megvitatni.

A gyermeki jogok csak akkor működőképesek – nemcsak az oktatásban, hanem a társadalom bármely más szelvényében is –, ha a jogok mellett ott található valamely felnőttnek a kötelezettsége. Ez a családban természetesen a szülőt, a hatósági eljárásban a hatósági ügyintézőt, az iskolában pedig a pedagógust jelenti. Fordítva viszont nem igaz a tétel: a pedagógusjogok esetében a kötelezett nem a tanuló (ez csak nagyon ritkán, személyiségi jogok, méltósághoz való jog esetén lehetséges), hanem a pedagóguskolléga, az intézmény vezetője, a fenntartó vagy végső soron az állam. Fontosnak tartom, hogy az ilyen jogi tételekről vitát kezdeményezzünk, mert akkor a jogászok vagy a civilek segítségével a tanárok feltérképezik ezt a helyzetet, és el lehet érni, hogy a pedagógusok ne ott keressék a felelőst, ahol nincs.

A másik pedagógusi érvelés, hogy a gyermek csak akkor éljen a jogaival, ha a kötelezettségeit teljesítette. Ez egy jogi köntösbe bújtatott pedagógiai tétel, ami tévhitként ott lebeg minden oktatási intézményben. Ezt a véleményt meg kell cáfolnom, ugyanis egy jog nem tagadható meg valakitől azért, mert egy kötelezettséget elmulasztott. A pedagógusok akkor szokták ezt a helyzetet megérteni, ha kiemeljük az iskolából, és betesszük a felnőtt életbe. Ha a jegyző az önkormányzati választásokon azt mondaná a polgárnak, hogy ön most nem élhet alkotmányos jogával, nem szavazhat ezen a választáson, mert az adóbevallási ívét két hónappal később adta fel, akkor a polgár nagyon fel lenne háborodva, rohanna a sajtóhoz, fellebbezési lehetőséget keresne. Nincs másról szó, mint

¹ Az írás „A gyermekek jogainak érvényesülése az elmúlt tíz esztendőben” című konferencián elhangzott beszéd szerkesztett változata

hogy egy alkotmányos jogot és egy alkotmányos kötelezettséget összekapcsolnak, pontosabban megtagadják a jog gyakorlásának lehetőségét azért, mert az illető a kötelezettségét elmulasztotta. Szándékosan sarkítok azért, hogy érezni lehessen a helyzet fonákságát, hogy az iskolára visszavetítve másként gondoljanak ezekre a helyzetekre.

Mit tehet egy intézmény, az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala azért, hogy a gyermeki jogok érvényesülhessenek? Két elemét említem meg az eljárásunknak: az egyik a mindennapi ügyek intézése, a másik pedig a hivatalból indított vizsgálatok lehetősége.

Van egy speciális eljárási formánk, ez pedig a személyes egyeztetés. Tapasztalatom szerint az oktatási konfliktusok mögött mindig megtalálható az információhiány, és ez nemcsak a pedagógusra vonatkozik, hanem a szülőre, illetve az oktatási szereplőkre egyaránt. A személyes egyeztetés intézménye, amikor arra kérem a feleket, hogy közösen ülünk le egy asztalhoz, térképezzük fel, mi volt a konfliktus gyökere, megpróbálja áthidalni ezt az információhiányt. Az esetek többségében a megbeszélés végén létre is jön egyfajta megállapodás. Sokak megítélése szerint ez nem olyan erejű, mint egy törvényi rendelkezés vagy egy törvényi rendelkezés mellé fenyegetésként odacsatolt szankció, de én mégis azt látom, hogy erősebb kötelék tud lenni az emberek közötti megállapodás. Persze csak akkor, ha azt belső meggyőződésből teszik, ha segítséget kaptak arra, hogy aktívan közreműködnek az orvoslás módjának megtalálásában, és méltóságuk sérelme nélkül kerüljenek ki az ügyből. Az eljárás során én figyelek erre, közvetítő vagyok, valamint a jogi kérdésekben elmondom az álláspontomat, de nem ítélek, hanem a feleket segítve működöm közre. Ennek a hatékonyságát, hogy működőképes-e vagy sem, néhány év múlva lehet majd megítélni.

Mint ombudsman típusú intézmény, intézkedési lehetőségként ajánlásokat fogalmazhatok meg, amelyek nem kötelező érvényűek, nem kell azokat elfogadni, nem lehet azokat végrehajtani. De egy nagyon fontos dolgot elindíthatnak, nevezetesen hogy a diákjogról, a gyermekjogról, a pedagógusjogról, a szülői jogról két intézmény: az oktatási intézmény és az oktatási jogok biztosa vitát indukál, ami szakmailag megalapozott, őszinte, ahol érvelni kell, és olyan, amelynek az eredményeképpen tanulni lehet.

Lehetőségünk van hivatalból indított vizsgálatok lefolytatására is, illetve szerény anyagi eszközeinkkel lehetőségünk van kutatásokat is indítani, finanszírozni. A közoktatás területéhez kapcsolódóan két ilyen kezdeményeztünk.

Az egyik hivatalból indított vizsgálat a konfliktusok természetére, a konfliktuskezelő technikákra irányult. A hivatalhoz 2000-ben 630 ügy érkezett, 2001-ben valamivel magasabb az ügyek száma, de ha belegondolunk, hogy az oktatás 4 millió embert érinthet közvetve vagy közvetlenül, akkor ez az ügyszám nem tekinthető magasnak. Ennél sokkal-sokkal több konfliktus van az oktatásban. Ennek próbáltunk utánajárni. Nagyon jól láttuk azokat a vizsgálati eredményeket, amelyeket korábban mások már megfogalmaztak, nevezetesen, hogy az oktatási szereplők közül sokan nem ismerik a jogaikat. A saját jogaikat és egymás jogait sem ismerik. Problematikus az is, hogy nincsenek konfliktusmegoldó technikák az oktatási intézményekben, nincs fórum, mód, lehetőség arra, hogy kulturált formában, valamilyen minimálisan formalizált eljárás keretében vitázzanak a felek az őket érintő legfontosabb kérdésekben.

Talán viccesnek hat, de én nagyon fontos kérdésnek tartom azt is, hogy milyen hajjal lehet iskolába menni, lehet-e testékszert viselni, felvehető-e a trágyataposó cipő és a miniszoknya vagy sem, ezek a kérdések azonban mesterségesen válnak tanár-diák vagy felnőtt-gyermek konfliktussá. Miközben az ügyek, az oktatási konfliktusok kilencven százaléka diák-diák konfliktus, ez a tíz százalék olyan hangos – és néha mesterséges –, hogy elnyomja azt a kilencven százalékot. Hogy néz ez ki az iskolában? Bemegy a diák lila hajjal,

az igazgató meglátja a folyosón, és ráripakodik. Ettől a másodperctől kezdve nincs az a diák, aki az igazgató oldalára állna, még akkor sem, ha egyébként utálja a lila haját, és szerinte is ronda a társa, mert a diák – a gyermeki szolidaritás sokkal erősebb. De megítélésem szerint nincs olyan beosztott pedagógus sem, aki ezután el merné mondani, hogy neki egyébként a lila haj tetszik, mert az igazgató már elmondta a maga értékítéletét. Nincs az iskolában mód, forma, lehetőség arra, hogy a diákok a lila hajról, a cipőről, a testékszerekről a maguk módján, a nekik megfelelő formában, a maguk eszközzel és a maguk lehetőségei szerint vitázzanak, mondjanak értékítéletet, döntsenek, és ezzel a döntésükkel befolyásolják egymást és a felnőtteket.

Mivel a hivatalhoz mindig a panaszok érkeznek, nagyon ritkán tudom meg azt, hogy hol működnek jó megoldások. Ezért arra kértem néhány szociológust – közöttük Pál Tamást, aki igazán kiváló szakértője a területnek –, hogy segítsen feltérképezni a már kitalált és jól működő megoldásokat. Több helyen hoztak létre diákbíróságot, panaszláncot és számos más, olyan civil kezdeményezést, amely nagyszerűen működik helyben, de kicsi a hangjuk és kevés megnyilvánulási lehetőségük van, így sokan nem tudnak ezekről.

A másik vizsgálat a fogyatékos gyermekek helyzetét próbálja feltérképezni. Nincs arra pénzünk, hogy minden fogyatékosági kategóriában vizsgálatot indítsunk, ezért le kellett szűkítenünk ezt a kört. A beérkezett panaszok alapján az úgynevezett más fogyatékosági kategóriába tartozók helyzetét vizsgáltuk.

A jogszabályban így nevezik gyűjtőszóval a dyslexiás, dysgraphiás, autista, hiperaktív gyermekeket. Azt látni, hogy az ezzel kapcsolatos panaszok száma drámaian növekszik, nagyon sok olyan gyermek van, aki nem talál magának intézményt, a szülők intézményről intézményre rohanganak. A hatóságok igazából nem tudnak, néhány esetben nem akarnak nekik segíteni, mert a sok-sok érintett hatóság jellemző módon a saját hatáskörét vizsgálja, nagyon hamar kizárja azt, és elküldi a szülőt és a gyermeket máshová, így ők nem találnak igazi segítséget. Talán, ha azok az intézmények, amelyek döntenek vagy részben dönthetnek a gyerekekről, összefognának, és a probléma megoldására koncentrálnának, akkor gyakrabban lehetnének sikeresek.

Azt mondják az orvosok, hogy a koraszülött gyermekek igen nagy százalékát most már megmentik az élet számára, és ez örömteli hír, de ebből a gyermekcsoportból kerül ki aztán később a nagyon sok magatartászavarral, különböző részképesség-zavarral küzdő gyermek az iskolában, és erre a pedagógusok, az intézmények nincsenek felkészülve.

Lehet, hogy az említett két vizsgálat olyan megállapításokat tesz, amit korábban mások már megfogalmaztak. De talán az oktatási jogok biztosa által kezdeményezett vizsgálat, az annak nyomán megfogalmazható ajánlások, illetve az ehhez kapcsolható sajtóvisszhang, szakmai visszhang alkalmas lehet arra, hogy az érintettek hangját felerősítse. Az oktatási jogok biztosa, mint egy szócső szerepelhet, hogy odafigyeljen ezekre a problémákra, és az ajánlások nyomán – ha ezeket az ajánlásokat az érintettek elfogadják – olyan döntések születhetnek, amelyek a változások irányába mutatnak.

Nem vagyok pedagógus, de volt egy olyan pedagógiai élményem, amiről számot kívánok adni. A Diákszövetségben arra kértek, hogy tartsak előadást általános iskolásoknak és középiskolásoknak a konfliktuskezelő kultúráról, azokról a lehetőségekről, amelyek a diákok rendelkezésére állnak, adjak információkat arról, hogy mi ez a hivatal, milyen típusú ügyekkel foglalkozik. Ezt úgy láttuk megvalósíthatónak, hogy videoszalagra vettünk tipikus konfliktusokat, ahol diákszínészek, illetve felnőttek játszották el a tanár, a diák, a szülő szerepét. Ezeket lejátszottuk, és aztán vitáztunk róluk a gyerekekkel. Az előadás második felében a középiskolásokkal az eljárási elvekről vitáztunk. Attól féltem, hogy az általános iskolásoknak száraz lehet egy ilyen típusú jogi előadás, és mivel nem volt pedagógiai

tapasztalatom, ezért egy egészen más módszerhez folyamodtam, fontosabbnak tartottam a gyermekek véleményét megkérdezni. A véleményt sajátos módon gyűjtöttem be. Van egy hatalmas csehszlovák disznóbőr táskám. Ezt feltettem az asztalra és azt mondtam, hogy ez egy földönkívüli lény, én pedig az ENSZ gyermekjogi megbízottjának egyik munkatársa vagyok, és azért választottuk ki Magyarországról ezt a csoportot – 50-60 általános iskolás ült a teremben –, hogy magyarázzák el ennek a földönkívüli lénynek, hogy kik ezek a kis emberek a nagy emberek világában. Hogyan élnek a kicsik a nagyok között? Elnyomják-e őket a nagyok vagy sem? Vannak-e különleges vágyaik, szükségleteik, amelyeket megfogalmaznának a nagyok felé? Próbálják ezt átadni a földön kívüli lénynek.

Volt egy szociológushallgató, aki segített az előadásban, őt arra kértem, hogy a táblára írja fel, amit a gyermekek mondanak. Nem szóltam bele, néha moderálnom kellett, néha visszaterelgetni, ha esetleg más irányt vett a beszélgetés, de nekem nem kellett aktívan részt vennem. A végeredmény az volt, hogy harminc perc alatt magyar általános iskolások egy csehszlovák disznóbőr táskának, amit egy földönkívüli lénynek képzeltek, a vágyaik és a szükségletek megfogalmazásával leírták az ENSZ gyermekjogi egyezményét. Utána elővettem az egyezményt – annak egy rövidített változatát –, elkezdtem olvasni cikkelyenként, és a szociológushallgató megmutatta, hogy a táblán hol van a cikkely gyermekek által megfogalmazott változata.

Ez olyan élmény volt számomra, amit sok helyen igyekszem megosztani másokkal. Én ebből azt a tanulságot vontam le, hogy ha a gyermekeknek hagyják kifejtetni gondolataikat, megfogalmazni vágyaikat, akkor nem kell még felnőtt segítség sem ahhoz, hogy csodákat műveljenek. Szerintem csoda, hogy nemzetközi jogászokat megszégyenítve magyarországi ötödikesek, hatodikosok mindössze fél óra alatt megfogalmazták az egyezmény legfőbb tételeit.

Aáry-Tamás Lajos

Írta: Kecskeméti Edit

A GYERMEKEK ÉRDEKEI A POLITIKA FELETT ÁLLNAK²

Nagy öröm, hogy ünnepelhetjük az ENSZ Egyezmény ratifikálásának 10. évfordulóját és készülhetünk a gyermekek helyzetéről szóló rendkívüli new york-i közgyűlésre.

Nemzetközi kitekintésben annyi mindenképpen fontos, hogy pillanatnyilag az ENSZ-egyezmény a gyermekek jogairól az, amelyet a legtöbb ország ratifikált eddig valaha is; kettő kivételével a világ minden országa kötelezettséget vállalt az egyezmény betartására. És azzal is dicsekedhet ez az egyezmény, hogy az emberi jogi egyezmények közül a leggyorsabban, alig egy év után hatályba léphetett, hiszen olyan gyorsan annyi ország ratifikálta.

Mint minden ilyen születésnapon, illik visszatekinteni, mi is történt az elmúlt években a gyerekjogok területén, és nyilvánvaló, hogy egy ennyire átfogó, a gyerekek életének minden színterét lefedő egyezmény ratifikálását követően meg kell vizsgálnunk, hogy vajon a magyar jogrendben megtörténtek-e azok a szükséges változások, módosítások, amelyek a gyerekek jogainak érvényesülését biztosítják.

Nagyon pozitív tény az, hogy a magyar alkotmány megemlékezik a gyerekek jogairól, tehát nemcsak általában az emberi jogokról szól, hanem a fokozott védelmet igénylő gyerekek jogainak, alapvető jogainak a felsorolása is megtalálható az alkotmányban, ha röviden is. Azután a gyermekvédelmi törvény, amely több szempontból is igen fontos előrelépés volt: egyrészt azért, mert oly sok próbálkozás után sikerült tető alá hozni, másrészt pedig, mert a gyermekjogi egyezmény lényeges gondolatait, elveit vezette be a magyar gyermekvédelembe, így a gyermek mindenek felett álló érdekének fogalmát, vagy a gyerekek családból való kiemelésének erőteljes korlátozását, a családok megerősítésének kötelezettségét érintette. Idesorolnám még fontos előrelépésként a több lépésben is módosított közoktatási törvényt is, hiszen az iskolaszékek bevezetése nyilván a szülői oldalt, a szülői beleszólást jelentette az oktatás ügyébe. A diákönkormányzatok létrehozása, illetve a különböző panaszmechanizmusok kialakítása, lefektetése, amivel a gyerekek, illetve szüleik az őt vagy őket érő sérelmeket orvosolhatják, vagy legalábbis, amivel orvoslást kereshetnek arra, mind olyan rendelkezések, amelyek nagymértékben járulnak hozzá ahhoz, hogy a Magyar Köztársaság alapvetően teljesítette a gyermekjogi egyezményből fakadó legfontosabb kötelezettségeit.

Az ombudsmani intézmény bevezetése is ide sorolható, hiszen sokan vagyunk, akik – mint magam is – úgy érzik, hogy hasznosabb vagy fontosabb lett volna, hogy egy önálló ombudsman foglalkozzon a gyerekjogi kérdésekkel, mégis, az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy jelenlegi formájában is az ombudsman, illetve általános helyettese egy sor gyerekjogi kérdésben fontos ajánlásokat tett, illetve igen alapos és érdekes eredményekkel záruló vizsgálatokat kezdeményezett.

Fontos előrelépésként értékelem, hogy létrejött az elmúlt tíz évben sok-sok civil szervezet. Olyan civil szervezetek, amelyek a gyerekjogok érvényesítésére, a gyerekek érdekvédelmére, különböző élethelyzetben való védelmére alakultak, és ez is nagyon jelentős előrelépést jelent a korábbi időkhez képest.

² Ez az írás „A gyermekek jogainak érvényesülése az elmúlt tíz esztendőben” című konferencián elhangzott beszéd szerkesztett változata

Tíz év elég hosszú idő ahhoz, hogy új szakasz kezdődjön egy ilyen egyezmény érvényesülésében, illetve érvényesítése vizsgálatában, és megnézzük azt, hogy vajon milyen konkrét intézkedések születtek, milyen programok, konkrét programok születtek annak érdekében, hogy a gyerekek jogai minél szélesebb körben érvényesülhessenek.

A gyerekek a születésnapjukon inkább kívánságokat és vágyakat szoktak felsorolni, és kevésbé visszafelé tekintenek, ezért én is néhány olyan problematikus kérdést vetek fel, ahol az elkövetkezendő években szívesen látnék valamilyen változást vagy összefogást vagy bizonyos új programok megjelenését.

Három nagy területet emelek ki, mind a három a gyermekjogi egyezmény három alapelvevel függ össze. A hátrányos megkülönböztetés tilalma, a gyerekek mindenek felett álló érdeke, illetve a gyerekek véleményének meghallgatása, illetve ennek tiszteletben tartása az, amiről egy kicsit részletesebben is írnék.

A '90-es évtized második felében számos olyan, diszkriminációra utaló jelenséget tapasztaltunk az oktatásban, ami a gyerekjogvédők közül sokakat elgondolkodtatott. Aztán a mindennapokban is számos olyan etnikai hovatartozásra épülő sztereotípiát élünk meg vagy tapasztalunk, ami a gyermekekre is kihat, a gyermekeket is sújtja. Ezt nemcsak mi, a gyerekjogokkal foglalkozók érezzük így, hanem a gyerekek maguk is érzékelik. 2001. elején a GFK Piackutatóval közösen az UNICEF egy európai felmérést készített, ahol 9-17 év közötti gyerekek véleményét kérték ki sok kérdésben.

Erre a közvélemény-kutatásra többször is fogok még hivatkozni, hiszen először történt meg, hogy a legérdekesebbek véleményét reprezentatív módon kikérték bizonyos kérdésekről. A gyerekek nagyon jól érzékelik, hogy vannak olyan csoportjaik, akikkel igazságtalanul vagy legalábbis nem egyenlő módon vagy egyenlőképpen bánnak. Például, 19 százalékuk mondta azt, hogy úgy érzi, más vallású gyermektársaival igazságtalanul bánnak, 38 százalékuk pedig, hogy fogyatékkal élő társaikkal bánnak igazságtalanul. 45 százalékuk azt gondolta, hogy a szegényebb társaik nem rendelkeznek egyenlő jogokkal, 48 százalékuk pedig, hogy a más etnikai csoporthoz tartozó gyerektársaik nem egyenlők velük. Ez elgondolkodtató.

Milyen formákban is jelenik meg még a diszkrimináció, vajon nem rejtett diszkrimináció-e vagy nem közvetett diszkrimináció-e az, amikor bizonyos kedvezményekből a szülők hovatartozása, akár anyagi, akár szociális hovatartozása miatt a gyerekeket kizárják. Vajon ez a gyerekekre nézve nem hordozza-e magában a hátrányos megkülönböztetést?

Ha arra gondolunk, hogy mik lehetnek egy hatékony védelem sarokpontjai a hátrányos megkülönböztetés ellen, akkor mindenképpen az első tennivaló a gazdasági, szociális, illetve a területi különbségekből adódó hátrányok vagy hátrányos helyzet megszüntetése, de legalábbis csökkentése. Aztán ugyanilyen fontosnak vélem azt, hogy az előítéletek kialakulását, elsősorban az oktatásban meg kellene akadályozni, és a közvélemény formálása szempontjából pedig igen fontos lenne az, hogyha a különböző diszkriminációs jelenségek esetében az állami, önkormányzati, illetve a szakmai szervezetek hallatnák a hangjukat, és határozottan véleményt mondanának.

Az egyezmény második alapelve a gyermekek mindenek felett álló érdeke. Ezt a kérdést számos jogszabály is rögzíti, ugyanakkor azt tapasztalom, hogy az egyes gyermekekkel foglalkozó szakmák maguk nem dolgozták még fel azt, vagy nem nézték meg, hogy vajon mit is jelent az ő területükön a gyermek mindenek felett álló érdeke. Azokon a szakmai területeken pedig, ahol ezek a viták már elkezdődtek, még nem sikerült konszenzusra jutni.

Általában azt szoktuk feltételezni, hogy akár az állam és képviselői, akár a szülő, a gyermekek érdekének figyelembevételével, maximális figyelembevételével cselekszik.

Ugyanakkor döntéseiknek a gyerek fokozottan kiszolgáltatott. Mi történik tehát akkor, amikor mégsem megfelelően értékeli akár az állam vagy képviselője akár a szülő ezeket a bizonyos érdekeket? Főként ki tehet az ellen, és ki kezdeményezhet akkor, hogyha ez az értékelés nem helyes?

A gyermekek érdekeinek figyelembevétele a gyermekvédelemben, a családjogban elvi szinten meghonosodott. Ugyanakkor érvényesülnie kellene a helyi, illetve a központi költségvetés kialakításánál, elfogadásánál, illetve az olyan típusú fejlesztéseknél, például lakásépítés vagy környezetvédelem, ami ugyancsak érinti a gyermekek jövőjét.

A harmadik alapelv a gyermekek véleményének meghallgatása és figyelembevétele. Itt számos fontos kérdés merülhet fel, talán ez a legkényesebb problémája a gyermekjogi egyezmény érvényesülésének. Vajon meghallgatjuk-e a gyerekeket? Nem csak azokon a területeken hallgatjuk-e meg őket, ha meghallgatjuk egyáltalán, ahol jogszabály írja elő ezt a meghallgatást – a gyermekvédelemre vagy a családjogra gondoljunk ismét –, de meghallgatjuk-e őket a családban? Jól halljuk-e azt, amit mondanak és jók-e a hozzájuk intézett kérdések? Meghallgatjuk-e őket politikai döntések meghozatalánál? És ha meghallgatjuk őket, akkor vajon azt a véleményt valamilyen módon felhasználjuk-e, tehát tükröződnek-e ezek a vélemények akár a helyi, akár az országos döntésekben? És vajon ha kikértük a gyerekek véleményét, akkor történik-e visszacsatolás? Mert e nélkül az egész nem ér semmit, egyetlen diákszemély sem fog elérni semmit, csak talán a gyerekek kiábrándultságát, ha utólag semmiféle hatást nem érzékelnek ezekben a kérdésekben a gyerekek.

A gyerekek maguk úgy nyilatkoztak: úgy érzik, a helyi döntéseknél nem veszik figyelembe a véleményüket – ezt a megkérdezettek több mint 60 százaléka mondta –, ugyanakkor igényelnék ezt a véleménykikérést, elsősorban a szabadidős tevékenységnél, illetve, ugyan kisebb százalékban, de az oktatás, illetve az iskolai életbe való beleszólás területén is.

A régi ifjúsági, most egy kicsit komplikáltabb nevű törvény módosítására térek még ki. Felmerülhet, hogy amikor a döntéseknél a gyerekek és fiatalok véleményét figyelembe veszik, akkor ez a vélemény nem szükségszerűen reprezentatív. Tudnunk kell azt, hogy ugyancsak a korábban említett felmérés szerint a gyerekeknek több mint a fele egyáltalán semmilyen csoporthoz, tehát nemcsak szervezethez, hanem egyáltalán semmilyen csoporthoz nem tartozik, akik pedig tartoznak valahova, azok túlnyomó többsége is inkább sport-, illetve szabadidős tevékenységgel foglalkozó klubokhoz tartozik. Az úgynevezett ifjúsági szervezetekhez tartozók aránya e felmérés szerint 1-2 százalékos volt, ebbe beleszámítanak az ifjúsági szervezetek, a cserkészek, úttörők, a különböző politikai ifjúsági szervezetek egész arzenálja, illetve 3-4 százalék a különböző egyházakhoz kapcsolódó csoportok aránya. Tehát felmerül a kérdés, hogy vajon megtaláltuk-e már annak a módját, hogy a fiatalok véleményét megkérdezzük és megtudjuk. Másrészt, többnyire csak a 14-18 évesek véleményét kutatjuk, akkor is, ha véleményt nyilváníthatnak a fiatalok, a kisebbek véleményét abszolút nem is kérdezzük meg.

A gyermeki jogok szempontjából kiemelkedő fontosságú az oktatás, amellyel kapcsolatban tudnunk kell, hogy az évtized során más régióbeli országokhoz hasonlóan – talán ez alól csak Szlovénia volt kivétel – a GDP-n belüli oktatásra költött források aránya Magyarországon is csökkent 1989-hez képest. Az egymást követő kormányok különböző megkezdett vagy meghirdetett, illetve később félbehagyott oktatási reformjai folyamatos bizonytalanságban tartották mind a pedagógusokat, mind pedig a diákokat. Ugyanakkor nem mentek végbe az igazán szükséges és várt változások az oktatás módszertanában, tehát az iskolák túlnyomó többségében még ma is az a poroszos iskolai stílus dívik, nem terjedtek el

az interaktív, illetve az együttműködésen, a gyerekekkel és szülőkkel kialakított partneri kapcsolaton alapuló oktatási módszerek, noha tudományosan is bizonyított, hogy a tudás legnagyobb részének megszerzése sokkal könnyebb az együttműködésen alapuló oktatással. Igen hiányos a gyerekjogok iskolai oktatása. A gyerekek erről úgy nyilatkoztak, hogy nem rendelkeznek elegendő információval, és ezt főleg a vidéki, kistelephelyen iskolába járó gyerekek mondták, mégpedig körülbelül a 25 százalékuk vélte úgy, hogy több információra lenne szüksége e területen. Feltehetően azért csak ennyien, mert nem nagyon tudhatják, hogy milyen jogaik is lehetnének, ez az ismeret is hiányzik. Ami igazán fenyegető, az az, hogy a megkérdezettek 23 százaléka egyetlenegy jogot sem tudott felsorolni abból, ami őt megilletné. Sajnos általánosnak érzem azt is, hogy pontosan az iskolákban terjed az a nézet, miszerint a jogok tiszteletben tartásának előfeltétele az, hogy a gyerek a kötelezettségeit teljesítse. Nem tudom, mi, felnőttek, mit szólnánk ahhoz, ha ez ránk nézve is igaz lenne.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a jogokat, az emberi jogokat, a gyerekjogokat sikerrel csak ott lehet oktatni, ahol magát az iskolát is a jogok tiszteletben tartása, a pedagógus jogainak tiszteletben tartása is jellemzi. Ugyanakkor a pedagógusok alacsony presztízsét jelzi felmérésünk eredménye, miszerint a megkérdezett fiatalok közül csak 3 százalék tervezi, hogy pedagóguspályán szeretne majd elhelyezkedni.

Az oktatáshoz való jog beszűkülését vagy bizonyos esetekben csorbulását vélem felfedezni néhány jelenségben, mégpedig elsősorban a szegény szülők gyerekeinél, a kistelephelyen élő szülők gyerekeinél, illetve a roma gyerekeknél – e három tényező nagyon gyakran összekapcsolódik. Ugyanis ezeknek a gyerekeknek nagymértékben csökken az oktatáshoz való hozzáférése, eleshetnek a minőségi oktatáshoz és a választáshoz való jogaiktól.

Utalnom kell az oktatás tartalmát irányelvekben meghatározó egyezményi rendelkezésre is, mégpedig arra a rendelkezésre, amely azt javasolja, hogy az oktatásban az egymás iránti türelem, a népek, nemzetiségek, nemzeti, vallási csoportok közötti megértés, a barátságra nevelés fontos helyet foglaljon el. Mindannyian hallottunk bizonyos könyvekről, segédkönyvekről, amelyek nem pont ezt a szellemet sugallják.

Másrészt itt szeretnék utalni a felnőttek felelősségére is, hiszen nem mindegy, hogy mi ebbe milyen példát mutatunk a gyerekeknek.

Csak érinteni tudom egy másik kiemelendő terület, a szociális jogok területét, ahol kiemelkedően fontos lenne, hogy a gyerekekkel kapcsolatos jogok további erőzóját sikerüljön megakadályozni azzal, ha a gyermekszegénység mindenféle politikának a középpontjába kerülne, és nem valami elhanyagolható, marginális helyzetet foglalna el. Azon is érdemes elgondolkodni, hogy vajon hogyan egyeztethető össze az a tény, hogy a lakhatás joga nem alkotmányos jog, a gyermekvédelmi törvény azon alapelveivel, miszerint a gyereket a családból anyagi okokból kiemelni nem lehet.

Milyen lehetőségeket biztosítunk jogszabályokban vagy az államigazgatásban maguknak a gyerekeknek, tehát saját jogukon vajon ők kezdeményezhetnek-e, a szociális ellátás területén igényelhetnek-e maguknak bizonyos ellátásokat? Különösen olyan esetekben lenne ennek jelentősége, amikor a gyerek érdeke nem egyezik, vagy éppen ellenkezik az őt gondozó, nevelő felnőttekével.

Végül az a tapasztalatom, hogy az elmúlt tíz év alatt működött mindegyik kormány legszívesebben az egészséges, problémamentes gyerekekkel szeretett foglalkozni, ezért a programok túlnyomó részben ezeknek a gyerekeknek szólnak.

Utoljára, de semmiképpen sem utolsó sorban, kiemelendő téma, a gyerekbántalmazás. Talán azért is, mert egy kicsit jobban fókuszba került az elmúlt évek során ez a kérdés. Talán azért, mert az UNICEF is jobban a szívében viseli ennek a problémának a megoldását. Jól

tudjuk – ha sokan még a szakemberek közül sem akarják elfogadni –, hogy a gyerekbántalmazás milyen későbbi következményekkel jár, akár pszichés következményekkel, akár devianciák kialakulásával, bizonyított és ismert, mi mindennek a kiindulópontja lehet a családon belüli vagy intézményi abúzus. Nagy szükség lenne Magyarországon is olyan jogszabályra, amely a gyerekek testi fenyegetését kifejezetten tiltja, és olyan bírói gyakorlatra, amely a nevelés eszközeként a pofont sem ismeri el. Azt hiszem, hogy akkor, amikor Ausztriában vagy Németországban, ahonnan a példánk túlnyomó többségét szoktuk ezekben a kérdésekben említeni, ilyen jogszabályt nemcsak elfogadni sikerült, hanem a közvéleménnyel is elfogadtatni, akkor számunkra is fontos feladat, hogy ezen a téren előrelépjünk.

A gyerekbántalmazás megelőzésére ma még nem sok mindent tettünk, és főleg nem intézményesen, hogy egységesen kezeljük a problémák megközelítését, kezelését. Az adatgyűjtés, az oktatás, a szakemberek oktatása is, a jelentési kötelezettség szigorú ellenőrzése, a jogszabályi és a bírói gyakorlat megváltoztatása, illetve a terápiás megoldások kidolgozása kell, hogy megvalósuljon, mert csak akkor tudnánk ezen a területen előrelépni.

Az elmúlt tíz évben – ismét – nem készült Magyarországon a gyerekek helyzetéről olyan átfogó elemzés, amire aztán egy gyermekügyi cselekvési program felépülhetne. Ennek hátrányait évtizedek óta és az elmúlt tíz évben is szenvedjük. Ennek a következménye az, hogy egyes eseményekhez kötve ad hoc döntések, jogszabály-módosítások születnek, nem fordítunk elég figyelmet a különböző jelenségek vizsgálatára, elemzésére, értékelésére, a szabályok és rendelkezések alkalmazására, betartására. Nagyon nagy szükség lenne független gyermekutatókatra, ez szorosan összefügg a helyzetelemzés hiányával, nincs átfogó gyermekügyi kutatás, de alig találunk részterületi vizsgálatokat is.

Nem szabadna, hogy nyug legyen egy egyezmény, egy program végrehajtásának megvizsgálása, vélemények kérése minden illetékestől, a civil szervezetek bevonása. Ez olyan hozamot jelenthet hosszabb távon, aminek hasznát a gyerekek mellett a szülők, szakemberek és a közösség, döntéshozók is érezhetnék.

Nincs széleskörű társadalmi konzultáció a jogszabályok kérdésében. Megint visszautalnék a készülő ifjúsági jogszabályra. Egy olyan országban, ahol a lakosság 16 százaléka fér hozzá csak az internethez – az is főként a munkahelyén –, az nem nevezhető igazán széleskörű társadalmi konzultációnak, ha kormányzati szervek például az interneten kérik a véleményeket.

A gyermekjogi egyezmény felülvizsgálata során az ezzel foglalkozó nemzetközi bizottság is javasolta már, hogy a kormány nagyobb mértékben támaszkodjék a különböző társadalmi szervezetekre. Ez még mindig igen sok kívánnivalót hagy maga után, és főleg az lenne fontos, hogy azok a társadalmi szervezetek, amelyek igen jelentős szerepet játszanak bizonyos gyermekvédelmi területeken, attól függetlenül élvezhessenek megfelelő anyagi támogatást, hogy az éppen hatalmon lévő kormány vagy politika melyik oldalán helyezkednek el.

A nemzetközi egyezményekhez való csatlakozás, illetve ennek figyelemmel kísérése is kívánnivalót hagy maga után. Itt hivatkoznék a külföldre történő örökbeadásra vonatkozó hágai egyezményre, amit még mindig nem ratifikált Magyarország, illetve a gyermekjogi egyezmény két kiegészítő jegyzőkönyvére, amelyet szintén nem sikerült még ratifikálni.

Arra a kérdésre válaszolva, hogy vajon több joga van-e a gyerekeknek, válaszom az, hogy több látható joga van, több számon kérhető joga van, és jó lenne, hogyha ezzel – különösen mi, civil szervezeti képviselők – élnénk és hagyánánk minket ezzel élni.

Meggyőződésem, hogy a gyermekek érdekei a politika felett állnak, és ennek szellemében kellene tevékenykednünk.

Tanulmány

A GYERMEKEK ÉS A CSALÁDOK SZOCIÁLIS JOGAI³

Az Európa Tanács állásfoglalása szerint „A gyermekek helyzete sajátos feladatot ró a jóléti államra. A gyermekek nem saját választásuk alapján születnek és nőnek fel szegény szülők gyermekeiként, amennyiben tehát a gyermek nem hibáztatható azért, mert szegény, az ok sem lényeges, aminek a következtében a helyzet kialakult. Akár munkanélküliség, akár betegség, válás vagy a szülő lustasága az ok, egyik esetben sem foszthatók meg a gyermekek a teljes jogú állampolgárrá válás esélyétől.”

A gyermek nem csökevényes felnőtt: teljes jogú méltósággal, emberi jogokkal rendelkező lény, mégpedig olyan lény, aki nem tehet arról, hogy milyen sorsa van, nem tehet arról, hogy milyen családba született, nem tehet arról, hogy az országnak, amelyben élni kényszerül, vagy amelyben élnie adatott, éppen milyen kormányzata, szociálpolitikai rendszere van. A helyzet megváltoztatására irányuló eszközök sem a gyermek kezében vannak, mindez a felnőttek világán múlik, rajtunk múlik, azokon, akiknek kisebb-nagyobb mértékben módjuk, joguk van arra, hogy beavatkozzanak a gyermekek életébe.

Az Európa Tanács állásfoglalása nyomán különféle, a szociális védelmi rendszert érintő ajánlások is megfogalmazódtak, így:

- a családi juttatások alapvető célja a gyermekek jóléte és a család gazdasági stabilitásának a biztosítása; a családi juttatások foglaljanak magukba egy minden egyes gyermek javát megcélzó, rendszeres pénzbeli támogatást;
- a tagállamok területén élő minden gyermek számára hozzáférhetővé kell tenni a családi juttatásokat;
- minden tagállamnak garantálnia kell a családi juttatások finanszírozásához optimális teherviselést, különös tekintettel a legalacsonyabb jövedelmi csoportokra;
- az alapszintű családi juttatásokat minden körülménytől függetlenül kell folyósítani, az alapszintű juttatásokat meghaladó ellátások odaítélésénél lehet csak mérvadó a körülmények vizsgálata.

Mindezen ajánlások abból az előfeltevésekből indulnak ki, hogy az alapvető szükségletek kielégítése minden gyermeknek alapvető állampolgári joga.

Rendszeres családi juttatások léteznek ma Magyarországon, ám afelől már lehetnek kétségeink, hogy azok, amelyeket alapvetőnek tekint a jelenlegi családpolitika, minden gyermek számára hozzáférhetőek-e, különös tekintettel vannak-e a legalacsonyabb jövedelmű csoportokra. A minden gyermekes családot érintő családi pótlék reálértéke például 1989-hez képest kevesebb mint 40 százalékára esett vissza, és – amiről kevesebbet szoktunk beszélni – a családoknak juttatott adókedvezmény és a családi pótlék együttes értéke sem éri el a '90-es évek eleji családi pótlék reálértékét. Magyarországon van még tennivaló a gyermekek alapvető szociális joga, vagyis a biztonságos anyagi körülmények között élés megteremtése ügyében.

Az Európa Tanács ajánlásai közül az sem teljesül, amely arról szól, hogy az alapszintű családi juttatásokat minden körülménytől függetlenül kell folyósítani. A családi pótlék például két részre szakadt, s függetlenül attól, hogy alkalmazzák vagy sem ennek szigorított formáját az iskoláskorú gyermekek esetében, a törvény szelleme azt sugallja, hogy a

³ Ez az írás „A gyermekek jogainak érvényesítése az elmúlt tíz esztendőben” című konferencián elhangzott beszéd szerkesztett változata

gyermektől megvonható ez az ellátás, ha a család nem szorgalmazza, kényszeríti ki vagy biztosítja a gyermek iskolába járását. A most már kiegészítő családi pótléknak nevezett rendszeres gyermekvédelmi támogatás is sokféle feltételhez kötődik.

Egy ma már kevésbé idézett szerző, Bálint György írja: „Szegénynek lenni több mint éhezni. Az éhség csak egyik tényezője a szegénységnek a sok közül. A szegénységet nem csillapítja egy darab kenyér vagy egy tányér leves.”.

Ugyan a legalapvetőbb szükségletek kielégítése – hogy ne legyen éhezés, hogy legyen a fejük felett valamilyen fedél – a gyermekek többsége esetében ma teljesül Magyarországon. Ám az sem mindegy, főként a gyermekek esetében, hogy milyen szinten. A fedél arra elég, hogy a gyermek ne fagyjon meg télen. De a lakás nem egyszerűen egy tárgy, hanem történet is: lakás, ahol valamilyen élet folyik. Ebben az értelemben természetesen egyáltalán nem mindegy egy gyermek egészséges pszicho-szociális fejlődése szempontjából, hogy menhelyen, családok átmeneti otthonában, netán az állami gondoskodás egy intézményében – legyen az családotthon, kis létszámú, nagy létszámú –, legyen az bármilyen optimális is a múlthoz képest, vagy pedig a saját családi környezetében, saját intim szférájában, saját tárgyai között nevelkedik. Úgy tűnik, Magyarországon ebben az értelemben a lakhatás nem alkotmányos szociális joga a gyermekeknek.

A gyermekek szociális jogai természetesen nem csak a szegénységről szólnak, de a gyermekszegénységről nem lehet eleget beszélni akkor, amikor a gyermekszegénység minden szociológiai vizsgálat szerint többszöröse a felnőttek szegénységének, amikor a gyermekjóléti szolgálatok adatai szerint több mint százezer gyermek veszélyeztetett anyagi okok miatt, amikor mintegy nyolcszázezer gyermek jogosult a nagyon alacsony jövedelmi szinthez kötött kiegészítő családi pótlékra.

Az UNICEF „Gyermekszegénység a gazdag országokban” című, 2000-ben publikált jelentése szerint a gyermekszegénység szempontjából Magyarország a világ 23 fejlett ipari országa között, azonos, az abszolút szegénységet mutató mércével mérve, a 22. helyet foglalja el.

Azon gyermekes családok helyzete javult az utóbbi időben, amelyekben van munkavállaló-korú és olyan jövedelemmel rendelkező felnőtt, aki a gyermekek után járó adókedvezményt igénybe tudja venni. Azokban a családokban, amelyekben nincs aktív kereső, mert a szülők gyesen, gyeden vannak, rokkantnyugdíjasok, munkanélküliek – ott kifejezetten romlott.

Tehát a gyermekszegénység összességében csökkent Magyarországon, azonban kezd kijegecesedni a szegényeknek egy olyan csoportja – és ebben az értelemben a szegénységben élő gyerekeknek egy olyan csoportja –, akik hosszú időn keresztül, tartósan szegénységben élnek, az ő helyzetük megváltoztatására az alkalmazott támogatási rendszerek elégtelenek. Kezd felnőni egy olyan generáció, amely már második generációs munkanélküliként fog nekikezdeni az életének.

2001-ben Ferge Zsuzsa vezetésével a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal megbízásából a jóléti ellátórendszerek működését vizsgáltuk egy ezer háztartást magába foglaló, a háztartások alsó jövedelmi harmadából vett mintán.

E vizsgálat szerint a szegény családokban nevelkedő gyerekeknek majdnem a fele községekben él. A szegénység ugyan sokkal kiterjedtebb a községekben, mint a városokban, de azt is egyértelműen mutatja a vizsgálat, hogy ha valaki a fővárosban szegény, akkor a szegénységének a mélysége jóval nagyobb, mint a községi szegényeké.

Ebben a szegény mintában a roma családokban nevelkedő gyermekek felülreprezentáltak a társadalomban elfoglalt arányukhoz képest, ám a szegény gyermekek 75 százaléka mégsem roma, tehát nem tehetünk a szegénység és az etnikai probléma közé

egyenlőségjelet, hamis minden olyan magyarázat, amely etnicizálja a szegénység problematikáját.

A szegény gyermekek egyharmada szegényes lakókörnyezetben is él, egynegyedük a települések központjától messze, olyan lakásokban, ahová egyáltalán nem vezet út, vagy amit nagyon nehezen lehet megközelíteni. Most egy új évezred elején elmondhatjuk azt, hogy az ő lakásaik egyötödében nincs vízöblítéses vécé, nedvesek, rossz állapotúak ezek a lakások, tehát azok is, akik laknak, nagyon mostoha körülmények között kénytelenek élni.

Ezeknek a háztartásoknak durván egyötöde beszélt arról, hogy gondot okoz számukra télen a fűtési számlák kifizetése. Ezek a gyerekek általában nem éheznek, azonban a táplálkozásuk minősége nem megfelelő, egyötödük nem jut naponta semmiféle vitaminhordozóhoz, zöldséghez, gyümöleshöz, még az iskolai étkeztetés keretében sem.

Szemben azzal az előítélettel, hogy a nehéz helyzetben lévő gyerekek elsősorban a szüleik hibájából szegények, az látható, hogy a szülők hihetetlen erőfeszítéseket tesznek, és minden egyes olyan döntési helyzetben, amikor nem jut mindenkinek valami a családban, a gyerekeiket részesítik előnyben. Tehát a szülők gyógyszerekkel való ellátottsága, egészségügyi ellátása, a fogorvos igénybevétele is jóval alulmúlja a gyerekekét, vagyis, ha választani kell, akkor a szülők elsősorban a gyerekeik egészségével és helyzetével törődnek.

Ezekben a szegény gyermekes családokban a gyermekek 40 százalékának nincsen legalább kettő, valaha újonnan vásárolt cipője, minden a testvérekről marad, vagy használtan vásárolják. A gyerekek egyharmada nem kap születésnapra és névnapra ajándékot, még valamiféle ünnepi étkezést sem.

A szegény gyermekek 15 százalékának egyáltalán nincsenek saját könyvei, saját játékaik. Hermann Imre és Hermann Aliz nagyon szépen írt „Az első tíz év” című tanulmányában arról – hadd idézzem –, hogy „Szemben a félelemmel, amelynek biológiai gyökerei is vannak, a szegény kizárólag társadalmi eredetű érzés. A gyermek önmagától nem szégyenkezik. Bizonyos korban a felnőttektől tanulja meg, hogy vannak dolgok, amelyekért szégyenkezni kell. A szegény kínja sok tekintetben égetőbb, mint a félelemé. A félelem elmúlik, utólag akár nevetni is lehet rajta, a szegény kiégethetetlen foltot, eltörölhetetlen nyomot hagy az ember lelkében. A közösség ad erős hangsúlyt a szégyennek.” Akiknek nincs játékaik, nincs ünnepük, nincsenek könyveik, sosem adatik meg nekik, hogy új ruhában vagy olyanban járjanak, amit a többiek úgy gondolnak, hogy normális, divatos, mindezt már gyermekkorban megtapasztalják.

Több kutatás is egyértelműen beszámolt arról, hogy az oktatás szerepe felértékelődött a rendszerváltás után, az iskolarendszer felerősíti az esélyegyenlőtlenség növekedését, az induló előnyök és hátrányok generációs átörökítődését. Gázsó Ferenc szerint a felsőfokú továbbtanulás szempontjából kitüntetetten kedvező esélyeket hordozó iskolatípusban, a gimnáziumban a korábbi ötszörös esélykülönbségek tizenegyszeresre növekedtek az elmúlt években.

A szegény családokban élő gyerekek 17 százalékának még az iskolában minimális szükséges iskolai felszerelése sincs meg a szülők beszámolója szerint. Egyötödük nem tud részt venni az iskola által szervezett tanórán kívüli programokban: az iskolai kiránduláson, múzeumlátogatáson, színházlátogatáson. Négyötödük nem jár semmiféle különóra. Nemcsak az iskolák lehetőségei különbözőek, hanem a gyerekeké is abban, hogy hozzáférnek-e számítógéphez, hozzáengedik-e őket – mondjuk akár nem makulátlanul tiszta kézzel, ruhában – a tanárok, ha vannak, a gépekhez. A szegény gyerekek háromnegyede sehol nem jut számítógép-használati lehetőséghez. Így tehát azt láthatjuk, hogy ezekben a családokban a gyerekek esélyei voltaképpen nagyon rosszak arra, hogy ki tudjanak törni abból az induló helyzetből, amelyből megkezdik a maguk életét.

Mindenféle nemzetközi egyezmény tiltja a gyermekmunka alkalmazását. Szemérmesen úgy teszünk, mintha ez ma már nem is lenne Magyarországon, ezért nagyon nehéz lenne számszerűsíteni, hogy milyen a gyermekmunka igénybevétele. Többféle vizsgálat is azt mutatja azonban, hogy a gyermekmunka Magyarországon létezik. Jobb esetben nem fizetett munkaként, vagyis mondjuk a háztartás, a gazdaság részeként a gyerekek besegítenek különböző mezőgazdasági munkákba, ennél súlyosabb esetekben nem egyszerűen a családi munkamegosztás részeként, hanem jövedelemszerző munkavégzési formában is dolgoznak a gyerekek. Hadd idézzek fel itt egy interjúrészletet, amelyet Zala megyében készített egy kollégám a gyermekszegénységgel kapcsolatban! Egy kisfiú arról számolt be, hogy bizonyos időszakokban nem tud iskolába menni, mert az édesanyja beteg lett, az édesapja meghalt, és ezért a mamája helyett a szülőbe kell járnia napszámba, tehát ő váltja ki a mama munkaerejét, azért, hogy a család ne veszítse el azt a lehetőséget, hogy eljárjon egy módosabb családhoz munkát vállalni. A kisfiú arról beszélt ebben az interjúban, hogy számára nem a munka a legnehezebb, nem az a legnehezebb, hogy nem tud elmenni az iskolába, hanem hogy étkezésnél neki mindig el kell bújni, mert az anyukája neki két kenyér közé a maradék paprikás krumplit tudja csak berakni, és ilyen módon még napszámba sem lehet járnia az embernek.

A hiányok halmozódása – a megfelelő lakhatás, az egészséges fizikai környezet, az egészséges emberi környezet, a tanuláshoz való hozzáférés lehetőségének korlátozottsága, a vágyak megvalósításának hiánya – minden életkorban kritikus helyzetet hozhat létre. A gyermekkor azonban annyiban is sajátos szakasza az emberi életnek, hogy a gyereknek nincs ideje kivárni a feltételek javulását, neki a számára adott körülmények között kell, illetve kellene egészségesen fejlődnie, a korának megfelelő érzelmi, értelmi és szociális érettséget elérnie, hogy egyszerűbben mondjuk: igazi gyereknek lennie. Ha nem jut hozzá az adott életkorban fontos támogatáshoz, akkor az a későbbiekben már nem pótolható. A felnőtt bizonyos esetekben akár felelőssé is tehető saját sorsának alakulásáért, a gyermek egészen biztosan elszenvédője mindennek, hiszen a gyermekek nem saját választásuk alapján születnek gazdag avagy szegény családokba. A gyermekek, bármilyen ok miatt is válnak szegénnyé, nem tehetnek arról, hogy veszélyeztetettek a szociális jogaik.

Tausz Katalin

Tanulmány

A GYERMEKI JOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI⁴

A gyermeki jogok ügyének érvényesítése állami feladat. Ezek a jogok, a gyermeki jogok olyan sajátos jogcsoportjai a magyar jogrendszernek – és azt hiszem, nem csak a magyar jogrendszernek –, amelyeket nem elég deklarálni és melléjük érvényesülni hagyni az általános jogérvényesítési eszközöket, amelyek minden állampolgárnak adottak, hanem, éppen azért, mert itt az érintett csoport nem cselekvőképes – ami azt jelenti, hogy a maga nevében nem képes érvényesíteni, gyakorolni a jogait –, kellene a speciális jogérvényesítési eszközök. Kell az az áttétel, ahogyan eljut a jogalkalmazási hiány, a jogalkalmazási probléma a jogalkotóhoz.

Ahhoz, hogy ez a mechanizmus működjön, jogszabály kell, ahhoz pedig jogalkotás kell. Tehát ahhoz, hogy a gyermeki jogok érvényesülésének esélye legyen, külön jogalkotás kell. Ami hátra van még mindezen eredmények megerősítése mellett, noha az anyagi jogok terén megtörtént az egyezményvel való jogharmonizáció, az eljárási jogok, a jogérvényesítési eszköztár ügyeiben azonban súlyos elmaradásaink vannak.

Néhány példa:

Valamennyi országgyűlési állampolgári jogi biztos közül a gyermeki jogok országgyűlési biztosja lenne jogelméletileg a legmegalapozottabb, mert ez az az állampolgári kör, amely nincs azonos jogérvényesítési helyzetben a többivel. Tehát, ha valakinek, valamely csoportnak indokolt lenne külön állampolgári jogok országgyűlési biztosát kijelölni, akkor az a csoport vagy az elmebeteg csoportja, mert ők még hasonlóak, de az a kör nem mérhető nagyságrendben ehhez a dologhoz, tehát kell gyermeki jogok országgyűlési biztosja.

Mindannyian nagyon-nagyon örülünk, ha a minisztériumokban létrejönnek jogi biztosok, de nem szabad azt gondolni, hogy ezek megoldják az állampolgári jogok, a gyermeki jogok országgyűlési biztosának hiányát. Ugyanis itt azért nincs szó másról, mint hogy a miniszter nagyobb odafigyelésről tesz bizonyosságot, és létrehoz egy önálló szervezetet az egyébként is az ő feladatkörébe eső jogok érvényesülésének az ellenőrzésére, vizsgálatára, de azért ez egy minisztériumi szervezet. Tehát örülünk, legyen minden ágazati minisztériumban jogi biztos, és az működjön, vizsgálódjon, elemezzen, de ekkor nem történik más, mint hogy a miniszter jobban gyakorolja az egyébként meglévő hatáskörét. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosja nem a miniszter alárendeltje, független, az Országgyűlés választja, ami más minőség!

Nagyon hiányzik az ifjúsági és gyermekérdekegyeztetés rendszere. Ha a jogalkotásba nem kerül be a jogalkalmazási tapasztalat, aminek a jogalkotást megelőző gyermek- és ifjúsági érdekegyeztetés volna a lehetséges módszere, akkor nincs esély arra, hogy a jogalkotás rátaláljon a valóban égető ügyekre.

Még mindig országos ügy és fájó pont az Ifjúsági- és Sportminisztérium kérdése. Amennyire jó dolog volt, hogy önálló minisztériuma lett, ha úgy tetszik, az gyermek- és ifjúsági ügynek, az elmúlt három és fél év alatt annyira látványos módon csak ifjúsági minisztériumként működik, gyermekügyekről szó nincsen az ISM programjaiban,

⁴ Az írás „A gyermekek jogainak érvényesülése az elmúlt tíz esztendőben” című konferencián elhangzott beszéd szerkesztett változata

működésében, olyannyira, hogy még az általa meghatározott stratégiai partnerek között is a nyolcból csak egy gyűjtőszervezet van, egy olyan van, amelybe bekerülhetnek – egyébként nem nagy létszámban meglévő, de azért mégiscsak létező – gyermekszervezetek. Én ezt egész egyszerűen megváltoztatandónak tartom. Gyermek- és ifjúsági minisztériumnak kell lennie, és akkor van esély rá, hogy ha hivatásszerűen ezzel kell foglalkozniuk embereknek, ha ez a dolguk, akkor tán lesz valami eredmény.

Helyben kell lennie hivatalból a gyermekügyekkel foglalkozó állami alkalmazottnak az önkormányzatok mellett, az állami szervek mellett, és megfelelő végzettséggel bíró olyan embereknek kell lenniük, akiknek dolguk ezeket az ügyeket figyelni, jelezni és ellenállni például egy önkormányzati költségvetési döntéskor vagy egy iskola-összevonáskor, ahol hiába mondjuk mi, hogy a legfontosabb szempont az, hogy a jogalkalmazók minden helyen a gyermekek érdekeinek legmegfelelőbb döntést hozzák, mondjuk egy iskola bezárásakor, valószínűleg az a legutolsó szempont, hogy a 24 fős osztálylétszám 36-ra fog emelkedni, mert ha nincs pénz, nincs pénz. Ha az önkormányzati döntéskor, az önkormányzati ülésen vagy annak előkészítéseként van egy ember, akinek a dolga – és persze státuszából megengedhetően független is –, hogy a gyermeki jogok érvényesítésében működjön közre, akkor tán nagyobb esély van a döntések befolyásolására.

Összefoglalóan: a gyermeki jogok érvényesítésének speciális eszköztárát kell megteremteni ahhoz, hogy ne csak lágyszívű, hogy úgy mondjam, anekdotázó módon beszéljünk ezekről az ügyekről.

Bíró Endre

Tanulmány

A GYERMEKI JOGOK MAGYARORSZÁGI SZABÁLYOZÁSA

A ma is értelmezhető gyermeki jogok az emberiség történetében először az ókori páter familias⁵, később a szülők hatalma korlátozásának eredményeként alakultak ki. A gyermeki jogok mai tartalmát meghatározó nemzetközi dokumentumok sorában elsőként kell említeni az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, valamint az 1952-ben megalkotott Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányát. Alapvetően meghatározza a gyerekek jogait az Egyesült Nemzetek Szervezetének a Gyermekjogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt Egyezménye (Gyermeki Jogi Egyezmény), amelyet az 1991. évi LXIV. törvénnyel Magyarország is kihirdetett. Magyarország valamennyi fent felsorolt dokumentumhoz csatlakozott.

Az, hogy egy adott állam az említett nemzetközi normákból mit épít be jogrendszerébe és mennyiben gondoskodik azok végrehajtásának ellenőrzéséről, több belső tényezőtől függ. Így pl az ország politikai rendszerétől, az emberi jogok érvényesülési lehetőségétől, a gazdasági körülményektől. A Gyermeki Jogi Egyezmény esetében alapfeltétel azonban, hogy abból részleteket kiragadni, illetve tetszés szerinti szinten megvalósítani nem lehet, csak egészében szabad tárgyalni, és az adott társadalom, gazdasági, kulturális szintjén megvalósítani.

A gyermekek joga elválaszthatatlan az emberi jogoktól. (Különösen, mivel a leggyakoribb kifogás és megfogalmazott ellenérzés a gyereki jogokkal szemben, hogy a felnőttek jogai sem érvényesíthetők, sőt nem is elég ismertek és elfogadottak, hogyan várható el tőlük, hogy ismerjék és tekintetbe vegyék a gyermeki jogokat. [a szerk.]) A jogi szabályozás területén természetesen könnyebb változtatni, mint a gyermek harmonikus fejlődéséhez szükséges feltételek területén. Ma jó esély van arra, hogy jogszabályaink maradéktalanul tükrözzék az ENSZ-dokumentumokban és az 1989-es Egyezményben foglaltakat. A gyermeki jogok magyarországi rendszere kiteljesedőben lévő rendszer, amelynek legfontosabb jellemzőit és elemeit tárgyaljuk a következőkben.

A gyermekek jogainak szabályozása

A jellemzők köréből elsőként kell megemlíteni, hogy Magyarországon 1997-ben külön törvény született a gyermekek védelméről, ugyanakkor az ezzel összefüggő kérdések szabályait több jogágban, illetve törvényben találjuk meg.

A gyermek jogai az őt körülvevő szűkebb és tágabb közösség kötelezettségeiként fogalmazódnak meg. „A gyermekek jogai állami (önkormányzati), társadalmi és szülői kötelességek.” Ennek megfelelően különböző törvények rendelkeznek a gyermekek jogai, a jogok különböző csoportjainak (polgári-, gazdasági-, szociális-, kulturális jogok) érvényesüléséről.

Hazánkban alapvetően három formában valósul meg a gyermekek jogainak szabályozása:

1./ a minden emberre érvényes jogok megerősítése a gyermekekre vonatkozóan, elsősorban az Alkotmányon belül (pl. kínzásokkal szembeni védelem joga).

⁵ Latin: családapa, családfő

2./ a kizárólag vagy főleg a gyermekekre vonatkozó jogok, mint pl. a gyermek-szülő kapcsolat, örökbefogadás, gyermekvédelmi gondoskodás szabályozása, döntően a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben (a továbbiakban: Gyermekvédelmi törvény) valamint a házasságról, családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényben (a továbbiakban: Családjogi törvény) és ezen törvények végrehajtási jogszabályaiban találhatók.

3./ Bizonyos területeken – az általános szabályokhoz képest – a gyermekek tekintetében speciális szabályozás található, mint pl. a Polgári Törvénykönyvben, Büntető Törvénykönyvben, a Munka Törvénykönyvében, az Egészségügyi törvényben, Köznevelési törvényben, a Társadalombiztosítási törvényben, a Családok támogatásáról szóló törvényben, az egyes nemzetközi egyezményeket megerősítő jogszabályokban (pl. a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltásáról.), hogy csak a leglényegesebbeket említsük.

Az Alkotmány (1949. XX. tv.)

Örvendetes, hogy alaptörvényünk, a Magyar Köztársaság Alkotmánya az 1989. évi módosítást követően maradéktalanul tartalmazza a nemzetközi dokumentumok által rögzített emberi és gyermeki jogokat.

A módosított Alkotmány 8. § (1) bekezdése szerint: „A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődleges kötelessége”. Garanciális szempontból rendkívül fontos új rendelkezés, hogy az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat csak úgynevezett alkotmányerejű, vagyis minősített, kétharmados többséggel elfogadott törvénnyel lehet megalkotni.

Témánkkal összefüggő kérdéseket tartalmaz az Alkotmány I. fejezetének 15., 16. és 17. §-a. A 15. §, amelyek szerint „a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”; a 16. § megfogalmazása szerint a „Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit; a 17. §-ban pedig az állam garanciát vállal arra, hogy „a rászorulókról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik.”

Az I. fejezetben szereplő emberi jogok részletezését, tartalmának kifejtését az Alkotmány XII. fejezete tartalmazza. Az „Alapvető jogok és kötelességek” címet viselő fejezetben szerepel, hogy a „Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, melytől senkit nem lehet önkényesen megfosztani. Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni” (54. §). A 70/A. § (1) bekezdése szerint „A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül”. Ugyanennek a paragrafusnak a (3) bekezdése rögzíti, hogy a „Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti”.

A gyermekek jogainak érvényesülését biztosítja a XII. fejezet néhány szabálya.

A gyermek egészséges megszületéshez való joga és a megszületése utáni megfelelő ápolása és gondozása szempontjából – és nem utolsósorban az anya testi-lelki egészsége érdekében – fontos garanciát jelent a 66. § (2) bekezdése: „A Magyar Köztársaságban az

anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani.” A gyermekek oldaláról fogalmazódott meg a szocializálódáshoz szükséges feltételek biztosítását rögzítő szabály. Eszerint „a Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges” (67. § (1)). A gyermeki jogok érvényesülésével összefüggő szabályok között kell megemlíteni a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez, a szociális biztonsághoz, valamint a művelődéshez való jogot megállapító szabályokat. 70/F § (2) bekezdése kimondja: „A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.”

A gyermekek művelődéshez való joga a kötelességek oldaláról is megfogalmazásra került, ugyanis a 70/J § megállapítja: „A Magyar Köztársaságban a szülők kötelesek kiskorú gyermekük tanításáról gondoskodni.” A korábbiakhoz képest megváltozott a nevelés tartalmával, „irányával” kapcsolatos szabályozás. Ma az Alkotmány 67. § (2) bekezdése kimondja: „A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák.” Egy ilyen szabálynak természetesen csak akkor van értelme, abban az esetben jelent választási lehetőséget, ha deklarált és biztosított a lelkiismereti és vallásszabadság.

A módosított Alkotmány elismeri mindenkinek a jogát a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz és ezzel lehetővé teszi a pluralizmust a társadalmi élet különböző területein.

Az Alkotmány által garantált emberi jogok, illetve témánk szempontjából jelentős még a kisebbségek joga, azaz egyértelmű, hogy a kisebbségek államalkotó tényezők. Ez az álláspont kifejeződik az Alkotmány 68. §-ában. E paragrafus (2) bekezdése szerint: „A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és nyelvi kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.”

Kizárólag a gyermekekre (szüleikre, mint szülőkre) vonatkozó törvények

A törvények részletesebb ismertetése előtt tudnunk kell, hogy Magyarországon milyen életkori csoportjai vannak az ENSZ Egyezmény 1. cikkében „gyermek”-nek nevezett 18 éven aluliaknak.

Törvényeinkben a „gyermek” szó a felnövekvő nemzedék összefoglaló neve. Jogi fogalomként használjuk a büntetőjogban – illetve, a Gyermekvédelmi törvény 5. § a) pontja szerint „gyermek: a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény 12. §-a (2) bekezdése szerinti kiskorú” – jogrendszerünkben a 18 év alattiak megnevezése „kiskorúak”, a 18 év felettiak a „nagykorúak”. A 18 éven aluliak korcsoportján belül a polgári jog szabályai szerint a 14. életévüket be nem töltött kiskorúak cselekvőképtelenek, a 14. életévüket betöltött, de 18. életévüket el nem ért és nem cselekvőképtelen kiskorúak pedig korlátozottan cselekvőképesnek tekintendők.

A magyar köznyelvben a „gyermek” megjelöléssel elsősorban az általános iskolákba járókat (6-14 éves korosztály, tanulók) és az attól fiatalabbakat illetik. A 14-18 éves korosztály köznyelvi megnevezése: „ifjúság”, illetve „fiatalok”, „diákok”. A még iskoláskort (6. év) el nem ért gyermekek is két csoportba oszthatók: a bölcsődei gondozást igénybe vehető 0-3 évesekre, valamint az óvodai ellátásra jogosult 3-6 évesekre.

A gyermeki jogok érvényesülése szempontjából a törvények közül meghatározó jelentősége – mint korábban is említettük – a Családjogi törvénynek és a Gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló törvénynek és mindkettő végrehajtási szabályainak van.

A Gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. XXXI. törvény célja és jelentősége

Magyarországon a gyermekvédelemben alapvető szemléletváltásra, új megközelítésre volt szükség ahhoz, hogy az egyre növekvő számban veszélyeztetett helyzetben lévő, valamint a családjukból már valamilyen ok miatt kiemelt gyermekek számára az állam megfelelő segítséget, az eddiginél hatékonyabb támogatást tudjon nyújtani. A törvény megszületése szükséges volt azért, mert komoly esélyegyenlőtlenségek mutatkoztak az előbb említett gyermekek hátrányára, ez pedig előrevetítette a problémák újratermelődését, azt – hogy megfelelő egyensúly hiányában – nem lesznek képesek a társadalomba megfelelően beilleszkedni, képzettséget szerezni, munkát találni és boldogulni. Az államnak tehát fel kellett vállalnia, hogy kiépíti a hátrányok csökkentését célzó jogszabályi hátteret és az azt megvalósító ellátórendszert.

A **Gyermekvédelmi törvény** – tekintettel a gyermekek sajátos jogaira és érdekeire – a meglévő rendszert olyan módon egészíti ki, hogy egyrészt különböző támogatások és szolgáltatások nyújtásával segíti a családot a gyermek felnevelésében, másrészt megfelelő támogatások és szolgáltatások nyújtásával védelmet biztosít a családból kiemelt gyermekek számára. Mindez a családok megerősítését szolgáló helyi és területi gondozás szerepének, az önkormányzatok ellátásra irányuló szolgáltató tevékenységének, valamint a társadalmi önszerveződések és egyéb állampolgári kezdeményezések növekedését eredményezi.

A szabályozás főbb elvei

A rendszer átalakítása érinti a gyermeki jogokat, továbbá az állam és az önkormányzatok közötti feladatmegosztást. Az európai fejlődés egyértelműen bizonyítja annak szükségességét, hogy a gyermekek számára fokozatosan épüljenek ki olyan törvényi garanciák, amelyek biztonságot, védelmet nyújtanak.

Ennek megfelelően a Gyermekvédelmi törvény alapelvei (1. §-4.§)

- a gyermek nevelésére elsősorban a családja jogosult és köteles, melyhez segítséget nyújt az állam és az önkormányzat,
- a család életébe történő hatósági beavatkozás kizárólag akkor engedhető meg, ha az a gyermek érdekében elkerülhetetlen, és csupán anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt a gyermeket nem lehet családjától elválasztani,
- a gyermek neveléséért meghatározott felelősséget állapít meg az állam, a helyi önkormányzatok, az ellátó szervek és személyek tekintetében,
- új feladatmegosztást alakít ki az állam és az önkormányzatok között, bővítve az önkormányzatok lehetőségeit a gyermekjóléti és gyermekvédelmi feladatok megvalósításában, növelve felelőségüket a helyi ellátórendszer kialakításában,
- az állami és nem állami intézmények által nyújtott szolgáltatások minőségének ellenőrzésére, a gyermekek és gondnokoltak személyi és vagyoni érdekeinek védelmére, a gyámügyi és gyermekvédelmi feladatok ellátására létrehozza a gyámhivatali rendszert.

A Gyermekvédelmi törvény összefoglalja a gyermeki jogokat és e jogok érvényesítésének garanciáit, a gyermekek védelmét biztosító alap- és szakellátások formáit, a jogosultság feltételeit, az ellátások finanszírozásának elveit és intézményrendszerét,

továbbá a gyermekvédelmi gondoskodás, mint hatósági tevékenység fő szabályait és a gyámügyi igazgatási szervezetét.

A törvény kiinduló eleme a család többirányú támogatása, amelynek szervesen kell kapcsolódnia a szociálpolitika egészéhez. Ennek megfelelően a családi típusú nevelésre orientált rendszer kialakítását, továbbá a preventív és a családba visszahelyező megoldásokat helyezi előtérbe. Fontos szerepet szán az állami és nem állami szervek együttműködésének.

Társadalmunkban alapvető érdek fűződik a családi élet biztonságához. A törvény ezért az ellátó szervek és személyek kötelezettségeként fogalmazza meg a gyermek családjának tiszteletben tartását, és a családdal való együttműködési kötelezettséget.

A családjukból kiemelt, illetve a családjukat elvesztett gyermekek esetében az államnak többet és mást kell vállalnia, mint a családban élő gyermekek esetén. Ez a pozitív diszkrimináció azt jelenti, hogy az állam számukra nemcsak segítséget nyújt, hanem garantálja a megfelelő életkörülmények biztosítását és segíti az önálló élet megkezdését.

Alapvető jogok és köteleességek

Gyermeki jogok (6. § – 9. §) A törvény szerint

- a gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, jólétét biztosító, saját családi környezetében történő nevelkedéséhez,
- a gyermeknek joga van ahhoz, hogy segítséget kapjon a családban történő nevelkedéséhez, fejlődését veszélyeztető helyzet elhárításához, a társadalomba való beilleszkedéshez és önálló életvitelének megteremtéséhez,
- a fogyatékos, tartósan beteg gyermeknek joga van a fejlődését, személyisége kibontakozását segítő különleges ellátáshoz,
- a gyermeknek joga van emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, szexuális vagy lelki erőszakkal – és az elhanyagolással szembeni védelemhez, a gyermeket szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetben és módon lehet elválasztani,
- a gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani,
- a gyermeknek joga van – örökbefogadó családban vagy más ellátás formájában – a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodást helyettesítő védelemhez,
- a gyermek helyettesítő védelme során tiszteletben kell tartani lelkiismereti és vallásszabadságát, továbbá figyelemmel kell lenni nemzeti és kulturális hovatartozására,
- a gyermeknek joga van származása, vér szerinti családi kapcsolata megismeréséhez,
- a gyermeknek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz és ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon jogairól, jogai érvényesítésének lehetőségeiről, valamint, hogy az őt érintő kérdésekben meghallgassák, és véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék,
- a gyermeknek joga van ahhoz, hogy az őt érintő ügyekben panasszal éljen, továbbá alapvető jogai megsértése esetén a törvényben meghatározottak szerint eljárást kezdeményezzen,
- a családjából kiemelt gyermek joga különösen, hogy korához egészségi és személyiségállapotához, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan otthont nyújtó, teljes körű ellátásban, nevelésben, oktatásban részesüljön, a testvéreivel való együttes elhelyezést kezdeményezze, családi kapcsolatait ápolja és utógondozásban részesüljön.

A gyermeki jogok védelme kötelessége minden természetes és jogi személynek, aki a gyermek ellátásával, gondozásával vagy ügyének intézésével foglalkozik. A gyermek

alkotmányos jogainak védelmét az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának, általános helyettese látja el.

Gyermeki kötelességek (10. §)

A törvény a jogok felsorolását követően röviden említést tesz a gyermekek kötelességeiről is arra nézve, hogy:

- szülőjével, gondozójával együttműködjék,
- képességei szerint tanuljon,
- tartózkodjék az egészségét károsító életmódtól és az egészségét károsító szerek használatától.

Szülői jogok és kötelességek (12. §-13. §)

A Gyvt. rendelkezései szerint – a családjogi szabályokkal összhangban – a gyermek szülője jogosult és köteles arra, hogy gyermekét családjában gondozza, nevelje és testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételeket biztosítsa.

A gyermek szülője ugyanakkor jogosult arra, hogy gyermeke neveléséhez segítséget kapjon, és a gyermekét megillető ellátásokról megfelelően tájékoztassák.

A gyermek szülője jogosult és köteles gyermekét személyi és vagyoni ügyeiben képviselni.

A gyermek szülője köteles

- gyermekét az őt érintő kérdésekről tájékoztatni, véleményét figyelembe venni,
- gyermekének jogai gyakorlásához iránymutatást, tanácsot és segítséget adni,
- gyermeke jogainak érvényesítése érdekében a szükséges intézkedéseket megtenni.

A szülőknek a fentebb felsorolt kötelezettségei és jogai egyben a hatósági beavatkozás korlátait jelentik.

A gyermekek védelmének alapvető rendszere (14. §-tól 104. §)

A Gyermekvédelmi törvény meghatározza azt a rendszert, amelyben az önkormányzatoknak és intézményeknek, a gyámhatóságoknak, valamint a javítóintézeteknek és a hivatásos pártfogóknak tevékenykedniük kell gyermekjóléti és gyermekvédelmi feladataik ellátása során.

A gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó feladatokat látják el:

- az egészségügyi szolgáltatást nyújtók (védőnő, háziorvos),
- családsegítő szolgálatok és központok,
- közoktatási intézmények (nevelési tanácsadók, óvoda, iskola),
- rendőrség, ügyészség, bíróság,
- társadalmi szervezetek, egyházak, alapítványok.

A gyermekvédelmi rendszerben működők feladatai:

A települési önkormányzat a gyermekek védelme érdekében pénzbeli ellátásokat biztosít:

- kiegészítő családi pótlékot és rendkívüli gyermekvédelmi támogatást, amely a mai segélyezési gyakorlatnak megfelelően képviselőtestületi hatáskör. Célja a gyermek családból történő kiemelésének megelőzése. A kiegészítő családi pótlékkal történő támogatás feltétele, hogy a gyermeket nevelő családban az 1 főre eső jövedelem ne haladja meg az öregségi nyugdíjminimum legkisebb összegét (a havonkénti támogatás összege a mindenkori éves költségvetésben kerül megállapításra). Természetesen az önkormányzat rendeletében ezen ellátásokat kiegészítheti, illetve más pénzbeli ellátásokat is megállapíthat. A képviselő testület döntése szerint mind a kiegészítő családi pótlék, mind a rendkívüli gyermekvédelmi

támogatás – indokolt esetben – természetben is nyújtható. A jogalkotó szándéka szerint szükséges volt az egész országra kiterjedően egyfajta – a rászoruló gyermeket szülője érdemességétől vagy érdemtelenességétől függetlenül megillető – ellátási minimum kidolgozása. Ezért a Gyvt. szerint a szülő kérelmére gyermekenként – a feltételek megfelelése esetén – kötelező feladat a települési önkormányzat számára a kiegészítő családi pótlék megállapítása és folyósítása.

A települési önkormányzatok főbb gyermekjóléti feladatai:

1. Kiegészítő családi pótlék

A gyermekek elsősorban anyagi okból történő veszélyeztetettségének megelőzését szolgáló egyik leghatékonyabb pénzügyi ellátás a kiegészítő családi pótlék (korábban: rendszeres gyermekvédelmi támogatás). A támogatást a törvény hatályba lépésétől kezdve kb. az összes 0-18 éves gyermek jóval több, mint egyharmada után veszik igénybe az őket nevelő családok. A támogatás rendkívüli krízishelyzetben biztosítható formája a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás. Alapvetően nem sérti, hanem erősítheti a gyermekjogait, ha a támogatásokat a jobb célzás érdekében természetben nyújtja a települési önkormányzat, feltételezve természetesen, hogy a támogatás ilyen formában történő megítélésakor minden körülményt megfelelően mérlegel.

2. Gyermekjóléti szolgáltatás működtetése

A Gyermekvédelmi törvény hatályba lépését megelőzően nem volt a hatósági munkát megelőző, azt információkkal segítő és kiegészítő, valamennyi településen működő preventív célú szolgáltató tevékenység. A gyermekjóléti szolgáltatás pótolja ezt a hiányt, összegyűjti a településen a gyermekkel kapcsolatos információkat, tájékoztatja a rászoruló családokat a támogatási lehetőségekről és segíti őket érdekeik érvényesítésében. Ugyanakkor időben kezdeményezi a hatósági beavatkozást, ha a gyermek érdekeinek védelme ezt kívánja. Ha pedig kiemelték a gyermeket családjából, a visszahelyezés előkészítése érdekében segíti a családi kapcsolatok fennmaradását. A gyermekjóléti szolgáltatás biztosítása a törvény hatálybalépésétől kezdődően kötelező feladat a települési önkormányzat számára.

3. A gyermekek napközbeni ellátásának megszervezése, amelyhez kistélepüléseken jó eszköz lehet a családi napközi létrehozása.

4. A gyermekek átmeneti gondozásának biztosítása, ha arra önkéntesen, azaz a szülő kérelmére került sor. A feladat megvalósítható intézményes formában, gyermekek vagy családok átmeneti otthonában, de új lehetőségként helyettes szülő alkalmazásával is.

Megállapítható tehát, hogy a települési önkormányzatoknak a rászoruló kiskorúakkal szemben ellátási kötelezettsége nem csökken, hanem az Alkotmánnyal és az önkormányzatok hatásköréről szóló törvénnyel összhangban a törvény új eszközöket teremt a megvalósításhoz.

A megyei önkormányzatok főbb gyermekvédelmi feladatai:

A megyei önkormányzatok feladataiban is változást hozott a törvény. Jelenleg mintegy 20 ezer gyermek családpótló, teljes ellátását jelentő gondozását, nevelését biztosítják területi gyermekvédelmi szakellátásként nyújtott személyes gondoskodást biztosító ellátásként. A törvény hatálybalépése előtt meghatározták az életkezdő fiatal támogatási módját. Ezen utóbbi feladat megszűnt a megyei önkormányzat számára, mivel otthonteremtési támogatásként első fokú gyámhivatali hatáskörbe került, központi költségvetésből történő finanszírozással (természetesen csak a törvény 1997. év november 1-jét követő hatályba lépése után nagykorúvá váltak esetében).

A törvény szerint a megyei önkormányzatnak otthont nyújtó ellátást kell biztosítania a nevelésbe vett gyermek számára nevelőszülőnél vagy családias jellegű intézményben, illetve utógondozói ellátást a volt nevelt fiatal felnőtt számára, legfeljebb annak 24 éves koráig.

A megyei önkormányzatoknak az otthont nyújtó ellátás megfelelő szintű biztosítása érdekében át kell alakítaniuk nevelőotthoni hálózatukat családias gyermekotthonokká, legkésőbb 2002. december 1-jéig. Ez a határidő a Gyermekvédelmi törvény módosításával egy évvel kitolódik (azaz 2003. december 1-jéig), mivel a feladatot ellátó önkormányzatok és egyéb szervezetek még sok mindenben nem képesek megfelelni a jogszabályi előírásoknak. A módosítás tartalmazza a hivatásos nevelőszülői és a helyettes szülői jogviszony egyes kérdéseiről szóló kormányrendeletben foglaltak törvényi szintre emelését is, elsősorban a helyettes- és nevelőszülők fokozott jogi védelmében.

A nagy múltú GYIVI-k (gyermek- és ifjúságvédő intézetek) helyett területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást kell nyújtania a megyei önkormányzatnak. A szakszolgáltatás – ellentétben a GYIVI-vel – nem dönt a gyermek elhelyezéséről, mert ez a feladat első fokú gyámhivatali hatáskörbe került.

A gyámi tisztséget alapvetően a nevelésbe vett gyermeket ténylegesen gondozó intézmény igazgatója (kvázi „kötelezően”), illetve az azt vállaló nevelőszülő viselheti a törvény szerint. Összeférhetetlenség, nevelőszülői „lemondás”, egyéb gondozási hely stb. esetén hivatásos gyám látja el a feladatokat. Ezzel lebontásra kerül a II. világháborút követően az elárvult, tömegesen ellátatlanul maradt gyermekek miatt létrehozott jogintézmény, az intézeti gyámság. (Az új gyámsági forma esetén is gondot jelenthet, ha a gyám nem tudja megfelelően érvényesíteni a gyermek jogait, illetve ha megoldatlan a gyermekjogainak képviselése, a gyámi ellenőrzés. [a szerk.]

A gyermekvédelmi szakszolgálat tehát alapvetően szolgáltató jellegű szakértői tevékenységet végez, nem döntéshozó szervezet.

A gyámhatósági feladatok változásai (105. §- 10. §)

A hatósági és a szolgáltató tevékenység szétválasztásával egyidejűleg a törvény a hatósági feladatokat megosztotta a települési önkormányzat jegyzője és a gyámhivatal között. Ez a szakmaiság erősítése érdekében szükséges.

A településen maradó hatósági feladatoknak elsősorban a prevenciót (pl. gondozás szükség esetén, védelembe vétel) és az azonnali beavatkozás lehetőségét (pl. ideiglenes elhelyezés) szolgálják, valamint a leggyakrabban felmerülő ügyek helyben történő elintézését (pl. apai elismerő nyilatkozat felvétele).

A speciális szakmai felkészültséget igénylő, felügyeleti és ellenőrző jellegű feladat- és hatáskörök kerülnek a városi és megyei szinten működő gyámhivatalhoz.

A városi gyámhivatal dönt a szülői felügyelettel, gyámsággal, gondnoksággal összefüggő ügyekről. Intézkedik a gyermek családból történő kiemeléséről, és – mivel az intézeti gyámságot a fentiekben ismertetettek szerint felváltja az egységes gyámság intézménye – a jelenlegi gyakorlattól eltérően minden nevelésbe vett gyermek számára külön gyámot rendel. A gyámhivatal dönt a családjából kiemelt gyermek gondozási helyéről is, tehát meghatározza, hogy melyik gyermekotthonba vagy nevelőszülőhöz kerül elhelyezésre a gyermek. A törvény hatályba lépését megelőzően intézeti és állami nevelésbe vett gyermekek ügyének felülvizsgálatát két éven belül kellett elvégezniük a gyámhivataloknak (1999. nov. 1-jéig.).

A bíróság hatásköréből a városi gyámhivatalok (I. fok) feladatkörébe került 1998. január 1-jétől a gyermektartásdíj megelőlegezése. Új feladatuk az örökbefogadások intézése és az örökbefogadni szándékozó személy alkalmasságáról történő előzetes döntés is.

A megyei gyámhivatal (II. fok) fő feladata a városi gyámhivatal szakmai irányítása és felügyelete. Ellátja még mind a jegyző, mind az elsőfokú gyámhivatal tekintetében a másodfokú hatósági jogkört és ellenőrzi a gyermekjóléti és gyermekvédelmi személyes gondoskodást nyújtó intézmények működését. A megyei gyámhivatal mellett működő hivatásos pártfogók – akik a törvény hatálybalépéséig a GYIVI-k kötelékébe tartoztak – a fiatakorúak pártfogó felügyeletét biztosítják.

A gyámhivatali rendszer (108. § – 123. §)

A városi gyámhivatal a kijelölt városi/fővárosi kerületi polgármesteri hivatal gyermekvédelmi és gyámügyi ügyintézője. Erre a megoldásra (a hatáskör ügyintézőhöz történő telepítésére) az Önkormányzati törvény lehetőséget adott.

Városi szinten tehát a feladatellátás kettéválik: a jegyző saját illetékességi területen ellátja a prevencióval összefüggő, valamint az azonnali intézkedést igénylő eseteket, a gyermekvédelmi és gyámügyi ügyintéző pedig a városi gyámhivatal hatáskörét gyakorolja, a kijelölt településekre kiterjedő illetékességgel. A gyámügyi ügyintéző munkáltatója a jegyző, a szakmai irányítását és felügyeletét azonban a megyei gyámhivatal látja el.

A megyei gyámhivatal a megyei (fővárosi) közigazgatási hivatal gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatási szerve. A szakmai irányítás és másodfokú döntéshozatal megyei közigazgatási hivatalhoz történő telepítése illeszkedik a közigazgatási reform elképzeléseihez.

A gyámügyi igazgatás korszerűsítését jelentő, fentebb ismertetett megoldás egyszerre felel meg az Önkormányzati törvény rendelkezéseinek és a középszintű közigazgatási reform elképzeléseinek. Nem hoz létre újabb, nagy költségigényű, dekoncentrált szervet, ugyanakkor épít a városi és megyei közigazgatás jobb szakember-ellátottságára. Megteremti a jelenleginél magasabb színvonalú ügyintézés, valamint a hatékonyabb ágazati szakmai irányítás lehetőségét. Ez pedig elengedhetetlenül fontos a törvényben megfogalmazott gyermeki jogok érvényesüléséhez.

A törvény végrehajtását szolgáló kormányrendeletek és miniszteri rendeletek:

- a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX.10.) Kormányrendelet,
- a nevelőszülői, a hivatásos nevelőszülői és a helyettes nevelőszülői jogviszony egyes kérdéseiről szóló 150/1997. (IX.10.) Kormányrendelet,
- a gyámhatóságok, a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok, a gyermekjóléti szolgálatok és a személyes gondoskodást nyújtó szervek és személyek által kezelt személyes adatokról szóló 235/1997. (XII. 17.) Kormányrendelet,
- a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások és gyermekvédelmi szakellátások térítési díjáról és az igénylésükről felhasználható dokumentumokról szóló 133/1997 (VII. 29.) Kormányrendelet,
- a gyermekjóléti és a gyermekvédelmi személyes gondoskodást nyújtó intézmények működésének engedélyezéséről szóló 281/1997. (XII.23.) Kormányrendelet
- a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1988 (IV. 30.) NM rendelet,
- az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézetről, valamint a Család- és Gyermekvédelmi Szakmai Kollégiumról szóló 45/1997. (XII. 17.) NM i rendelet.

A törvény módosítását követően (várhatóan 2003. és 2004. jan. 1-jétől) **újabb jogintézmények** segítik, segíthetik a gyermeki jogok érvényesítését, érvényesülését (pl. a család- és gyermekjogi biztos, gyermekjogi képviselő). Bár elsőre meglehetősen hangzik, de a fiatalok érdekét szolgálja az a várható módosítás, amely ön- vagy közveszélyes állapot esetén lehetővé teszi a gyermek **személyi szabadságának** korlátozását (súlyos deviancia, drogfüggőség stb. esetén).

A Családjogi törvény

A Családjogi törvény alapvető céljai:

- a házasság és a család védelme,
- a gyermekek érdekeinek védelme,
- az ifjúság fejlődésének és nevelésének védelme,
- a házastársak egyenjogúsága,
- a házasságon kívül született gyermek megkülönböztetésének eltörlése és
- az anya védelme.

A törvény alapelvei:

- a férfi és a nő egyenjogúsága (a házaséletben egyenlő jogok és kötelezettségek, a házastársi hűség, a lakás közös megválasztása, a vagyonszövetség, a kölcsönös tartási kötelezettség, a szülői felügyelet együttes gyakorlása, a gyermektartási kötelezettség, a szülői felügyelet, nevezett gyám kinevezése és a gyámi tiszt ellátása),
 - a házasság szabadsága (a párválasztás, a házasság felbontása),
 - az anya és a gyermek védelme (a szülői felügyelet) és nem az atyai, illetve anyai jog védelme,
 - a házasságon kívül született gyermek megkülönböztetésének tilalma, az örökbefogadott gyermek azonos jogállása,
 - a családi viszonyok függetlensége (faji, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül egyenlő jogok és kötelezettségek),
 - az állam és az egyház elválasztása (a családi viszonyok jogi rendezése az állam feladata, az egyházi szertartásoknak jogi jelentősége nincs).

A Családjogi törvénynek az a célja, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának megfelelően szabályozza és védje a házasság és a család intézményét, biztosítsa a házasságban és a családi életben a házastársak egyenjogúságát, fokozza a gyermekekért való felelősséget és előmozdítsa az ifjúság fejlődését és nevelését.

A Családjogi törvénynek gyermeki jogokat tartalmazó szabályait érdemes olyan felosztásban tárgyalni, hogy „azok minden gyermeket érintenek-e, vagy csak a gyermekek egy szűkebb vagy tágabb csoportját.”

A Családjogi törvény minden gyermekre kiterjedő szabályai

Legfontosabb a gyermekek nevelését, gondozását, fejlődését szolgáló „szülői felügyelet” intézménye és az ennek tartalmát meghatározó szabályok.

A törvény 71. § (2) bekezdése szerint a „szülői felügyelet a kiskorú gyermekek gondozásának, nevelésének jogát és kötelességét, továbbá a gyámnevezésnek és a gyámságból való kizárásnak a jogát foglalja magában.” A szülői felügyeleti jogról a Családjogi törvény 71. § (1) bekezdése kimondja, hogy azt „a kiskorú gyermek érdekeinek megfelelően kell gyakorolni”. A törvény a továbbiakban részletezi a „szülői felügyelet” fogalma alá tartozó kötelezésekkel kapcsolatos kérdéseket. Majd a gyermeki jogok

érvényesülése szempontjából rendkívül lényeges jogintézmény szabályozása zárja le e részt: a szülői felügyelet megszüntetésének és szüneteltetésének esetei. Ezek közül most csak a szülői felügyelet kötelező megszüntetésének szabályait ismertetjük.

A törvény 88. § (1) bekezdése értelmében a „bíróság megszünteti a szülői felügyeletet:

- a) ha a szülő felróható magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, értelmi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan sérti vagy veszélyezteti,
- b) ha a gyermeket más személynél vagy intézetben helyezték el, s a szülő a nevelést – a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon – felróhatóan akadályozza,
- c) ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte”.

Magyarországon a gyermeki jogok védelme szempontjából a legfontosabb állami intézmény a gyámhatóság. A közigazgatási szervezetrendszerbe tartozik és minden városban, fővárosi kerületben működik (lásd: Gyermekvédelmi törvény).

A gyámhatóságok jogköre kiterjed mind a szülői felügyeletre, mind a kiskorúakról való gyermekvédelmi gondoskodás keretében felmerülő – bírósági útra nem tartozó – ügyekben való döntéshozatalra, valamint egyéb területeken (pl. örökbefogadás) a kiskorú érdekeinek védelmére.

A gyermekek szűkebb körét védő szabályok

Ha a Családjogi törvény történetét áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy egyre erőteljesebben érvényesült az, hogy az **örökbefogadás** a gyermek családban való nevelését szolgáló intézmény. Jól példázza ezt a törvény legutóbbi módosítása, amely kimondja:

48. § (1) Az örökbefogadást a gyámhatóság engedélyezi.

(2) Az engedély megadásához a felek egyetértő kérelmét tartalmazó nyilatkozata, továbbá a gyermek szüleinek, valamint a házasságban élő örökbefogadó házastársának hozzájárulása szükséges. A szülő a hozzájáruló nyilatkozatát – a (3) bekezdésben foglalt kivétellel – nem vonhatja vissza, és erre őt figyelmeztetni kell. Az érdekeltek hozzájárulását követően az örökbefogadni szándékozó személy a gyermeket legalább egy hónapig gondozza. Az örökbefogadás csak ezen gondozást követően engedélyezhető.

(3) Az örökbefogadáshoz a szülő úgy is megadhatja a hozzájárulást, hogy az örökbefogadó személyét és személyi adatait nem ismeri. A nyilatkozattételre a gyermek születése előtt is sor kerülhet. A szülő hozzájáruló nyilatkozatát a gyermek két hónapos korának betöltéséig (a törvény módosítása után hathetes koráig) visszavonhatja. Erre őt figyelmeztetni kell. A nyilatkozatot követően a két hónapnál fiatalabb gyermeket a gyámhivatal elsősorban más személynél (pl. jövendő örökbefogadó), nevelőszülőnél vagy – ha ez nem lehetséges – gyermekotthonban, illetve más bentlakásos intézményben helyezi el. A kéthónapos életkort betöltött gyermeket a gyámhivatal tartós nevelésbe veszi, feltéve, hogy a gyermek ideiglenes hatállyal nem helyezhető el a leendő örökbefogadó szülőnél, a szülő felügyeleti joga pedig megszűnik.

Szükségesnek látszik az örökbefogadók kötelező felkészítésének jogszabályi előírása is, amelyet a Gyermekvédelmi törvény módosítása már előír.

A felbontott házasságok gyermekeinek jogát védő családjogi szabályok

69/A § (1) A szülő a saját szükséges tartásának rovására is köteles megosztani kiskorú gyermekével azt, ami közös eltartásukra rendelkezésre áll. Ez a szabály nem irányadó, ha a gyermek tartása vagyonának jövedelméből kielégül, vagy a gyermeknek tartásra kötelezhető más egyenes ági rokona van.

(2) A gyermeket gondozó szülő a tartást természetben, a különélő szülő elsősorban pénzben szolgáltatja gyermektartásdíj formájában.

A Családjogi törvény az egyszülős („csonka”) családokban felnövekvő gyermekek figyelembe vételével a gyermeki jogok maradéktalan érvényesülése érdekében külön szabályozza a tartásdíjjal, a láthatással kapcsolatos kérdéseket. A gyermek szociális biztonsága érdekében a gyermekek védelméről szóló törvény rendelkezései szerint (22. §) a gyámhatóság a gyermektartásdíjat megelőlegezi akkor, ha a tartásdíj behajtása átmenetileg lehetetlen és a gyermeket gondozó személy nem képes a szükséges ellátást biztosítani.

A házasságon kívül született gyermekek jogállása

Az 1946. évi XXIX. törvény óta ez szerencsére csak elvileg létező kategória Magyarországon. Az említett törvény ugyanis „**a házasságon kívül született gyermeknek a házasságból születettével azonos jogokat biztosított**”, e törvény kidolgozása előtt – utólagos házasságkötést kivéve – a házasságon kívül született gyermek teljes hatályú apai elismerésére sem volt mód, s hasonlóképpen az apaság bírói megállapítására sem”. **Ezt rendezte a Csjt. 37. § (1): A teljes hatályú elismerő nyilatkozat az apaságot egymagában megállapítja.**

(2) Az a férfi, akitől a gyermek származik, a fogamzási idő kezdetétől fogva a gyermeket teljes hatályú nyilatkozattal a magáénak ismerheti el, ha

- a) a törvény értelmében nem kell más férfit a gyermek apjának tekinteni és
- b) a gyermek legalább tizenhat évvel fiatalabb, mint a nyilatkozó.

(3) Ilyen elismerő nyilatkozatot csak személyesen lehet tenni. A cselekvőképességében korlátozott személy elismerő nyilatkozata csak akkor érvényes, ha ahhoz törvényes képviselője hozzájárult. Ha a törvényes képviselő tartósan gátolva van, vagy a hozzájárulást nem adja meg, azt a gyámhatóság hozzájárulása pótolhatja.

A Családjogi törvény elsősorban a gyermek-szülő kapcsolat szempontjából, illetve ennek hiánya eseteiben biztosítja a gyermeki jogok törvényi védelmét, nem tér ki a tágabb környezetre, egészen a gyermekvédelmi gondoskodás kezdetéig, vagyis a családból történő kiemelésig.

A gyermeki jogok védelme és megvalósulása szemszögéből rendkívül jelentősek azok a jogszabályok, amelyek a gyermeknevelés **anyagi alapjaihoz való állami hozzájárulás** formáiról és mértékéről rendelkeznek, és ezáltal elősegítik a gyermekek szociális biztonságához való jogának érvényesülését.

A Családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény a gyermeknevelés költségeihez való állami hozzájárulás legfontosabb formáiról, a családi támogatásokról, azaz **a családi pótlékról, iskoláztatási támogatásról, gyermekgondozási támogatásról, gyermekgondozási segélyről stb. rendelkezik.**

A törvény 6. § értelmében családi pótlékra, iskoláztatási támogatásra – amennyiben nemzetközi szerződés eltérően nem rendelkezik – a Magyar Köztársaság területén élő magyar állampolgár, a menekültügyi hatóság által elismert, vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldi jogosult, jövedelmi helyzetétől függetlenül. Igényjogosult a vér szerinti, az örökbefogadó szülő, valamint vele élő házastársa, a nevelőszülő, a hivatásos nevelőszülő, a gyám, ha saját háztartásában gyermeket nevel (természetesen ez „alanyi jogon” vonatkozik a gyermekvédelmi gondoskodásban élőkre is).

A családok támogatásáról szóló törvény 17 §-a megszorítást tartalmaz arra az esetre vonatkozóan, ha szülő, gyám nem biztosítja a gyermek tankötelezettségének teljesítését. A támogatás nem vonható meg a szülőtől, azonban annak felhasználását az I. fokú gyámhivatal

rendszeres felügyelet alá vonhatja, a gyámot számadásra kötelezheti, végső esetben támogatás kezelésére eseti gondnokot rendelhet.

A gyermeknevelés anyagi alapjainak biztosításakor meg kell említeni az árvaellátást is szabályozó **1997. évi LXXXI. törvényt** (Társadalombiztosítási törvény)

54. § (1) Árvaellátásra az a gyermek jogosult – ideértve a házasságban vagy az élettársi közösségben együtt élők egy háztartásban közösen nevelt, korábbi házasságból, élettársi együttélésből származó gyermeket is –, akinek szülője haláláig az öregségi, illetve rokkantsági nyugdíjhoz szükséges szolgálati időt megszerezte, vagy öregségi, illetve rokkantsági nyugdíjasként halt meg. Örökbefogadott gyermeknek vér szerinti szülő jogán csak abban az esetben jár, ha annak házastársa fogadta örökbe. Bizonyos feltételek megléte esetén árvaellátás jár a testvérnek és az unokának is.

55. § (1) Az árvaellátás a gyermek tizenhatodik életévének a betöltéséig jár. Ha a gyermek oktatási intézmény nappali tagozatán tanul, az árvaellátás a tanulmányok tartalmára, de legfeljebb a huszonötödik életév betöltéséig jár. Ha a jogosultság megszűnése előtt a gyermek megrokkant, ennek tartamára az árvaellátás életkorra tekintet nélkül megilleti.

(3) Iskolai tanulmányok címén azt a gyermeket is megilleti az árvaellátás, aki

a) az iskola igazolása szerint betegsége, testi vagy szellemi fogyatékosága miatt tanulmányait magántanulóként végzi,

b) huszonöt évesnél fiatalabb és a felnőttoktatás keretében folytat tanulmányokat.

56. § (1) Az árvaellátás gyermekenként annak a nyugdíjnak a harminc százaléka, ami az elhunytat öregségi, rokkantsági nyugdíjként, baleseti rokkantsági nyugdíjként halála időpontjában megillette, vagy megillette volna.

A **kizárólag vagy főleg** a gyermekek életviszonyait érintő jogszabályok közül jelentős még: a tanulásához, művelődéshez való jogot biztosító, **Közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény**, valamint az egészséges növekedéshez és fejlődéshez való jog érvényesülését lehetővé tevő Egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény.

A **Közoktatási törvény** témánk szempontjából legfontosabb rendelkezései:

- az óvodai nevelés, az alap- és középfokú iskolai nevelés-oktatás az állami nevelési-oktatási intézményekben ingyenes: a 2. § (3) szerint a közoktatás rendszerének működtetése az állam feladata,

- az óvodai nevelés és az iskolai nevelés-oktatás nyelve a magyar, valamint a Magyar Köztársaságban beszélt minden nemzetiségi nyelv, a nemzetiséghez tartozó gyermekek, tanulók anyanyelvükön, illetőleg két nyelven – anyanyelven és magyarul részesülhetnek óvodai nevelésben, valamint iskolai nevelésben és oktatásban,

Az 5. § szerint „az óvodai nevelés, az iskolai nevelés és oktatás, a kollégiumi nevelés nyelve a magyar, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségek nyelve. A nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek, tanulók – a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényben meghatározott választás alapján – anyanyelvükön, illetőleg anyanyelvükön és magyarul vagy magyar nyelven részesülhetnek óvodai nevelésben, iskolai nevelésben és oktatásban, illetve kollégiumi nevelésben. A nevelés, oktatás – részben vagy egészben – más nyelven is folyhat”,

- a hit és vallásoktatás rendezése: a 4. § (2) szerint „az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézmény nem lehet elkötelezett egyetlen vallás vagy világnézet mellett sem. Az állami és a helyi önkormányzati iskola pedagógiai programjában biztosítani kell az ismeretek, a vallási, illetve világnézeti információk tárgyilagos és többoldalú közvetítését.”

„(4) Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézményben lehetővé kell tenni, hogy a gyermek, illetőleg a tanuló az egyházi jogi személy által szervezett fakultatív hit- és vallásoktatásban vegyen részt”

„(5) Az államnak jogi lehetőséget kell teremtenie ahhoz, hogy nem állami, illetve nem önkormányzati óvodák, iskolák és kollégiumok jöhessenek létre”

A fentiekén túl:

- a társadalmi esélyegyenlőség érvényesülésének elősegítése érdekében az állam a hátrányos helyzetben levőknek támogatást nyújt,

- az állam a testi, az érzékszervi, az értelmi és a beszéd fogyatékosok neveléséről és oktatásáról fokozottan gondoskodik,

- a tankötelezettség annak a tanévnek a végéig tart, amelyikben a gyermek 16. életévét betölti, akik pedig a 1998/99. tanévtől kezdték tanulmányaikat, a 18. életévükben teljesítik azt.

- a diákönkormányzatok létrehozása, működtetése, 62. § „(1) Az iskola, a kollégium tanulói közös tevékenységük megszervezésére – a házirendben meghatározottak szerint – diákköröket hozhatnak létre.” „(2) A tanulóközösségek döntési jogkört gyakorolnak – a nevelőtestület véleménye meghallgatásával – saját közösségi életük tervezésében, szervezésében, valamint tisztségviselőik megválasztásában, és jogosultak képviseltetni magukat a diákönkormányzatban.”

A Köznevelési törvény biztosítja a tanuláshoz, az általános és ingyenes oktatáshoz való jogot. A törvény **szabályozza a törvény a speciális gyermek- és ifjúságvédelem, valamint a nevelés-oktatás kapcsolatát, ezzel egy korábban jól működő rendszer, az iskolai gyermekvédelem cselekvési körét tágítja**: hogy pl. a 19. § (3) d) pontja szerint „közreműködjön a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok ellátásában, a gyermek, tanuló fejlődését veszélyeztető körülmények megelőzésében, feltárásában, megszüntetésében.”

54. § „(1) A köznevelési intézmény vezetője felelős „a pedagógiai munkáért, a **gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok megszervezéséért és ellátásáért**, a nevelő és oktató munka egészséges és biztonságos feltételeinek megteremtéséért, a tanuló- és gyermekbaleset megelőzéséért, a gyermekek, tanulók rendszeres egészségügyi vizsgálatának megszervezéséért”.

„55. § (2) A nevelési-oktatási intézmény vezetőjének feladatkörébe tartozik **különösen a gyermek- és ifjúságvédelmi munka irányítása.**” (részletesen lásd a 11/1994. (VI. 8.) OM rendeletben)

Az **Egészségügyi törvény**, bár együtt kezeli – a betegség fogalmának használatakor – a 0-18 éves kor közöttieket és a felnőtteket, egyes rendelkezésekben külön kitér a korlátozottan cselekvőképesek, illetve cselekvőképtelenek jogaira.

Az alábbi törvényi szakaszok a 0-18 évesek gyógyulását, egészséges fejlődését biztosítják.

11. § (4) „A kiskorú betegnek joga van arra, hogy szülője, törvényes képviselője, illetőleg az általa vagy törvényes képviselője által megjelölt személy mellett tartózkodjon.”

42. § (1) „Az ifjúság-egészségügyi gondozás célja a kiskorúak harmonikus testi-lelki fejlődésének elősegítése. Ennek során biztosítani kell:

- a) az egészségnevelést,
- b) az életkoruknak megfelelő szűrővizsgálatokat,
- c) az életkorhoz kötött kötelező védőoltásokat, illetve azok megtörténtének és eredményességének vizsgálatát, továbbá a kampányoltásokat,
- d) a pályaválasztási tanácsadás egészségügyi feladatait,

e) a beiskolázás előtti vizsgálatokat, a szakmai alkalmasság elbírálását, a szakképzést is nyújtó oktatási intézményekben az időszakos alkalmassági vizsgálatok elvégzését.

(2) Az ifjúság-egészségügyi gondozás speciális feladata:

a) a veleszületett rendellenességgel élők, krónikus megbetegedésben vagy testi, érzékszervi, értelmi fogyatékoságban szenvedők – a háziorvossal történő együttműködésen alapuló – fokozott ellenőrzése, lelki gondozása és az egészséges közösségekbe történő beilleszkedés elősegítése,

b) az iskolai testneveléssel, könnyített és gyógytestneveléssel, diáksporttal kapcsolatos egészségügyi feladatok ellátása,

c) a harmonikus testi és lelki fejlődést veszélyeztető körülmények, alkohol- vagy drogfogyasztás észlelése esetén a szülőkkel és a pedagógusokkal történő konzultáció után tanácsadás biztosítása, szükség esetén intézkedés kezdeményezése.

(3) Az ifjúság-egészségügyi gondozás keretében

a) ellenőrizni kell

aa) a közegészségügyi követelmények érvényesülését az elméleti és gyakorlati képzésre szolgáló helyiségekben, továbbá a szabadtéri foglalkoztatási és rekreációs területeken,

ab) a bölcsődében, a nevelési-oktatási intézményben folyó étkeztetést,

ac) a járványügyi előírások betartását,

ad) az elsősegély-nyújtás feltételeinek meglétét,

ae) alkohol, kábítószer, egyéb pszichotróp anyagok és a dohánytermékek fogyasztására vonatkozó szabályok betartását,

af) a tanulók pszichológiai állapotát, terhelhetőségét,

b) fertőző megbetegedés esetén meg kell tenni a szükséges járványügyi intézkedéseket,

c) biztosítani kell a nevelési-oktatási intézményekben a gyermekek és tanulók első orvosi ellátását is.

(4) az ifjúság-egészségügyi gondozás részét képezi – a külön jogszabályban meghatározottak szerint – az iskola-egészségügyi ellátás.

(5) Az egészségügyi alapellátás és szakellátás területén működő egészségügyi szolgáltatók feladataik ellátása során kiemelt figyelmet fordítanak a gyermekek egészségét veszélyeztető tényezők megelőzésére, felismerésére és megszüntetésére. **Ennek érdekében együttműködnek a közoktatási, a szociális és családsegítő, valamint a gyermekek védelmét ellátó intézményekkel, személyekkel, és szükség esetén megfelelő intézkedést kezdeményeznek.”**

Gyermeki jogokat reprezentál a törvény, amikor részletesen rendelkezik az iskolai testnevelésről és a diáksportról (43.§ (1). Kötelező előírásokat tartalmaz a 48.§ pl. a gyermekétkeztetéssel, gyermekjátékokkal kapcsolatban. Lényeges a korhoz, járványhoz kötött védőoltások rendszere.

Az egyéb speciális szabályozás két legfontosabb területe:

A munkavállalásnak a felnőttektől eltérő jogi feltételei, valamint a büntető-igazságszolgáltatási rendszer külön szabályai a fiatalkorúakra vonatkozóan.

A munkavállalás speciális szabályait a Munka Törvénykönyve tartalmazza (1992. évi XII. törvény), amely kiegészült a 2007. évi XVI. törvénnyel (az Európai Unió szabályához történő jogharmonizációs célú módosítás), valamint a 2007. évi XXVII. törvénnyel (amely a gyermekmunka sajátos eseteiről szól).

A Munka Törvénykönyvből:

A 72. § (1) szerint „munkaviszonyt munkavállalóként az létesíthet, aki a 16. életévét betöltötte.

(2) Korlátozottan cselekvőképes személy törvényes képviselőjének hozzájárulása nélkül is létesíthet munkaviszonyt. 16 éven aluli fiatal munkavállaló munkaviszony létesítéséhez törvényes képviselőjének hozzájárulása is szükséges.

(3) A munkaviszony szempontjából fiatal munkavállaló az a munkavállaló, aki tizennyolcadik életévét még nem töltötte be.”

Munkaviszonyt létesíthet – nappali rendszerű képzés keretében tanulmányokat folytató 15. életévét betöltött fiatal az iskolai szünetben, illetve 15 éves kor alatti is – a gyámhatóság engedélyével – külön jogszabályban meghatározott művészeti-, sport-, modell- vagy hirdetési tevékenység keretében.

A törvény kimondja, hogy nőt és fiatalkorút nem szabad olyan munkára alkalmazni, amely testi alkatára, illetve fejlettségére hátrányos követelményekkel járhat. Azokat a munkaköröket, amelyekben nő vagy fiatalkorú nem, vagy csak meghatározott munkafeltételek biztosítása esetén, illetve előzetes orvosi vizsgálat alapján foglalkoztatható, jogszabály határozza meg.”

A törvénykönyv értelmében a speciális rendelkezések köréből kiemelésre érdemes még, hogy a 18 éven aluliaknál tiltja az éjszakai munkára való beosztást.

121. § (1) „A nőt terhessége megállapításától a gyermekének egyéves koráig, továbbá a fiatalkorút éjszakai munkára igénybe venni nem lehet, ettől érvényesen eltérni nem lehet.

(2) Éjszakai munkának minősül a huszonnégy órától hat óráig végzett munka.

132. § (1) A fiatalkorú munkavállalónak évenként öt munkanap pótszabadság jár, utoljára abban az évben, amelyben a fiatalkorú a 18. életévét betölti.”

Magyarországon **1908** óta a felnőttekétől eltérő szabályok vonatkoznak a bűncselekményt elkövető fiatalkorúakra. A **büntető anyagi jogban** a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések a többször módosított Büntető Törvénykönyv (**1978. IV. törvény**) VII. fejezetében található. A Btk. 107. §-a határozza meg a fiatalkorú fogalmát. E szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévét betöltötte, de a 18-adikat még nem. A 107. § (2) bekezdése értelmében a Btk. Rendelkezéseit a VII. fejezetben foglalt eltérésekkel kell a fiatalkorúakra alkalmazni. A 107. § (2) bekezdéséből következően a „VII. fejezet különös szabályai megelőzik az általános rendelkezéseket: azok alkalmazását kizárják, vagy csak bizonyos eltérésekkel engedik meg.”

A Btk. szerint tehát 14 éven aluli gyermek egyáltalán nem vonható büntetőjogi felelősségre. Amennyiben ilyen személy büntetendő cselekményt követ el, vele szemben a gyámhatóság (jegyző) pl. „védelembe vételi” intézkedést alkalmazhat. A 14-18 év közötti, beszámítási képességgel rendelkező személy viszont bűncselekmény elkövetése esetén egyéb kritériumok (pl. értelmi és erkölcsi fejlettség) vizsgálata nélkül vonható felelősségre.

A VII. fejezet szabályai elsősorban a szankciók tekintetében különböznek a felnőtt korúakra vonatkozó szabályoktól. E különbségek dogmatikai alapja a büntetés céljának a felnőttekétől eltérő meghatározása. A Btk. 37. §-a valamennyi elkövetőre irányadó büntetési célt jelöli ki. „A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más, bűncselekményt kövessen el.” A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott szankció célját viszont a következőképpen határozza meg a 108. § (1) bekezdése: „A fiatalkorúval szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjék és a társadalom hasznos tagjává váljék.”

E célmeghatározással összefüggésben a (2) bekezdés úgy rendelkezik, hogy „büntetést akkor kell kiszabni, ha intézkedés alkalmazása nem célravezető”.

A speciális prevenciót előtérbe helyező célt tükrözi a fiatalkorúakra vonatkozó szankciórendszer. Ennek jellemzője, hogy vannak olyan szankciók, amelyek, ha fiatalkorúval szemben kerülnek kiszabásra, eltérő szabályok érvényesülnek (szabadságvesztés).

A Btk.-ban van olyan szankció, amelyet csak fiatalkorú esetén lehet alkalmazni, ez a próbára bocsátás, a javítóintézeti nevelés.

117. § (1) „Fiatalkorúval szemben próbára bocsátásának bármely bűncselekmény esetén helye van.

(2) A próbaidő tartalma egy évtől két évig terjedhet, a tartamot években, hónapokban kell meghatározni.”

118. § (1) „Javítóintézeti nevelést a bíróság akkor rendel el, ha a fiatalkorú eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezés szükséges.”

Ez utóbbi szabadságelvonással járó, korábban határozatlan, ma már határozott időre szóló nevelési célú intézkedés. Legalább egy évig, legfeljebb három évig tart, és időkerete annyiban viszonylagos, hogy legfeljebb 19 éves koráig tartózkodhat a fiatalkorú javítóintézetben. „Elrendelésével a fiatalkorú kikerül addigi környezetéből, és olyan intézetben helyezik el, ahol gondoskodnak oktatásról és nevelésről.” (118. §-hoz fűzött miniszteri indoklás.)

Az eddig ismertetett szabályok mellett a büntetett előélethez fűződő hátrányok alóli mentesítésnél is találunk a felnőttekétől eltérő rendelkezéseket. Bizonyos esetekben a felnőttekétől rövidebb idő eltelte is elegendő, hogy büntetlen előéletűnek minősüljenek a fiatalkorúak.

A rendelkezéseket áttekintve megállapítható, hogy a hatályos szabályozás legnagyobb értéke az, hogy a törvény – a tradícióknak megfelelően – a felnőttekétől eltérő, a speciális prevenciót, a nevelést és a társadalmi beilleszkedés elősegítését szolgáló szabályokat tartalmaz a fiatalkorúakkal kapcsolatban.

A büntető anyagi joghoz hasonlóan a büntető eljárásjogban és a büntetés-végrehajtási jogban is eltérő szabályok vonatkoznak a fiatalkorúakra. A büntetőeljárásról szóló és többször módosított 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: Be.) XIII. fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Az eltérő szabályok három csoportba oszthatók:

- garanciális jellegű normák,
- az eljáró hatóságokra vonatkozó rendelkezések,
- a fiatalkorú nevelését szolgáló szabályok.

Garanciális jellegű rendelkezés, hogy a vétségi eljárás szabályait nem lehet alkalmazni a bírósági eljárásban. Így pl. a fiatalkorúak ügyeiben egyes bíró nem járhat el. Ugyancsak itt kell említeni, hogy a fiatalkorúak elleni eljárásban védő részvétele kötelező (Be. 298. §), és az első- és másodfokú bíróság tárgyalásán kötelező az ügyész részvétele (Be. 295. §).

A XIII. fejezet rendelkezik a fiatalkorúak ügyeiben eljáró hatóságokról: „Az ügyész jogkörében a felettes ügyész által kijelölt ügyész (a fiatalkorúak ügyésze) jár el (Be. 295. § (1)). Az egységes bírósági szervezeten belül a fiatalkorúak ügyeiben első és másodfokon – a Legfelsőbb Bíróság kivételével – a bíróság kijelölt tanácsa, mint fiatalkorúak bírósága jár el.

A fiatalkorúak elleni eljárás jellegét meghatározó 294. § (1) bekezdése a nevelési elv érvényesülését szorgalmazza: „Az eljárást úgy kell lefolytatni, hogy előmozdítsa a fiatalkorú helyes irányú fejlődését; erre a fiatalkorú jogainak gyakorlásánál is figyelemmel kell lenni. A garanciális szabályok között szintén találunk nevelést szolgáló rendelkezéseket, így pl. fiatalkorúval szemben tárgyalás mellőzésével nem szabható ki pénzbüntetés, tekintettel – a

garanciális okok mellett – a tárgyaláson való részvételtől várható nevelő hatásra. Hasonló jellegű az előzetes letartóztatással kapcsolatos azon rendelkezés is, amely szerint e kényszerintézkedés alkalmazására csak akkor van lehetőség, ha az a „bűncselekmény különös súlya folytán szükséges” (Be. 302. § (1). A 116. § (1) bekezdése alapján lehetőség van arra, hogy ha a bíróság úgy rendelkezik, a fiatalkorú előzetes letartóztatását javítóintézetben töltsse el.

Emellett szabályozza a Bv.tvr. a javítóintézeti nevelés végrehajtását. A fiatalkorúakkal kapcsolatos végrehajtási rendelkezése a szankció alkalmazása céljaként megjelölt reszocializációt szolgálják.

A szabadságvesztés végrehajtásának külön szabályai a reszocializáció eszközének, a kényszernevelésnek a tartalmát határozzák meg. A Bv.tvr. 48. § (2) bekezdése előírja, hogy a „Szabadságvesztés végrehajtása során külön gondot kell fordítani a fiatalkorú nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére.” A nevelési elv érvényesítése érdekében a „fiatalkorúak szabadságvesztését külön büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani”. (Bv.tvr. 49. § (1).

A reszocializáció előmozdítása a célja a javítóintézeti nevelés végrehajtásának is: „A javítóintézeti nevelés végrehajtásának feladata a fiatalkorú nevelése, oktatása és szakmai képzése által annak elősegítése, hogy helyes irányban fejlődjen és a társadalom hasznos tagjává váljon”. (105. § (1) bekezdés). **Külön miniszteri rendelet vonatkozik a fiatalkorúak pártfogó felügyeletére**, „1. § A megyei gyámhivatal mellett működő hivatásos pártfogó (a továbbiakban: hivatásos pártfogó) látja el a pártfogó felügyeletét, a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 119. §-a értelmében pártfogó felügyelet alatt álló

- a) fiatalkorúnak,
- b) olyan személynek, aki a pártfogó felügyelet tartama alatt tölti be a 18. életévét,
- c) olyan személynek, aki fiatalkorban elkövetett bűncselekmény miatt a Btk. 119. §-a alapján pártfogó felügyelettel együtt járó felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, próbára bocsátása, javítóintézetből ideiglenes elbocsátása, illetve a vele szemben alkalmazott vádemelés elhalasztása időpontjában a tizennyolcadik életévét betöltötte (a továbbiakban az a)-b)-c) együtt: pártfogolt).

4. § (1) A hivatásos pártfogó a pártfogolttal, illetve a kiskorú pártfogolt törvényes képviselőjével együtt feltárja a bűncselekmény elkövetéséhez vezető okokat, valamint a bűnisméltés vonatkozásában fennálló, a fiatalkorút veszélyeztető körülményeket és ezek megszüntetés érdekében – a magatartási szabályok figyelembevételével – pártfogolási tervet készít.

A már idézett büntetőjogi szabályok mellett a Btk-ban több olyan rendelkezést találunk, amelyek célja kifejezetten a gyermekek védelme. Így pl. a 194. § „Aki végrehajtható hatósági határozat alapján elhelyezett kiskorút attól, akinél a hatóság elhelyezte, annak beleegyezése nélkül, az elhelyezés tartós megváltoztatása céljából elvisz, avagy a kiskorút rejtve vagy titokban tartja, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

195. § (1) „A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki e feladatából folyó kötelezettségét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyezteti, büntetést követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

(2) „Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a nagykorú személy, aki kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírti törekszik.”

(3) „Büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki adásvétel útján hozzá került kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírtani törekszik, továbbá az a nagykorú személy, aki az adásvétel útján hozzá került kiskorúval kényszermunkát végeztet.”

195./A § (1) „aki kiskorú személyről videó-, film-, fénykép vagy más módon előállított pornográf képfelvételeket készít, ilyen felvételeket forgalomba hoz, ezzel kereskedik, büntetett követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki pornográf jellegű műsorban kiskorú személyt szerepeltet.

(3) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1)-(2) bekezdésben írt bűncselekmény elkövetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(4) Az (1)-(2) bekezdés vonatkozásában pornográf képfelvétel, illetve pornográf jellegű műsor a nemiséget súlyosan szeméremszértő nyíltsággal ábrázoló, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló cselekvés, ábrázolás.” Bekezdése három évig terjedő szabadságvesztéssel bünteti a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személyt, ha „e feladatából folyó kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyezteti”. De említhetjük a Btk-nak azon szabályát, amely kimondja, 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ha a bűncselekményt „fiatalkorú vagy gyermekkorú személy felhasználásával követik el, illetve az elkövetés folytán ilyen személy jut kábítószerhez” (Btk. 282. § (2) c) bek.).

Befejezésül (bár az eddigieken túl még rengeteg jogszabály szolgálja a gyermekek érdekeit) a Polgári Törvénykönyv (Ptk.) néhány paragrafusát szükséges megismerni.

A Ptk. 8.-10.§-a foglalkozik a jogképességgel, a 11.§-25§.-ban a cselekvőképesség, a korlátozottan cselekvőképesség, a cselekvőképtelenség, a kiskorúság, a cselekvőképtelenséget érintő gondnokság, a jogképesség megszűnése kerül meghatározásra. A Ptk. 85. §-ának (1) és (2) bekezdése tartalmazza a kiskorúak személyhez fűződő jogait.

Tények és adatok a gyermeki jogok kiteljesedésének szükségességét bizonyítandó

- A veszélyeztetett gyermekek létszáma 2000-ben 264.981 fő volt, 185.868 ezer fő 18 év alatti gyermek, anyagi veszélyeztetettség miatt volt nyilvántartva;

- Magyarországon a 0-18 éves korosztály létszáma 1990-ben még 2.733.832 fő volt. A 0-18 éves korosztály aránya évről-évre csökken, arányosan az ország lakosságával: 2000-ben a 0-18 éves korosztály létszáma már csak 2.073.650 fő volt;

- Különös figyelmet érdemel a gyermeki jogok szempontjából a válások magas száma. Ebből is adódik, hogy a gyermekek kb. 30-35%-a egyszülős családban nő fel, illetve a válások adataival is összefügg, hogy több, mint 20 ezer gyermek él gyermekvédelmi gondoskodásban, utógondozói ellátásban.;

- Aggasztó méretű a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények száma. 2000-ben pl. csak a fővárosban 1327 fő fiatalkorú elkövető volt. A pártfogó felügyelet alatt állók száma országosan 8614 fő volt ugyanebben az évben.

A fiatalkorú bűnelkövetők száma jóval meghaladja évente a tízezret (többségük vagyon elleni bűncselekményt követ el, de az erőszakos bűncselekmények aránya minden évben magasabb.)

Az egyéb devianciákat említve szólni kell még arról, hogy igen magas – sajnos nem csak a fiatalok körében – a rendszeresen nagy mennyiségű alkoholt fogyasztók száma (az

alkoholbetegek száma Magyarországon közel 500 ezer, az egy főre jutó szeszfogyasztás abszolút alkoholban számolva 11 liter).

A 70-es évek közepétől dinamikusan terjed a fiatal korosztályok körében a kábítószerrel való visszaélés. Ennek nagyságáról megbízható adataink nincsenek. Az azonban biztos, hogy a kábítószer-bűncselekmények miatt az elmúlt 10 évben elítéltek kb. 70%-a (381 fő) a 15-24 éves korosztályba tartozott.

A gyermeki jogok védelmével kapcsolatos jövőbeni feladatok:

- teljes körű jogharmonizáció szükséges azon törvények esetében, amelyekben megjelennek a gyermeki jogok, segítve ezzel többek között az egységes értelmezést, megvalósulást,
- gyors reakció, rapid és szakszerű módosítások a joghézagok, a gyermekek rovására történő kvázi „jogszabálysértések”, a bármilyen formában történő gyermekbántalmazás kiküszöbölésére,
- a kisebbségben élő gyermekek jogainak bővítése,
- a gyermeki jogok érvényesítése a szociális biztonság területén (szociális biztonsághoz való jog).

A törvények megvalósításához új szemléletre, jól képzett, jó önismerettel rendelkező és jól „karbantartott” szakemberekre és a szakemberek megfelelő megbecsülésére van szükség.

A kiegyensúlyozott gyermeki lét és az önmegvalósító felnőtté válás titka a jólétben, boldogan élő, a nyugat-európai értelemben vett polgári szintet elérő és aszerint nevelő család, illetve szülő. Mindez természetesen csak a kezdetét jelentheti a gyermeki jogok érvényesítésének.

A gyermeki jogok magyarországi érvényesítése az ismertetett széleskörű jogi szabályozás, a meglévő garanciák ismeretében is csak kis mértékben függ közvetlenül a jogszabályoktól, mivel ezek szerencsére már csak finomításra, pontosításra szorulnak (pl. a börtönben szülő édesanyák és csecsemőjük együttes elhelyezése, a bántalmazott gyermekek esetében megfelelő kezelés stb.)

A gyermeki jogok megvalósulása sokkal nagyobb mértékben függ a jogszabályok megfelelő belsővé tételétől, tudatosulásától, nem kevésbé az ország gazdasági helyzetétől, teherbíró képességétől, amelyek tényleges és valós tényezők a gyermekek életminőségének meghatározásában.

Befejezésül (bár az eddigieken túl még rengeteg jogszabály szolgálja a gyermekek érdekeit a **Polgári Törvénykönyv** (1959. évi IV. tv., illetve a 2001. évi XV. tv. PTK módosítás) néhány paragrafusát szükséges megismerni.

A PTK. 8-10.§-a foglalkozik a jogképességgel, a 11.§-25. §-ban a cselekvőképesség, a korlátozottan cselekvőképesség, a cselekvőképtelenség, a kiskorúság, a cselekvőképtelenséget érintő gondnokság, a jogképesség megszűnése kerül meghatározásra. A PTK 85.§-ának (1) és (2) bekezdése tartalmazza a kiskorúak személyhez fűződő jogait.

Várakozással tekinthetünk még az **1074/1999 (XII. 7.)** kormányhatározatra, amely bűncselekmények áldozatai és hozzátartozóinak hatékonyabb védelmét, kárenyhítés szolgálhatja. Természetesen ehhez az szükséges, hogy a jövőben megalkotásra és módosításra kerülő jogszabályok tartalmazzák a határozatban előírtak.

A 1074/1999. (XII. 7.) kormányhatározat főbb alapelvei a fiatakorúakra vonatkozóan:

- jóvátétel esetén enyhébb felelősségre vonás,
- megfelelő büntetőjogi védelem (pl. hatóság embereinek),
- megfelelő tanúvédelem,
- az áldozatok számára átfogó ismeretek biztosítása, tájékoztatás a szükséges, lehetséges szolgáltatásokról, teendőkről,
 - a kiskorú áldozatok esetében a nő munkatársak (nem sértve a hátrányos megkülönböztetés tilalmát) szerepének fokozása, a családgondozói hálózat feladatkörének bővítése,
 - áldozatul esett nők és kiskorúak esetében a személyes közreműködés méltósággal teli, érzéseiket kímélő módszerrel történő megoldása,
 - különös figyelem a nemzetközi emberkereskedelem kiskorú áldozatai sorsára (képzések, tapasztalatcsere, tanulmányutak),
 - a Nemzeti Alaptanterv részévé kell tenni a bűncselekmények megelőzését, az oktatásnak a tanulók erkölcsi fejlődését is szolgálnia kell,
 - a média lehetőségeinek kihasználása, alapvető ismeretek terjesztése (tájékoztatás, figyelemfelhívás az áldozattá válás megelőzését szolgáló magatartásmintákra, különösen a prostitúciós jellegű, valamint a kábítószerrel, pszichotróp anyagokkal kapcsolatos bűntettek körében,
 - a média törvény erőszakot, szexualitást korlátozó stb. rendelkezéseinek egyértelműsítése.

Természetesen nem kerültek említésre azok a követelmények, amelyek az elmúlt időszakban a BTK. és a Be. módosítása során hatályosultak, illetve az anyagban már előzetesen kifejtésre kerültek.

A bibliográfia megtalálható a szerkesztőségben.

Gáspár Károly

Fókuszban

A GYERMEK JOGAI BIZOTTSÁGÁNAK ZÁRÓMEGJEGYZÉSEI A MAGYAR KORMÁNYJELENTÉSEL KAPCSOLATBAN

A Gyermek Jogairól szóló ENSZ Egyezmény alapján a Magyar Köztársaságnak 2003-ban kell ismételtelen beszámolnia arról, betartják-e az egyezmény rendelkezéseit Magyarországon. Az Ifjúsági és Sportminisztérium képviselője egy 2002. február 19-i értekezleten jelentette be, a tárca megkezdi a jelentés összeállítását. „Nagyon fontos számunkra, hogy a lehető legszélesebb körből tudjunk információkat szerezni, és egy olyan jelentést készíthessünk el, amellyel a szakma összes képviselője egyetért.” – fogalmazott a minisztérium.

Talán nem érdektelen felidézni, hogyan értékelte a nemzetközi szakértőkből álló Gyermek Jogainak Bizottsága a gyermekjogok magyarországi gyakorlatát 1998-ban, előző jelentésünk alapján.

A Bizottság az 1998. május 19.-20-án megtartott ülésén megtárgyalta Magyarország első Jelentését és a következő zárómegjegyzéseket fogadta el.

Pozitív aspektusok

- A Bizottság üdvözli a miniszterelnök vezetésével működő Gyermek- és Ifjúsági Koordinációs Tanács létrehozását, valamint a Gyermek- és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács megalakítását a kormány képviselőinek, az ifjúsági szervezeteknek, a fiatalokért és a fiatalokkal dolgozó társadalmi szervezeteknek a bevonásával.

- A Bizottság elismeri a részes államnak az oktatás és az egészségügy területén hosszú idő óta fennálló eredményeit és üdvözli, hogy a kormány elkötelezett a jó mutatók megőrzése iránt.

- A Bizottság üdvözli, hogy a részes állam nemrégiben ratifikálta az ILO 138 sz. Egyezményét a Munkavállalás alsó korhatáráról, valamint az Európa Tanácsnak a Kisebbségek jogairól elfogadott Egyezményét.

Az Egyezmény alkalmazását akadályozó tényezők és nehézségek

- A Bizottság elismeri, hogy a részes államnak az elmúlt évek során egy sor gazdasági, társadalmi és politikai kihívással kellett szembenéznie. Tudomásul veszi, hogy a piacgazdaságra való áttérés a munkanélküliek számának, a szegénységnek és más társadalmi problémáknak a növekedéséhez vezetett, és súlyosan érintette a lakosság, különösen a legkiszolgáltatottabb csoportok, így a gyermekek jólétét.

Aggodalomra okot adó fő kérdések

- A Bizottságot továbbra is aggasztja, hogy a jogi reform terén a közelmúltban hozott intézkedések ellenére még mindig eltérések vannak az Egyezmény elvei, rendelkezései, valamint a belső jog között.

- A Bizottság továbbra is aggódik amiatt, hogy a gyermekjogok támogatására és védelmére nem született átfogó és integrált nemzeti politika.

- A Bizottságot aggasztják azok a még meglévő hiányosságok, amelyek az Egyezmény által szabályozott kérdések nem teljes körű ellenőrzéséből, illetve abból fakadnak, hogy nem kísérik figyelemmel az Egyezmény hatálya alá tartozó összes gyermekcsoport helyzetét (városi és falusi gyermekét egyaránt, valamint azokat, akiket a gazdasági átalakulás különösen sújtott). A Bizottság kifogásolja, hogy nincs olyan adatokra bontott statisztika, amely minden 18 éven aluli gyermeket lefedne.

- A jelenlegi decentralizáltságra figyelemmel, a Bizottság aggódik, hogy fenntartható-e a gyermekek számára szükséges egészségügyi, oktatási és szociális szolgáltatások finanszírozása. Továbbá aggasztja egy olyan szabályozó- és ellenőrzőrendszer hiánya, amely biztosítaná, hogy a helyi hatóságok megfelelően osszák el a rendelkezésre álló forrásokat a gyermekeknek.

- A Bizottság, bár tud bizonyos kezdeményezésekről, aggódik, hogy az állam nem tett meg minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy az Egyezmény elveit és rendelkezéseit a társadalom minél szélesebb körével, felnőttekkel és gyermekekkel egyaránt megismertesse, illetve, hogy megfelelő képzést biztosítson ezen a téren. A Bizottságot az a tény is aggasztja, hogy az Egyezmény szövege nem áll rendelkezésre az országban élő kisebbségek, pl. a romák anyanyelvén. Az is aggasztó, hogy az Egyezménnyel kapcsolatban nem biztosítanak megfelelő képzést olyan szakmai csoportoknak, mint pl. a bírák, a jogászok, a tanárok, a szociális munkások, a büntetés-végrehajtásban illetve az államigazgatásban dolgozók.

- Miközben a Bizottság üdvözli az együttműködést a hatóságok és a gyermekekkel, illetve az értük dolgozó társadalmi szervezetek között, aggódik, mert a gyermekjogi politikák és programok fejlesztése terén a kormány nem használja ki a civil szektorban rejlő összes lehetőséget.

- A Bizottságot aggasztja, hogy az Egyezmény általános elvei, így a 2. cikk (diszkrimináció tilalma), a 3. cikk (a gyermek mindenképp felett álló érdeke) és a 12. cikk (a gyermek véleményének tiszteletben tartása) nem érvényesülnek teljességükben és nincsenek megfelelően beépítve a részes állam politikáinak és programjainak végrehajtásába.

- Bár a Bizottság elismeréssel nyilatkozik a részes állam azon intézkedéseiről, így pl. a 1093/1997 sz. kormányhatározatról, melyek a roma lakosság életkörülményeinek javítását célozzák, sajnálattal állapítja meg, hogy e kisebbséggel szemben tovább él a hátrányos megkülönböztetés gyakorlata.

- Az Egyezmény 13. cikkének alkalmazásával kapcsolatban a Bizottságot aggasztja, hogy az állam nem tesz eleget annak érdekében, hogy támogassa a gyermek részvételi jogának érvényesülését a családban, az iskolában és általában a társadalomban. A Bizottság amiatt is aggódik, hogy korlátozzák az egyesülési jog (Egyezmény 15. cikk) érvényesülését, mivel a gyermekek által létrehozott egyesületeket nem veszik nyilvántartásba.

- A Bizottság aggodalmának ad hangot a családokban, illetve gyermek-intézményekben előforduló gyermekbántalmazási esetek miatt, valamint azért, mert nem állnak rendelkezésre megfelelő lehetőségek az áldozatok pszicho-szociális rehabilitációjára. Komolyan aggódik a Bizottság a büntető igazságszolgáltatás területén előforduló bántalmazási esetek miatt is.

- Az Egyezmény elvei és rendelkezései, így különösen a 3. 7. 21. cikkek alapján aggályos az 1990. évi XV tv. módosítása, mely lehetővé teszi a szülők számára a gyermek születés előtti örökbeadását.

- A Bizottság elismeri a részes állam eredményeit a csecsemő- és az 5 év alatti halálozási mutatók, a kis súllyal születő csecsemők számának csökkentése, a védőoltási rendszer, valamint az oktatás területén. A diszkrimináció tilalmára (2. cikk) figyelemmel azonban a Bizottságot aggasztja, hogy egyenlőtlenség tapasztalható az egészségügyi ellátáshoz, az oktatási lehetőségekhez való hozzájutás terén, különösen a vidéken élők, a kisebbségekhez tartozók, illetve a szegény családok körében.

- A Bizottság szerint az egészségügyi intézmények nem hívják fel kellőképpen a figyelmet az újszülöttek szoptatásának fontosságára.

- A Bizottság aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy nem elegendőek a gyermekek elhanyagolásával, a gyermekbántalmazással, így többek közt a családon belüli szexuális abúzzsal kapcsolatosan eddig hozott jogi és más természetű intézkedések. A Bizottságot a családon belüli nemi erőszakra vonatkozó vizsgálatok hiánya is aggasztja.

- A fiatalkori öngyilkosságok magas száma szintén aggodalomra ad okot. A Bizottságot aggasztja továbbá, hogy nem foglalkoznak kellőképpen a serdülők egészségügyi problémáival, pl. a reprodukív egészséggel vagy a korai terhességek számának növekedésével. A Bizottság aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy nő a fiatalok körében a drog- és az alkoholfogyasztás, és a részes állam nem tesz megfelelő megelőző intézkedéseket ezzel kapcsolatban.

- A Bizottságot aggasztja, hogy nem kielégítőek a gyermekek szexuális kizsákmányolása, pl. a prostitúció a és a gyermekkereskedelem felszámolására irányuló jogi és más természetű intézkedések.

- A Bizottság aggodalmának ad hangot: összhangban van-e a részes államban a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás az Egyezmény 37. 40. és 39. cikkével, valamint más, erre vonatkozó szabályokkal, pl. a Pekingi és Rijadi Szabályokkal vagy a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelmére vonatkozó ENSZ szabályokkal. A Bizottságot különösen aggasztja a fogdában, börtönben, javítóintézetben lévő gyermekekkel való rossz bánásmód, a gyermekek legsérülékenyebb csoportjainak, pl. a roma kisebbséghez tartozóknak megbélyegzése, valamint az, hogy a szabadságtól való megfosztást nem csak mint kivételes intézkedést alkalmazzák.

Javaslatok és ajánlások

- A Bizottság azt javasolja, hogy a részes állam tegyen meg minden szükséges intézkedést a hazai jognak az Egyezmény elveivel és rendelkezéseivel történő harmonizálására egy olyan gyermekekkel foglalkozó kódex formájában, amely figyelembe veszi az Egyezmény holisztikus jellegét.

A Bizottság azt ajánlja, hogy a részes állam a meglévő gyermekjogi koordinációs és ellenőrzési mechanizmust erősítse meg és terjessze ki a helyi önkormányzatokra is. E tekintetben a Bizottság javasolja, hogy a helyi önkormányzatokban hozzanak létre a gyermekügyekkel foglalkozó egységeket és határozzák meg a Gyermek- és Ifjúsági Koordinációs Tanács és a különböző helyi önkormányzati egységek közötti kapcsolatot.

- A Bizottság azt javasolja, hogy a részes állam fogadjon el (pl. nemzeti cselekvési terv formájában) olyan átfogó és integrált gyermekpolitikát, mely az Egyezményben foglalt jogok érvényesülése terén – állami és önkormányzati szinten egyaránt – méri az elért eredményeket, illetve a végrehajtás során tapasztalt nehézségeket. Így az is folyamatosan figyelemmel kísérhető lenne, hogyan hatnak a gazdasági változások a gyermekekre. Egy ilyen monitorrendszer elősegítheti a megfelelő gyermekpolitika elfogadását és a fennálló társadalmi egyenlőtlenségek kiiktatását.

- A Bizottság arra ösztönzi a részes államot, hogy az Egyezmény alapelveinek, elsődlegesen a gyermek mindenek felett álló érdekének megfelelően, biztosítsa a 4. cikk teljes érvényesülését. A rendelkezésre álló erőforrásokat maximális mértékben fordítsák a gazdasági, szociális és kulturális jogok biztosítására – a hangsúlyt az egészségügyre és az oktatásra helyezve – és biztosítsák, hogy ezeket a jogokat a leghátrányosabb helyzetben lévő gyermekek is élvezhessék. A Bizottság hangsúlyozza, hogy azonnal intézkedni kell a gyermekszegénység problémájának megoldására és erőfeszítéseket kell tenni annak biztosítására, hogy minden család, de különösen a gyermeküket egyedül nevelő szülők és a romák, megfelelő forrásokhoz és lehetőségekhez jussanak. A Bizottság javasolja továbbá, hogy a helyi szociális szolgáltatások, különösen a gyermekjogok védelmére és támogatására vonatkozó finanszírozása érdekében javítsák a helyi önkormányzatok erőforrás-teremtő képességét.

- A Bizottság arra ösztönzi a részes államot, tegyen nagyobb erőfeszítést az Egyezmény elveinek és rendelkezéseinek széleskörű megismertetésére. Az Egyezményt hozzáférhetővé kell tenni a kisebbségi nyelveken, különösen a roma nyelveken. A gyermekekkel hivatásszerűen foglalkozók, pl. bírások, jogászok, büntetés-végrehajtási – és katonatisztek, gyermekintézményekben és államigazgatásban dolgozók, egészségügyi dolgozók, pszichológusok, szociális munkások számára képzést kell biztosítani az Egyezményről. El kell juttatni az Egyezményt a civil szervezetekhez, a tömegkommunikációhoz és az állampolgárok széles köréhez, beleértve magukat a gyermekeket is.

- A Bizottság arra ösztönzi a részes államot, hogy továbbra is törekedjen, illetve tegyen több erőfeszítést szorosabb kapcsolat kiépítésére a civil szervezetekkel (NGO-kal).

- A Bizottság javasolja, tegyenek további erőfeszítéseket arra, hogy a belső jog teljes mértékben figyelembe vegye a következő elveket: a hátrányos megkülönböztetés tilalma, a gyermek mindenek felett álló érdeke, a gyermek véleményének tiszteletben tartása, részvételi joga a családban, az iskolában, és általában a társadalomban. Minden, gyermekekkel kapcsolatosan elfogadott politika és program tükrözze ezeket az elveket.

- A Bizottság arra ösztönzi a részes államot, folytassa és növelje erőfeszítéseit, melyeket a roma lakossággal szembeni diszkrimináció gyakorlatának csökkentésére és a roma gyermekek általános helyzetének javítására tett.

- Az Egyezmény 19. cikke és 37(a) cikke alapján a Bizottság nyomatékosan javasolja, hogy a részes állam tegyen megfelelő intézkedéseket annak megelőzésére, illetve megakadályozására, hogy a családokban, az iskolákban és a gyermekintézményekben a gyermekekkel szemben durva, megalázó, rossz bánásmódot alkalmazzanak, ideértve a testi fenyegetést és a szexuális abúzust, illetve hogy elhanyagolják őket. A Bizottság e téren prevenciós kampányok szervezését javasolja, pl. az oktatás keretében. Átfogó vizsgálatot kell kezdeményezni annak érdekében, hogy jobban megértsék e jelenséget és elősegítsék hatékony intézkedések, programok, pl. rehabilitációs programok kidolgozását.

- A Bizottság javasolja, hogy a részes állam fontolja meg a gyermek születés előtti örökbeadását lehetővé tevő jogszabály és gyakorlat felülvizsgálatát. A Bizottság javasolja továbbá, hogy a részes állam csatlakozzon az 1993-ban a külföldre történő örökbefogadásról elfogadott Hágai Egyezményhez.

- A Bizottság javasolja, a részes állam tegyen további lépéseket arra, hogy az egészségügyi szolgáltatások és az oktatás elérhetőek legyenek a vidéki és városi lakosság számára egyaránt, különös tekintettel a roma gyermekek egyenlő esélyeinek biztosítására. A

Bizottság javasolja továbbá az egészségügyi szolgáltatások és a gyógyszerellátás egyenlő elosztását az önkormányzatok között és azokon belül egyaránt. Legyenek az iskolák és a szakképzési lehetőségek elérhetőek a szegény és vidéken élő gyermekek, különösen a roma gyermekek számára is.

- A Bizottság javasolja, hogy az egészségügyi intézmények népszerűsítsék az újszülöttek szoptatását.

- A serdülőkornak egészségére vonatkozóan, a serdülőkori terhességek számának csökkentése érdekében, a Bizottság javasolja a szexuális nevelési programok megerősítését, a családtervezésre és a HIV/AIDS fertőzés megelőzésére vonatkozó felvilágosító kampányok szervezését. A Bizottság támogatja a részes állam további törekvéseit arra, hogy átfogó tanulmányok készüljenek a fiatal korban elkövetett öngyilkosságok okairól, amelyek segítségével az érintett hatóságok jobban megérthetik ezt a jelenséget, és megfelelő lépéseket tehetnek az öngyilkosságok számának csökkentése érdekében. A Bizottság javasolja a részes államnak, hogy a fiatalkori alkohol- és kábítószer-fogyasztás problémájának megoldására hozzon további megelőző és a következményeket orvosló intézkedéseket, fogadjon el rehabilitációs és reintegrációs programokat.

- A Bizottság arra ösztönzi a részes államot, folytassa erőfeszítéseit a gyermekek kereskedelmi célú szexuális kizsákmányolásának megelőzésére és leküzdésére, különös tekintettel a gyermekek felhasználására pornográf anyagok készítése, prostitúció vagy gyermekkereskedelem céljából. A kérdéssel kapcsolatosan további kutatásokra és felmérésekre van szükség ahhoz, hogy átfogó intézkedések és programok születhessenek a jelenség felszámolására. A szexuális erőszak és kizsákmányolás áldozatai számára dolgozzanak ki olyan programokat, amelyek elősegítik rehabilitációjukat és társadalomba való visszailleszkedésüket.

- A Bizottság ajánlja, hogy a részes állam tegyen további intézkedéseket annak érdekében, hogy biztosítsa a teljes összhangot a fiatalokúakra vonatkozó igazságszolgáltatás rendszere és az Egyezmény (különösen annak 37. 40. és 39. cikke) valamint más, erre vonatkozó ENSZ szabályok, pl. a Pekingi és Rijadi Szabályok vagy a szabadságuktól megfosztott fiatalokúak védelmére vonatkozó ENSZ szabályok között. Megkülönböztetett figyelmet kell szentelni az olyan problémák megoldásának, mint pl. a fogdában, börtönben, javítóintézetben lévő gyermekekkel szemben alkalmazott durva bánásmód, a gyermekek legsérülékenyebb csoportjainak, pl. a roma kisebbséghez tartozóknak megvédelmezése, vagy az, hogy a szabadságtól való megfosztást nem csak mint kivételes intézkedést alkalmazzák. Ezeket a nemzetközi szabályokat oktatni kell a fiatalokúakra vonatkozó igazságszolgáltatás területén dolgozóknak. A Bizottság ajánlja továbbá, hogy a részes állam fontolja meg technikai segítségnyújtás kérését többek között, az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának irodájától, a Nemzetközi Bűnmegelőzési Központtól, a Fiatalkorúakra Vonatkozó Igazságszolgáltatás Nemzetközi Hálózatától és az UNICEF-től a Fiatalkorúakra Vonatkozó Igazságszolgáltatással foglalkozó Koordinációs Bizottságon keresztül.

- Végül, az Egyezmény 44. cikkének 6. bekezdése alapján, a Bizottság javasolja, hogy a részes állam által benyújtott első Jelentést és a Bizottság kérdéseire adott írásbeli válaszokat tegyék hozzáférhetővé az állampolgárok széles köre számára. Javasolja továbbá a Jelentés, az ülésről készült összefoglaló- és a záróajánlások publikálásának megfontolását. A dokumentumot minél szélesebb körben terjeszteni kell annak érdekében, hogy az Egyezményt, annak végrehajtását és érvényesülésének ellenőrzését a kormány, a parlament és a közvélemény, így az ezzel foglalkozó nem kormányzati szervezetek is megismerjék, megvitassák és sorsát figyelemmel kísérik.

Megjegyzés:

A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény szerint a 0-18 évesek tekinthetők gyermeknek. Az Egyezmény és a Gyermekjogai Bizottságának dokumentumai nem tesznek különbséget gyermek- és fiatalkorúak között.

Tanulmány

A MAGYAR OKTATÁS ÉS A CIGÁNY GYEREKEK

„Az egyes társadalmi osztályok iskolai esélyei, valamint az iskolát követő sikereik esélyei késleltetett kirekesztési mechanizmusként működnek, és egy társadalmi egyenlőtlenséget (látszólag) tisztán iskolai egyenlőtlenségé alakítanak át.”⁶

A társadalmi igazságtalanságok, a társadalomban élő előítéletek, kirekesztő mechanizmusok éppen úgy működnek az iskolában, mint „odakint”. Az iskola azonban a demokráciának azon legalapvetőbb intézménye, amelynek ideális esetben ezt ki kellene küszöbölnie, hogy aztán mindenki egyenlő eséllyel indulhasson az életben. Ha ezt elfogadjuk, akkor a cigány gyerekek és a közoktatás viszonyának minden mozzanatában a társadalmi egyenlőtlenséget fenntartó mechanizmusokat kell vizsgálnunk, ami ugyanarra a gyökerre, a társadalom kirekesztő mechanizmusának működésére vezethető vissza. Különböző politikai/társadalmi „megoldások” léteznek a társadalmi egyenlőtlenségből eredő kirekesztő mechanizmusok ellen. A másságról való gondolkodás megváltozása, az esélykiegyenlítés fontossága, az ember-, illetve gyerekközpontúbb gondolkodásmód elfogadása vezetett oda, hogy a cigány gyerekek tömeges iskolai kudarc felismert problémává vált, kormányzati megoldási javaslatok születnek rá, elméletek fogalmazódnak meg és kutatások készülnek a probléma magyarázatára, projektek indulnak, konferenciák szerveződnek, továbbképzéseken vesznek részt tanárok, hogy kezelni tudják a cigány gyerekek sikeresebb iskolai integrációját.

Előzmények

Az 1893-as részletes cigány összeírás szerint a cigány lakosság 95 százaléka volt analfabéta. A századfordulót követő évtizedekben – és ezek az arányok a 70-es évek második feléig nem is igen változtak – a cigány gyerekek 15 százaléka jut el az elemi négy osztályig, és ezeknek mintegy 40 százaléka a hatodikig. A cigányság a ’70-es évek második felétől fokozatosan került be az iskolarendszerbe, és ez a folyamat az 1990. körüli évekre fejeződött be. Ugyanakkor a cigány gyerekek iskolai rendszerbe való betagozódása éppen akkor történt meg, amikor az alsószintű magyar közoktatási rendszer éppen a felbomlás és az átalakulás periódusába került. Ráadásul, mire a cigány gyerekek iskolai mutatói javulni kezdtek és általánossá vált körükben a nyolc osztály elvégzése, ezen iskolai végzettség értéke semmivé foszlott. Az iskolarendszer a ’70-80-as évek nagy demográfiai hullámának köszönhetően funkcióváltáson ment keresztül: az oktató iskolából számonkérő iskolává vált. (A gyengébb iskoláknak még ehhez sem volt erejük.) Az iskola már csak elsajátítandó ismeretek követelményrendszerét volt képes közvetíteni a szülői háttér felé, és ereje kimerült abban, hogy értékelni (osztályozni) tudta, vajon a gyerek kulturális háttére mennyire képes megfelelni a tantervi törvényben foglaltaknak. Az iskola nemhogy a tudásszintek közötti különbségeket nem volt képes úgy-ahogy kiegyenlíteni, hanem épp ellenkezőleg, osztályzatokkal és bizonyítvánnyal szentesítette és legalizálta a társadalmi rétegek közötti kulturális különbségeket, biztosítva ezzel a társadalmi elit felé vezető utat egy szűk réteg

⁶ Pierre Bourdieu, Az értelmiségi hagyomány és a társadalmi rend megőrzése. In, Pierre Bourdieu, *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemlődése*, Gondolat, Budapest, 1978. Pp 7-71

számára, miközben gondosan elzárta a többség elől.”⁷ Mindezen felül a '90-es évekre a pedagógusok anyagi-társadalmi presztízse hihetetlen módon devalválódott, és a munkába álló pedagógusok szakmai színvonala ijesztően zuhant. „Nemcsak az iskolák differenciálódnak és jelölik ki egy egész életre tanulóinak túlnyomó többségének útját, de már megjelennek azok az oktatási programok is, melyek didaktikai mezben már az elemi első két osztályban eldöntik és kijelölik generációk egész sorának társadalmi helyét (differenciált oktatás) (...) az alsóbb néprétegek és így a cigányság oktatási intézményei is elkülönülnek és tartósan leválnak az oktatási rendszerről. A folyamat – a társadalmi átrétegződések ismeretében – megállíthatatlannak látszik, még ha az iskolák egy része kétségbeesve küzd is ellene.” (Ambrus, 2001) A cigány tanulók iskolai nehézségeit szintén fokozza, hogy a cigányság többsége ma is falun él, ami azt jelenti, hogy a legtöbb cigány gyerek oktatási helyszíne a falusi iskola, annak minden hátrányával.

Óvoda

A pedagógus szakmában talán a cigány gyerekek óvodai nevelésének szükségességével kapcsolatban alakult ki a legegységesebb álláspont. Eszerint a három éves óvodáztatás során könnyűszerrel lehetne elsajátítani mindazt a tudást, ami a biztonságos iskolakezdéshez kell. Annak ellenére, hogy az óvodába íratás területén történt is komoly előrelépés, évtizedekre visszamenőleg körülbelül 10 százalékkal több az óvodáskorú gyerek, mint amennyi az óvodai férőhely. „Az a gyakran hangoztatott érv, hogy a cigány szülők azért nem viszik oda a gyermeküket, mert féltik az óvodától, már a múlté. Tapasztalatom szerint inkább a férőhelyhiány okozza a kimaradást. Az önkormányzatok az óvodák támogatásánál egyáltalán nem veszik figyelembe, hogy milyen fontos szerepe van az intézménynek a gyerekek fejlődésében. Allandó gazdaságossági szempontokkal terhelik az óvónőket, csoportokat vonnak össze, és legkönnyebben óvodákat zárnak be. Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni azon, hogy itt is elsőként a cigány gyermekek lesznek felelősek. (Tudok olyan borsodi településről, ahol az összes cigány gyermeket kivetették az óvodából, mondván, hogy az anyukájuk úgyis otthon van.)”⁸

Az iskola

Az óvodai nevelés után sorsdöntő jelentőségű az iskolakezdés, ami alapvetően meghatározza a gyerek és az egész család viszonyát a tanuláshoz. „Bár úgy látszik, mintha az első években kevesebb baj lenne a cigány gyerekekkel, azt hiszem, az iskolákban tapasztalt pedagógiai igénytelenség, a gyerek felé irányuló biztató elvárások hiánya végleg leszoktatja őket a teljesítményre törekvésről. A cigány felzárkóztató oktatásban résztvevő gyerekek nagy része soha nem fog három európai nyelven beszélni.” (Mester, 1999)

Az elmúlt évtizedekben az iskolák a cigány tanulókkal kapcsolatban különböző taktikákhoz folyamodtak, mivel semmiféle törvényi alapjuk nem volt arra, hogy a merev központi tantervtől eltérő módszereket alkalmazzanak. Ez azonban a rendszerváltozás óta megváltozott, bevezették a NAT-ot, később a kerettantervet, vannak alternatív iskolák és módszerek. Ennek ellenére az iskolák, amelyekben a roma gyermekek aránya magas, ma is a korábbihoz hasonló „trükkökkel” igyekeznek szegregálni a cigány gyerekeket. Ilyen módszer például tartósan az alsó tagozatban tartani a roma tanulókat, és ezáltal a

⁷ Ambrus Péter, Cigányság és iskola, In, *Romák és oktatás*, Iskolakultúra, Pécs, 2001, pp 7-12

⁸ Mester Zsuzsa, 'A Magyar oktatás problémavilága', In, Amaro Drom, 1999/1, pp 3-10

„túlkorosságra” való hivatkozással megszabadulni tőlük. Másik módszer a gyermekek úgynevezett „c” osztályokba, mai nevén felzárkóztató osztályokba történő elkülönítése, miáltal a tantervi minimumot épp csak biztosítva, képzetlenül bocsátják ki őket a nyolcadik osztály befejeztével. A 80-as években a cigány gyerekek óvodába áramlása pedig az iskolaérettséggel kapcsolatos taktikákat eredményezte, melyek közül elsősorban a visszatartás és a speciális, régi nevén kiségitő iskolába küldés terjedt el.

Szegregáció – különböző formákban

A speciális (kiségitő) iskolákba járó tanulók több mint negyven százaléka cigány származású, holott bármely népességnek mindössze 2-3 százaléka fogyatékos. Ez azt jelenti, hogy ma egy roma tanulónak hatszor-hétszer nagyobb esélye van arra, hogy speciális iskolába kerüljön normál általános iskola helyett, mint nem cigány kortársának. Az óvónő vagy a tanítónő kérheti a nevelési tanácsadó, majd a speciális szakértői bizottság véleményét egy normál általános iskolai teljesítményre alkalmatlannak vélt gyerek sorsát illetően. Hogy ki számít enyhén vagy súlyosabb fokban értelmi fogyatékosnak, annak megállapítása a Szakértői és Rehabilitációs Bizottság vizsgálata alapján történik. A szakértői bizottságnak kell döntenie arról, hogy a gyerek beilleszkedési zavarral, tanulási nehézséggel, magatartási rendellenességgel küzd-e, vagy fogyatékoságban szenved. Csak az utoljára említett esetben kell a gyereket speciális iskolába küldeni, egyébként nevelési tanácsadó segítségével, vagy külön iskolai foglalkozás révén a gyerekeknek a normál iskolában a helye. Bár egyre kifinomultabb tesztekkel igyekeznek mérni az intelligenciát, a cigány gyerekek felülreprezentáltsága az aluteljesítők között mégis megkérdőjelezi a tesztek alkalmasságát. A nemzetközi szakirodalomban jól ismert kérdés persze, hogy egyáltalán meg tud-e felelni az intelligenciatesztnek egy olyan gyerek, aki nem a többségi, középosztálybeli kultúra és norma szerint nevelkedett. Egy budapesti szakértői bizottság egyik vezetőjével készült beszélgetésből idézünk: „Nem jutnak el olyan információk ezekhez a gyerekekhez, mint egy átlag gyerekhez. A szülő nem biztosítja mindazt, amit egy átlag gyereknek, nem tanulják meg a szokásokat, nem jár óvodába, nem törődnek vele, nem is várnak el semmit a gyerekektől. Ezeknél a családoknál sok minden vezet oda, hogy a gyerekek valóban fogyatékosok lesznek. Ennek ellenére, ha jó a teszt, akkor mehetnek normálba. Olyan családban, ahol álmodni sem lehet komputerről, az hogyan tud lépést tartani a többiekkel. Ennek ellenére az értelmi állapot a döntő az áthelyezésnél. A teszt beszéd nélküli intelligenciavizsgálat, amit a nyelvi hátrányokkal küzdők is meg tudnak oldani. (...) A cigány gyerekek azért vannak sokan a speciális iskolában, mert az ország kisebb településein nincsenek szakemberek, akik diagnosztizálni tudnák, ki való oda. Az óvodákban, iskolákban nincs elég szakember, ráadásul a szülő sem viszi el az előírt helyekre a gyereket. A megelőzésre kell a hangsúlyt fektetni. Ne csak az utolsó évben kerüljön oda, hanem már hároméves korban.”

Az értelmi fogyatékoság WHO által megjelölt határértéke szerint a kiségitő iskolába járóknak mindössze a fele valóban értelmi fogyatékos. A fennmaradó 50 százalék eszerint azért küszködik a teljes zsákutcát jelentő speciális képzésben, mert a magyar közoktatás egyszerűen nem tud mit kezdeni a határértékhez viszonylag közeli, de azt azért túllépő gyerekekkel. Magyarán, a gyengébb képességű, vagy problémásabb, de nem fogyatékos gyereket is gyógypedagógiai képzésre ítélik, mert úgy tartják, ezek a gyermekek a normál iskolában nem állnák meg a helyüket, és egy év múlva úgyis ott találnák magukat a kiségitőben. A helyzet cinizmusára jellemző, ahogy egy, a nevét elhallgatni kívánó, a gyermek sorsáról döntő szakértő beszámolójából tudunk, hogy a szakértő az állását

kockáztatná, ha ezt a határérték feletti csoportot a törvénynek megfelelően a normál általános iskolába utalná, mert ezekkel a gyerekekkel nincsen kedve küszködni az iskolának. Vagyis itt egy intézményi konszenzus működik, amely minden szakmai érvek ellentmondva konzerválja az elkülönítést, legtöbbször a cigány gyerekek rovására. Ráadásul a gyógypedagógiai oktatásban részt vevő tanulók után igényelhető nagy összegű kiegészítő támogatás komoly vonzerő a polgármesterek és az iskolaigazgatók számára.

A speciális iskolák alapfeladata a felzárkóztatás. Ugyanakkor az egész intézmény struktúrája és oktatási programja kevesebb feladatot, kevesebb tudnivalót ír elő tanulóik számára, mint az az intézmény, ahova fel kellene zárkóztatni őket. Ezek az iskolák – vagy osztályok, ha iskolán belül szervezik meg – általában a legrosszabbul felszerelt, lepusztult intézmények, ahová a szakos gyógypedagógusok sem szívesen mennek el dolgozni. Innen gyakorlatilag nincs visszaút a normál általános iskolába, holott a törvény előírása szerint folyamatosan felül kell vizsgálni a szakértői bizottság döntését. Elvileg szükség van a szülők bevonására és beleegyezésére a szakértői döntés meghozatalánál, de hiába nem fogadná el a szülő a döntést, a végső szó az igazgatóé, hogy felveszi-e a gyereket. Kaltenbach Jenő kisebbségi ombudsman 1999-es, kiegészítő iskolák körében végzett vizsgálódása során megállapította, hogy jogsértés ugyan általában nem történik, de a cigány szülőket nem informálják megfelelően, így a szülőknek valóban a 99 százaléka elfogadja a szakértői bizottság döntését. (Paradox helyzet, hogy amíg a nem fogyatékos cigány gyerek szülei elfogadják a gyerekük speciális iskolába küldését, addig a jobb érdekérvényesítő középosztálybeli szülők a valóban enyhén értelmi fogyatékos gyerekük számára inkább integrált tanítással működő alternatív iskolát keresnek, mint hogy a gyerekük kiegészítőbe kerüljön.)

A roma tanulók iskolai sorsát döntően három kiegészítő normatíva érinti: a nemzetiségi és etnikai programok központi támogatása, az úgynevezett felzárkóztató normatíva és a gyógypedagógiai ellátás, amit a kiegészítők oktatásához nyújtanak. A nemzetiségi és etnikai feladatok ellátásához nyújtott normatív támogatás részben a nemzetiségi nyelvtanítást vagy két tannyelvű oktatást folytató iskolák fenntartói kapják (ez főként az egyéb nemzetiségeket, és nem a cigányokat érinti), másrészt azon iskolák fenntartói, amelyek roma tanulóik számára speciális „népismereti” programokat nyújtanak. A hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztató normatívája a „kiegészítő” osztályok mellett a cigány tanulók iskolai elkülönítésének legfontosabb eszköze. Jóllehet, mindkét típusú normatív támogatás kötött felhasználású, tehát csak a pályázatokban meghatározott célokra költethető, az iskolákat fenntartó önkormányzatok azt mégis könnyen eltüntethetik saját költségvetésükben. Nem kell mást tenniük, mint annyival csökkenteni az iskoláknak nyújtott pótlólagos támogatást, mint amennyit a kiegészítő normatíva révén kap a helyi költségvetés. „A legnagyobb baj azonban az, hogy a roma diákokra hivatkozva igényelt mindkét típusú kiegészítő normatíva – ha célba ér – általában kifejezetten diszfunkcionális célokat szolgál. A felzárkóztató normatívát az iskolák többnyire cigány tanulók elkülönítésére használják. Jobb esetben például kizárólag roma nevelők számára szervezett külön iskolai kirándulásokat stilizálnak speciális programokká, az általános gyakorlat azonban az, hogy külön „felzárkóztató” tanulócsoporthoz szerveznek a cigány gyerekek számára. Etnikai programok címen általában olyan dilettáns és előítéletes „népismereti” kurzusokat tartanak, amelyek haszna több mint kétséges.”⁹

Az eredmény: ma Magyarországon 770 tiszta cigány osztály van, 740 osztályban 75 százalék és 1230 osztályban 50 százalék felett van a romák aránya. Babusik Ferenc roma gyerekeket képző általános iskolák körében végzett kutatásának főbb megállapításai szerint

⁹ Zolnay János, Cigányügyi számmisztika, In, *Beszélő*, 2001/szeptember, pp 52-64

egy iskolában egymás alternatíváinak tekinthető, hogy speciális (kisegítő) képzés, felzárkóztató program vagy kisebbségi program működik-e. Magyarán, nem a gyerekek fogyatékoságától vagy felzárkóztatási szükségleteitől függ, hogy melyik programot választják, hanem az iskola vezetőségének mentalitásától. „A jobb iskolákban cigány kisebbségi oktatást működtetnek, és kutatásunkban ezek voltak az eredményes iskolák. Eredményesnek azokat az iskolákat tekintettük, ahol legalább 30 százalék bejut középfokú végzettséget adó iskolákba. Azok az iskolák választották a kisebbségi programot, ahol a pedagógusok tanultak multikulturalizmust vagy romológiát, vagy hallgattak cigány és interkulturális témájú kurzusokat a főiskolán. Ezekben az iskolákban olyan a vezetőség, hogy az a gyerekeknek jó. Igazából az gyakorol hatást az eredményességre, hogy van ilyen program és nem az, hogy mit tanítanak kisebbségi népismeret címen. A gyereket féltő szülőt bevonják az iskola életébe, és ez is pozitív hatással van a gyerek sikerességére.” (részletek a Rádió © Babusik Ferencsel készített interjújából).

Azok az intézmények, amelyekben speciális vagy felzárkóztató képzés folyik, elsősorban olyan iskolák, ahol magas a roma gyerekek aránya. Ezen túlmenően meg kell említeni a magántanulóvá válás jelenségét is. A problémás gyerekektől úgy igyekeznek az iskolák megszabadulni, hogy magántanulóvá minősítik őket, azaz visszaküldik a gyermekeket abba az otthoni közegbe, amelyet a tanárok nagy része felelősnek tart a gyerek iskolai kudarcaiért. A kutatások tanulsága szerint minél magasabb a roma gyerek aránya egy iskolában, annál magasabb a magántanulók számaránya is.

1997-ben a művelődési miniszter rendeletet adott ki a nemzeti, etnikai kisebbség oktatásának irányelveiről. Miután a rendszerváltás után roma jogvédők, kisebbségi biztos és oktatási szakértők sora hívta fel a figyelmet a cigány gyerek iskolai diszkriminációjára és szegregált oktatására, ez a rendelet kormányzati irányelvekbe foglalta a felzárkóztatást mint a kisebbségi oktatás egyik formáját. Ezáltal szerencsétlen módon a törvény igazodott és szentesített egy évtizedek óta törvénytelenül és diszkriminatív módon működő rendszert. Azóta a helyzet némileg finomodott, a jelenlegi oktatási minisztérium már nem beszél felzárkóztatásról, csak kisebbségi oktatásról, így legalább a törvény szövegében nem kapcsolódik a cigány gyerek fogalmához azonnal a felzárkóztatás – ezt az élet úgyis megteszi. A felzárkóztató programok a kisegítő iskolai tanmenet alapján történő oktatáshoz hasonlítanak leginkább. Csökkentett tananyag, csökkentett óraszám, kis lépések elve, csökkentett csoportlétszám. Egy iskolán belül a cigány gyerekek felzárkóztató osztályba zárása semmi másra nem alkalmas, mint hogy azt sugallja mind a többségi gyerekek, mind a cigány gyerekek és szüleik számára, hogy ők gyengébbek, butábbak és lassúbb gondolkodásúak, mint többségi társaik. A kisebbségi ombudsman 1998-as jelentése szerint sem váltotta be a felzárkóztató oktatás a hozzá fűződő reményeket, mivel ez az oktatási forma leginkább csak az iskolák nehézségeit igyekszik csökkenteni, a pedagógusok gondjait tudja enyhíteni.

A cigány gyerekek iskolai szegregációja természetesen nem mindig valamiféle tudatos elkülönítés eredménye. Elcigányosodott településeken, elszlamosodott kerületekben is alakulhatnak ki úgynevezett spontán módon szegregálódott cigány iskolák, ahova egyszerűen nem járnak nem cigány gyerekek. Kisebbségi településeken, ahol nincsenek nagy távolságok, gyakori, hogy a település két iskolája közül válik az egyik cigány iskolává, általában felülről jövő rásegítéssel. Ilyenkor az egyik iskolában valamiképpen olyan feltételek alakulnak ki, amelyeknek nem tudnak megfelelni a cigány gyerekek.

Bármilyen okból is történjék a szegregáció, az elkülönítés mindig káros. Az iskolai sikerességhez, a továbbtanulás elősegítéséhez az integrált oktatás, az interkulturális oktatás, a pedagógiai kultúra és a szakmai tudáskészlet megújítása kulcsfontosságú. „Minden

tanárnak meg kellene tanítani, hogy mit kell tenni egy olyan gyerekkel, akit nem szeretnek az osztálytársai, hogyan lehet fontossá tenni, hogyan lehet egy közösségbe bekapcsolni. A mi kultúránkban, a mi tanárképzésünkben nincsenek a tanárok az ilyen feladatokra felkészítve. Nem lehet azt várni tőlük, hogy mindazt maguktól kitalálják, ami évtizedes pedagógiai-pszichológiai kutatások alapján érlelődött a gyakorlatban is használható módszerekké.”¹⁰

Programok

Ma Magyarországon csupán néhány alternatív iskola vagy legalábbis alternatív pedagógiai módszerekkel dolgozó tanító képvisel és alkalmaz olyan oktatási formákat, amelyek minden gyerek számára megfelelőek. A teljesség igénye nélkül a Lépésről lépésre módszer, a komplex művészeti nevelés vagy a Freinet-módszer azok, amelyeket cigány gyerekek oktatásában is alkalmaznak. Ezen túlmenően gyakran maguk az iskolák dolgoznak ki pedagógiai programokat. (A közzismertebb Waldorf, Rogers, Montessori leginkább a jobbmódú, középosztálybeli gyerekek számára elérhető, általában maguk az iskolák is a gazdagabb környékeken találhatóak.) Alternatív, gyerekközpontú módszereket használnak azok a modell programok is, amelyeket kifejezetten roma gyerekeket okító iskolákban alkalmaznak. Akik a modell programok mellett állnak ki, általában az ilyen iskolák inkubátor jellegét hangsúlyozzák. „Nem élük át a hátrányos megkülönböztetést, viszont átéljük a védelmet, amit más iskolákban nem érezhetnek ezek a gyerekek” – állítja Orsós Éva, aki a modell programok hatékonyságáról készített 1999-ben kutatást. Ellenzői szerint viszont a modell iskolák szentesítik az amúgy is erősen előítéletes társadalomban meglévő szegregációs készítményt, ráadásul összesen párszáz gyereket érintenek.

A nemzeti PHARE program, amelynek keretében közel két és fél milliárd forintot költenek most el hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyerekek iskolai integrációjának erősítésére, több olyan kezdeményezést is támogat, amely a pedagógiai kultúra megváltozására, a képzők képzésére, alternatív módszerek bevezetésére irányul. Ennek értékelése azonban még korai lenne, hiszen a programok csak nemrég indultak be.

Tanár, diák, szülő

A tanári pálya súlyos anyagi- és presztízsveszteségen ment át a rendszerváltás óta. Rosszul fizetett, frusztrált tanárok igyekeznek egy kis mellékes munkát is felvállalva valahogy boldogulni. A tanári pálya nehézsége kivétel nélkül minden iskolát érint, de teljesen más „konyhakész” gyerekekből, akik otthonról megfelelő segítséget kapnak, sikeres továbbtanulót faragni, mint azokból a gyerekekből, akiknek egészen más a családi háttérük. „Ha otthonról nem kap támogatást, akkor soha nem lesz belőle eredmény. Hosszú folyamat, amíg a különbséget leküzdik. Segíteni kell nekik. Találjanak olyan dolgokat, amikre büszkéek lehetnek, amikben ők jobbak, mint én. Azt látják ezek a gyerekek, hogy meg lehet élni a nyolc osztályból is. Idő kell, hogy tudatosítsák magukban a kudarcot. Ez egy más életszemlélet, a jég hátán is megélni. Az otthoni háttér elég ingerszegény, nincs igény arra, hogy együtt menjenek színházba vagy könyvtárba.” (idézet egy szabolcsi faluban tanító pedagógussal készült interjúból).

A mai magyar iskolarendszer szelektív, az egyes iskolák nem érdekeltek abban, hogy kiegyenlítő mechanizmusokat működtessenek. Azok a gyerekek, aki több figyelmet, több tanári segítséget igényelnének, nem tudnak látványos eredményt elérni és nem javítják az

¹⁰ Kende Ágnes, „Mindenkit lehet tanítani” – interjú Csapó Benővel, a szegedi egyetem pedagógia tanszékének egyetemi tanárával, In, Amaro Drom, 2000/október, pp 14-15

iskola továbbtanulási mutatóit. Ráadásul a társadalom cigányokkal szembeni előítéletessége alól a tanárok sem kivételek. Kaltenbach Jenő kisebbségi ombudsman megbízásából készített vizsgálat szerint a főiskolán tanuló végzős pedagógusok 14 százaléka, nagyjából minden hetedik diák, megrögzötten előítéletes vagy kifejezetten rasszista. Teljesen előítéletmentesnek, nyitottnak és toleránsnak mindössze a pedagógusjelöltek 7,4 százalékát találták a kutatók. A hallgatók 38,5 százaléka ellenséges érzelmek és indulatok nélkül tudomásul veszi „az együttélés kényszerét”, de a roma kisebbség tagjait nem tekintik egyenrangú félnek. Az iskola számára nehezebb gyerekek terhe és a cigányokkal szembeni előítéletesség miatt büntetésnek számít, ha egy pedagógust cigány osztályba tesznek tanítani. Ide leginkább fásult, kiöregedett pedagógusok vagy olyan, képesítés nélküli tanítók kerülnek, akik ezzel a munkájukkal szakmai pontokat szerezve majd könnyebben kerülhetnek be a főiskolákra. Ezeknek az állásoknak a népszerűtlenségéhez az is hozzájárul, hogy a roma gyermekek között dolgozó pedagógusok sokkal inkább leterheltek, de többletmunkájukért nem kapnak több fizetést, legfeljebb az állandó fluktuáció miatti túlórából folyik be valami kis többlet. Ezzel szemben jobb helyzetben lévő kollegáiknak jut mellékállásra, például magántanítványokra is energiájuk.

Liskó Ilona oktatáskutató a következőképpen fogalmaz: „Volt egy olyan kérdésünk a pedagógusokhoz, hogy miben különböznek a cigány gyerekek a nem cigányoktól. Egyrészt a szociokulturális hátrányt említették, a hiányos tárgyi környezetet, másrészt, hogy nyelvi hátránnyal jönnek, ami nem az idegennyelvűségnek, hanem a nyelvi szocializációnak a következménye: a hiányos szókincset és a hiányos fogalmi gondolkodást tartják általánosnak. Jellemzőnek tartják még a rendezettség és a rendszeresség hiányát, vagyis, hogy nincsenek az életformának olyan támpontjai, ritmusai, amibe a rendszeres iskolába járás, és a rendszeres tanulás beleilleszthető, ami nagymértékben azért van, mert a felnőttek munkavégzése nagyon esetleges. A következő a tanulási motiváció hiánya, ami alatt nem az iskolába járást értik, mert az már megvalósult, hanem az iskolában való teljesítményre való motiváltság hiányát említik a pedagógusok. Ezt sok esetben azzal magyarázzák, hogy nincsenek meg az iskolázottsággal elérhető társadalmi státusz felnevelési mintái. Jellemzőnek találják az iskolai szabályokhoz való alkalmazkodás nehézségeit és a beilleszkedési problémákat, amit a pedagógusok egy része úgy fogalmazott meg, hogy az abból adódik, hogy a cigány családokban liberálisabb a gyereknevelés, többlet megengednek a gyerekeknek, különösen a kiskamaszkor után. (...) A pedagógusok azt is sérelmezték, hogy a cigány gyerekek agresszíven reagálnak az iskolában ért sérelmeikre, és hogy erősebb közöttük a csoport-szolidaritás, mint a nem cigányok között. (...) Az önkormányzati vezetők egészen nagy, de még az igazgatók is nagy többségben a cigány szülőkre hárítják a felelősséget. Az igazgatók között már többen voltak olyanok, 20-30% között, aki már az iskola felelősségét is felismerték, de iszonyú erős az áthárítási hajlandóság. A pedagógusok között elég sokkal találkoztunk, akik fölismerték, hogy ebben a dologban az iskolának kellene lépnie, mert az iskolának kell megtalálnia azokat az eljárásokat, hogy a cigány szülők tudják, hogy ha sérelmük van, mit tehetnek, és ha probléma van a gyerekkel, az együttműködésre való hajlandóság jöjjön elő, és ne a konfliktushelyzet, tehát a gyerek konfliktusát még ne tetézze egy szülő-iskola konfliktus is. Sok olyan pedagógussal találkoztunk, akik már felismerik, hogy itt csak ők léphetnek. Az ő kezükben van annak a lehetősége, hogy megmutassák, hogy ők a gyerek érdekében dolgoznak.”¹¹

Havas Gábor, Kemény István és Liskó Ilona 1999-2000-es kutatása szerint a tanárok, akiknek többsége vidéki kistelepülésen tanítja a cigány gyereket, még ha érzik is szükségét, hogy változtassanak módszereiken, ehhez nem tudnak segítséget kapni, továbbképzésre

¹¹ Kende Ágnes, „A szegregáció mindig a szülők akarata ellenére történik” – interjú Liskó Ilona szociológussal. In: Amaro Drom, 2001/június, pp 10-11

pedig gyakorlatilag nincs lehetőség. Ezzel szemben a kutatás úgy találta, hogy a cigány szülők nagyon is jól tudják, hogy az egyetlen mobilizációs eszköz az iskolai továbbjutás. Az általános iskolát be nem fejezett szülők is tovább akarják taníttatni a gyerekeiket, és nem örülnek annak, hogy nincs az iskolában számítógép, nem oktatnak megfelelően nyelvet, nem használhatják a tornatermet. A cigány szülők többsége tehát nem elégedett az iskolával. A szülőket érdekli, hogy mi történik a gyerekekkel az iskolában, és sérelmezik, hogy nem vonják őket be megfelelően a gyerekek iskolai életébe. „A szülők többsége (56%) a szakmunkásképzőt, tehát egy szakma tanulását ambicionálja a gyereke esetében. A szülők mindig realisták, és tudják, hogy mennyire futja energiájukból, hisz a taníttatás pénzbe kerül, még akkor is, ha a középiskola ingyenes. Tudják azt is, hogy mire futja a gyerek általános iskolai eredményeiből, tehát hova tud bejutni. 20-25% körül van azoknak az aránya, akik érettségit adó iskolába szánják hatodikos gyerekeiket, és alig találtunk olyan szülőt, aki azt mondaná, hogy a nyolcadik után nem akarja továbbtaníttatni a gyermekét. 16% bizonytalan volt.” (Liskó, 2001)

Az Oktatáskutató Intézet 2000-es vizsgálata szerint bár a középfokú oktatásban a roma és nem roma tanulók közötti szakadék tovább szélesedett, ennek ellenére 1993. és 1999. között 0,6 százalékról 3,6 százalékra, az érettségit adó szakközépiskolába felvettek aránya 10 százalékról 15,4 százalékra emelkedett.

Záró gondolatok

Az iskolák pedagógiai gyakorlata, még ha a többségi nem cigány gyerekeknél sikeres is, a cigány gyerekeknél csődöt mond. Az oktatási rendszer (illetve működtetői) szerint ez legkevésbé sem az alkalmazott pedagógiai gyakorlatot, hanem sokkal inkább a cigány gyerekek taníthatóságát kérdőjelezi meg. Holott ez éppen fordítva igaz. Az oktatási rendszer tükrözi a társadalmi elkülönítés mértékét. Utópia lenne, hogy az iskolától várjuk, hogy önmagában megoldja azt, amire a társadalom képtelen, de az ne legyen utópia, hogy lehessen olyan iskolát létrehozni, amelyik kiegyenlíti és nem éppen újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket. Viszont, hogyha még mindig a cigány gyerekek taníthatóságában kételkedünk, akkor hosszú az út.

Ez az iskola egyelőre képtelen megfelelni a cigány szülők és egy normálisan működő társadalom elvárásainak.

Kende Ágnes

Írta: Fellegi Borbála

A RESZTORATÍV (KÁRHELYREÁLLÍTÓ) SZEMLÉLET ALKALMAZÁSA A KÖZÉPISKOLAI OKTATÁSBAN

A Zöld Kakas Líceum és a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület együttműködésével elvégzett kísérleti program értékelő tanulmánya

A gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények száma mindenhol a világon, így Magyarországon is nő, miközben az áldozattá váló gyermek és ifjúsági korosztály is egyre inkább veszélyeztetett, nemegyszer éppen kortársai által. A gyermekek nevelésére és védelmére vállalkozó szakemberek gyakran tehetetlennek érzik magukat mind az elkövetők hatékony kezelése, mind pedig az áldozatok védelme tekintetében. Ezért is támogatni kell minden olyan lehetőséget és módszert, amely a gyerekek sokféle érdekeinek tekintetbe vételével járul hozzá ahhoz, hogy a bűncselekményt elkövetők megértsék tettük elfogadhatatlanságát, ne váljanak visszaesővé, az áldozatok pedig kellő segítséget kapjanak az elszenvedett sérelmek kárpótlásáért, és egyidejűleg a közösség aktív részvételével segítsük a megelőzés és a közösségi kontroll működését. Ezt szolgálja ez a reményeink szerint Magyarországon is működtethető módszer, ami egyaránt segíti a gyerekek és a fiatalok, valamint a szülők és szakemberek életét (a szerk.).

1. Bevezetés

1.1 Elméleti bevezetés

Miközben egyre több félelem fogalmazódik meg a nagyszámú gyerek- és fiatalkorú bűnelkövetéssel kapcsolatban, kevés szó esik az okokról és a lehetséges kezelésmódról. A deviáns – és egyéb, közösségi normák megszegésén alapuló – jelenségek megértése nagy kérdése a társadalomtudományoknak. Mind az okokra, mind a hatékony kezelés módjára adhatnak választ pszichológiai, szociológiai, szociálpszichológiai, pedagógiai elméletek, de kevés olyan eszköz létezik, amely ezek ötvözésével próbálja a megoldás kulcsát megadni.

A resztoratív, azaz **(kár)helyreállító szemlélet** egyike azoknak az irányzatoknak, amelyek sokoldalúságuknál fogva szervesen kapcsolódnak ezen területekhez. Ez az irányzat a gyakorlatban megnyilvánuló jelenségekre épülve alakult ki, és ebből alkotta meg elméletét. Lényege, hogy a szabálykövetés nem elvont, absztrakt normákhoz való igazodást jelent, hanem mindig a szabályokhoz igazodó **közösség igényeit**, szükségleteit, fennmaradásához való feltételeit tükrözi. Amennyiben egy közösség tagja megszegi ezen szabályok valamelyikét, nem a „szabálykönyv” ellen, hanem a közösség ellen vét. Így a normaszegésre adott reakció is az egyént körülvevő közösség és nem külső autoritás, lehetőség feladata. Abban, ahogy a közösség a normaszegésre reagál, pontosan tükröződnie kell szükségleteinek, megfogalmazott céljainak és érdekeinek. Erre alapozva épül a resztoratív igazságszolgáltatás szellemisége is, amely nem a büntetésre, a megtorlásra és bosszúra helyezi a hangsúlyt, hanem a **közösség jól körülhatárolt érdekei mentén a kár helyreállítását tűzi ki célul**. Ez a folyamat a másik oldal, a szabálysértő részéről aktív szerepet igényel, amelyben a cél, hogy a sértő félben megjelenjenek a felelősségvállalás, a megbánás és a közösség visszafogadása iránti igények. Amennyiben mindezen szükségletek megfogalmazódnak a felekben, úgy előáll az a fajta érdekközösség, amelyben egy dinamikus – érdekeket és érzelmeket egyaránt kifejező, kommunikáción alapuló –

„egyezkedés” olyan megoldást nyújthat a normasértő és közössége számára, amelyben megjelennek az egyéni szempontok, és a kár helyreállítását az érintett felek együttesen, az általuk megfogalmazott lépcsőfokon keresztül viszik végbe. Ennek a döntéshozatali folyamatnak egyik módja az ún. **konferencia-megbeszélés**, ahol az adott konfliktust előidéző „sértő fél”, az eset során érintett „sértett”, valamint az őket támogatók mint érintett közösség egy független **facilitátor levezetésével** oldják meg a konfliktusos helyzetet. Ez a fajta közvetlen részvétel a döntéshozásban, a valódi szükségletek kifejezésében és kielégítésében mind ahhoz vezethet, hogy az adott probléma megoldása ne felülről jött – és így szükségszerűen csak korlátozott ideig betartható –, hatalmi döntések igénybe vételével rendeződjön, hanem **hosszú távra** is valódi **megoldást** jelentsen a közösség számára.

1.2 Bűnelkövetés kezelése – Miért pont az iskolában?

A Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület Szemtől-szembe programjának kutatócsoportja¹² a szemléletből kiindulva próbál választ keresni arra, hogy hogyan lehetne ma Magyarországon a gyermek- és fiatalkorú szabálysértések és bűnelkövetések esetében intézményesen is hatékonyabbá tenni a fiatalok reszocializációját, reintegrációját, a visszaesések és a szabálysértési attitűdök csökkentését. A (kár)helyreállításra épülő modellek a világ számos pontján már alapelemei a gyermek- és ifjúságvédelemnek, az oktatásnak, a kriminológiának és az áldozatvédelemnek. Magyarországon mind a szemlélet, mind az erre épülő technikák még nagyon újak számítanak, amellett, hogy elkerülhetetlen, hogy idővel részét képezzék a gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó intézményrendszernek¹³. Azonban ahhoz, hogy ez a szemlélet Magyarországon is tért nyerhessen, nagyon sokrétű **szocializációs és kulturális elmozdulás szükséges** a társadalom gondolkodásmódjában. Hinni kell az egyéni érdekérvényesítésben, az erre alkalmas fórumok meglétében és az aktív kommunikáció alkalmazásában.

Míndezen kialakítására pedig az egyik legalkalmasabb terep az **iskola**. Hiszen ez az a hely, ahol már belátási képességekkel rendelkezik a fiatal, kortárs-közösség veszi körül, szabályokhoz igazodik a mindennapi élete, és szembesül azzal, hogy mindezen tényezők számos konfliktushelyzethez vezethetnek. Ezek minden közösség természetes velejárói, amelyek teljes kikerülése lehetetlen, azonban a rájuk adott, megfelelő megoldásokkal nagyban elősegíthetjük hosszú távú rendeződésüket. Ha minden konfliktushelyzetet úgy fogunk fel, mint bizonyos közösségi szabályok elleni cselekvést, akkor a **mindennapi sértegetések** és a legsúlyosabb bűncselekmények ugyanazon skála két különböző pontját alkotják. Így **kezelésük** is épülhet **azonos gyökérből** eredő módszerre. Hiszen, ha kis szabálysértések esetében végiggondoljuk, tudatosítjuk és felelősséget vállalunk cselekedeteink következményeiért, akkor ezzel nagyban elősegíthetjük a súlyosabb következményeket eredményező magatartások megelőzését is.

1.3 Az együttműködés céljai

Ezek végiggondolásával kezdtük meg 2001 júniusában együttműködésünket a budapesti Zöld Kakas Líceummal (Köszönjük az iskola vezetésének hozzájárulását a tapasztalatok közzétételéért!), amely 16-26 éves magatartászavaros fiatalok középiskolai oktatásával foglalkozik. Az alternatív iskola azokon az ún. drop-out (iskolából kimaradó, iskolából eltanácsolt) diákokon próbál segíteni, akiknek korábban már el kellett hagyniuk valamilyen középiskolát, azonban az érettségi megszerzése továbbra is céljuk.

¹² Résztvevők: Dr. Györfi Éva – jogász, Balogh Eszter – szociológus, szociálpolitikus. Fellegi Borbála – szociálpolitikus

¹³ Ebben a folyamatban elsősorban az európai tendenciák és a büntetőjogi szemlélet nemzetközi tendenciái játszanak szerepet

Az együttműködést mindkét oldalról különböző érdekek motiválták. Egyesületünk olyan terepet keresett, ahol a resztoratív szemléletre épülő technikák kipróbálhatóak. Az általunk használt, ún. Szentől szembe módszer a Ted Wachtel, amerikai pedagógus által kialakított Real Justice© modellre épül, amelyet ő használt először az általa vezetett, nehezen kezelhető és bűnelkövető fiatalok számára kialakított iskolában az Egyesült Államokban, Pennsylvániában. A kutatócsoport külföldi tapasztalatainak adaptációjához elkerülhetetlen a módszer egyes elemeinek hazai kipróbálása, hiszen ezek sikeressége, esetleg sikertelensége fogja megadni azt az utat, amely a hatékony adaptációhoz vezet majd. Az iskola – melynek számos konfliktushelyzettel kell szembenéznie a mindennapok során – pedig nyitott volt új konfliktuskezelési technikák megtanulására, kipróbálására és alkalmazására.

Az együttműködést négy lépcsőben terveztük meg:

1. a Szentől szembe© konfliktuskezelő program 3 napos facilitátorképzése a Zöld Kakas Líceum összes munkatársa számára 2001 júniusában
2. tizenkét alkalommal másfél órás, kötelező képzés a 9. osztály számára a resztoratív szemlélet alapjairól helyi tanár bevonásával 2001 októbertől 2002 februárjáig
3. ugyanezen félév alatt az iskola életében történő konfliktusok esetében facilitálás a Líceum tanáraival együttműködve, amely történhet tanár és diák felkérésére is
4. mind a képzés, mind a facilitálás esetében a folyamat átadása a Líceum munkatársai számára; a későbbiekben (2002 februárjától) szupervízió biztosítása

A program **célja** elsősorban az volt, hogy a **konfliktushelyzeteket** az iskola hatékonyabban tudja kezelni, ezek **rendezéséhez eszközhöz** jussanak mind a tanárok, mind a hallgatók, valamint a diákok **szocializálása** a demokratikus elveken nyugvó problémamegoldásra, részvételre, érdekérvényesítésre. Ennek eléréséhez a későbbiekben az iskola tervezi a **kortárs-facilitálás** bevezetését, amelynek segítségével a facilitátorképzést elvégzett diákok maguk vehetnek részt adott konfliktusok megoldásában, elkerülve így az esetleges hivatalos fegyelmezést, büntetést.

2. A képzés tematikája

A 2001 júniusában az iskola munkatársai számára megtartott facilitátorképzés után az iskola vezetősége jelezte, hogy igényli a diákképzést is. Így 2001 októberében megindítottunk a 9. osztály 21 diákja számára **egy szemléletformáló, csoportépítő képzést**, amely a resztoratív szemléleten, annak kulcsfogalmain és főbb szempontjain alapszik. A képzés Emberismeret óra néven kötelező volt a 9. osztály hallgatói számára. A 12 alkalom tematikáját kutatócsoportunk alakította ki Magyarországon először¹⁴. Az órákon részt vett az osztály osztályfőnöke, mellyel célunk az volt, hogy a későbbiekben majd ő vezesse ezt a foglalkozást.

A tematika kidolgozásánál meghatározó szempont volt azon elképzelésünk, hogy a kortárs-facilitálásra felkészítő képzést meg kell előznie olyan alkalmaknak, amikor még csak tudatosítjuk, rendszerezük és megfogalmazzuk **a szemlélet egy-egy alapfogalmát**. Hiszen a hagyományos oktatási rendszerben ezek a fajta gondolatok csak ritkán válnak tanórák anyagaivá, így alkalmazásuk rutinból történik, megszégésük során pedig nem tudatosulnak azok a pontok, amiktől a konfliktusok ténylegesen kirobbannak. A fogalmak végiggondolásánál az elméletibb kérdésektől haladtunk a konkrétabb, gyakorlati kérdések felé. A módszer jellegénél fogva további szempontunk volt a csoportban való foglalkozás

¹⁴ A tematika a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület szellemi tulajdona. Felhasználása csak az Egyesület jóváhagyásával történhet meg.

alkalmazása. Az órák alatt általában körbe tettük a székeket, ezzel is hangsúlyozva a közösség-jelleget a hierarchia-jelleggel szemben.

A leggyakrabban és leghatékonyabban használt módszer a fontosabb témák **nagycsoportos átbeszélése** volt. Ilyenkor az osztály maga közül választott egy önkéntes moderátort, aki a beszélgetést irányította, a hozzászólókat felszólította és biztosította az órán való figyelmet. A különböző játékok során megválaszolandó kérdésekhez mindig **feladatlap** állt a diákok rendelkezésére, amelyen írásban is kellett válaszaikat rögzíteni. Bizonyos kérdések megválaszolása saját **füzetben** történt, amelyre mi írásban, személyre szólóan válaszoltunk. A félév teljesítésének feltétele egy **zárótanulmány** elkészítése volt. Ebben ismertetni kellett egy konfliktusos esetet, amelyben a fiatal személyesen is részt vett. A tanulmány második felében megadott kulcsszavak segítségével azt kellett kifejezni, hogy vajon hogyan történhetett volna másképp az eset, ha a resztoratív szemlélet alapelvei érvényesülnek a konfliktus megoldásában.

3. Tapasztalatok¹⁵

A képzés elindításakor mind az iskola, mind kutatócsoportunk tisztában volt azzal, hogy a félév számos tanulsággal fog szolgálni, hiszen bármilyen metodika – különösen, ha az egyben egy új szemléletet is takar – adaptációja számos változtatást igényel addig, amíg igazán stabilan a szakmai gyakorlat részévé válik. Azonban ezek a tanulságok létfontosságúak a jövőbeni alkalmazás szempontjából, hogy amíg nem kezdődik el a gyakorlati megvalósítás, addig ezek a változtatási szükségletek sem kerülnek napvilágra. Mindezek nélkül viszont nem lehetséges a hosszú távon is alkalmazható módszer kialakítása.

Mivel a féléves programban sokféle szereplő működött együtt, így fontosnak tartom megkísérelni a következtetések összefoglalását aszerint, hogy a program mely pontjain kell változtatni. Így a tapasztalatokat külön fogalmazom meg a képzésben részt vett osztályról, az iskoláról, kutatócsoportunkról, valamint magáról a módszerről.

3.1 Tapasztalatok az osztályról

3.1.1 Mennyire volt valódi közösség az osztály?

A programban részt vett 9.-es osztály egy hónappal a tanévkezdés után **még nem alakult** tényleges **közösséggé**. Így az általunk képviselt szemlélet – amelynek alapeleme a közösségi lét – üzenetének átadása sokkal nagyobb akadályokba ütközött, hiszen még alapvető csoportdinamikai jelenségek hiányoztak az osztály életéből. Így például az órai fegyelmezetlenség állandó gondot jelentett. Ha egy összeforrt csoportban valakinek köszönhetően megbomlik a rend, a felülről jövő parancs (fegyelmezés) csak egy lehetséges módja a rendteremtésnek. Az általunk képviselt szemlélet szerint ekkor a közösség szempontjából azt helyezi előtérbe, hogy a rendetlenkedés a közösség – és nem csak a vezető – munkáját hátráltatja, így magának a csoportnak kell eldöntenie, hogyan szeretné az eredeti állapotot helyreállítani. Mindehhez azonban alapvető feltétel a csoportba tartozás érzése és a csoport összefogó ereje. A félév során ez szemmel láthatóan erősödött. Ezt nagyban segítették azok a nagycsoportos megbeszélések, ahol a beszélgetést vezető moderátor a diákok közül került ki. Ez a módszer sokkal szemléletesebben tükrözte, hogy a

¹⁵ Tapasztalataink megfogalmazásában nagy szerepet játszott a fiatalokkal felvett 8 db értékelő kérdőív, a velük folytatott értékelő beszélgetés, vizsgadolgozataik, a kitöltött feladatlapok, valamint az iskola igazgatójával, Kerényi Máriával és az osztály osztályfőnökével, Hadházi Liviával folytatott beszélgetés.

rend nem csak a „felső hatalomnak” lehet fontos, hanem a diákok bármelyikének. Míg a tanár fegyelmezése ellen szinte „kötelező” a diáknak lázadni, addig saját osztálytársának fegyelmezése nem más számára, mint az egyik legfontosabb szempont egy ilyen közösségben: a kortárs csoportnak való megfelelés.

Mivel a program elején a csoportképződés még nagyon kezdetleges volt, így a foglalkozások elsősorban a csoportépítést tűzték ki célul, mert egy olyan módszer megértéséhez, amely alapvetően a közösségre épül, elkerülhetetlen, hogy maga a közösségi érzés kialakuljon a fiatalokban.

3.1.2 Tudatosság

Az egész félév tematikája arról szólt, hogy megpróbáljuk a **mindennapi cselekedeteink mögötti motivációkat** felvázolni, megérteni, mivel elméletünk szerint ez az egyetlen módja annak, hogy a saját életünktől elvonatkoztatva, absztrakt szinten is meg tudjunk fogalmazni folyamatokat, így közelebb kerülve a konfliktusok megértéséhez. A fiatalokban nagyon nagy ellenállás volt az ellen, hogy „közhelyesnek” tűnő gondolatokat tudatosítsanak, leírjanak, mégis ezek segítették őket ahhoz, hogy összefüggésekben is tudjanak gondolkodni.

Például az első órára tervezett csoportszabályok megalkotása először teljesen sikertelen volt, mivel azzal érveltek, hogy nincs szükségük szabályokra. Ezt a kérdést máshogy megközelítve – egy feladatlap kitöltésével, amely a reggeltől estig végzett tevékenységeikre kérdezett rá, azok okára, szabályszerűségére – azonnal kiderült számukra is, hogy mennyi minden behatárolja mindennapos viselkedésüket, mennyi szabályrendszer határozza meg a hétköznapi cselekedeteket.

Elméleteiket – amely sokszor ellenkezett az általunk képviselt szemlélettel – nagyon markánsan és biztossággal fejezték ki, mégis, amikor érvelésre kértük őket, sokszor elakadtak, ellentmondásba kerültek önmagukkal, amellyel, ha nem is értékelték át gondolataikat, de legalább a **kétely** bekerült gondolkodásukba. Hasonló képet adtak konfliktusmegoldási technikáik is, amelyeket teljes bizonyossággal vallottak, és hittek azonnali hatásosságukban, mikor azonban a hosszú távon kifejtett hatásokat kellett átgondolniuk, sokszor hátrítottak, bár volt, hogy belátták, az azonnali „megoldás” nem biztos, hogy valódi, hosszú távú megoldást is jelent.

3.1.3 Agresszió

A fiatalok által **leghatékonyabbnak** nevezett konfliktuskezelési technika az agresszív viselkedés volt. Saját életükre és tapasztalataikra hivatkozva legtöbbször konklúzióként az derült ki, hogy **az erőszak** az, amellyel helyzeteket meg lehet oldani. Mind ezek öntörvényűségére, mind hosszú távú hatásukra rákérdezve sikerült valamelyest megingatni őket ezen elképzeléseikben, de az azonnali reakciójukat továbbra is nagyon mélyről meghatározzák agresszív indulataik (pl. „Az utólagos ütlegetés az egy fajta BOSSZÚ volt, hogy tekintélyemet visszanyerjem velük szemben. Ezáltal úgy gondolom, hogy nem bántam meg, hogy ez a konfliktus ilyen szinten és módon rendeződött” – befejező mondatok egy záródolgozatból.) A bosszú, a megtorlás, a kirekesztés sokszor meghatározta azt, hogy hogyan kezelnék egy szabálysértő társuk viselkedését, függetlenül attól, hogy ez mennyire ad valóban megoldást az adott helyzetben. Ugyanakkor számos alkalommal egymással vitatkoztak, amikor néhányan átlátták az erőszak korlátozott hatékonyságát:

„Ha te visszaütsz, semmivel sem vagy jobb, mint a téged támadó” – részlet az egyik órából.

3.1.4 Felelősség -jóvátétel kapcsolata

Talán ebben a kérdésben voltak a legszínesebb viták az osztályban. A két végletes álláspont egyike az volt, hogy „mindenki maga felelős a saját tetteért, és viselje annak következményeit”, a másik nézet szerint a környezet, a múlt sokszor felment a felelősségvállalás alól. Érdekes jelenség volt, hogy az **egyéni felelősséget hangsúlyozó** diákok tűntek inkább agresszívnek, mégis, saját erőszakos **viselkedésüket mindig külső tényezőkkel indokolták** (pl. „én azért vertem meg, mert ő is megütött”). Számos – inkább halkabb szavú, a többiek által sokszor baleknek nevezett – diák mutatott szociális érzékenységet a rosszat tevők megítélésénél, és nyitottabb volt még egy esély biztosítására.

Érdekes megfigyelésünk volt, hogy a **felelősséget vállaló személy** számukra **sosem különbözik a sérelmek helyreállításában érdekelt személytől**. Például egy droghasználó fiatal esetében egyesek egyértelműen a fiatalot, mások a szülőket, környezeti hatásokat nevezték meg kiváltó okként. A helyzet helyreállításában pedig ugyanezen tényezőknek tulajdonítottak fontosságot. Azok, akik úgy gondolták, hogy egy kábítószeres fiatal saját döntése alapján vált függővé, a szülőknek nem is adtak szerepet a helyreállításban, mondván: „az tegye jóvá tettét, aki a felelős érte”. Ezek mögött a gondolatok mögött is kitűnt, hogy a **közösség** kirekesztő és visszaengedő **erejét** nagyon **kevésbé érzik**, nem bíznak olyan segítségben, támogatásban, amely a közösségből ered.

3.1.5 Utasítás vagy választási szabadság

A féléves program nemcsak az elhangzott tartalmi információkkal, hanem magukkal **az órák menetével** is próbálta a fiatalok **szocializációját** alakítani. Az általunk képviselt szemlélet kevésbé hisz az egyoldalú utasításokban. Minden elvárás megfogalmazásánál hangsúlyozza a mögöttes szükségleteket, megpróbálja a másik fél számára is elfogadhatóvá tenni a hozzáfűzött kérést, valamint döntési szabadságot biztosít a feleknek azáltal, hogy végigveszi a különböző viselkedések következményeit, és lehetőséget biztosít az ezek közti választásra. Például, ha az órán valaki nem képes csendben maradni – ami ugyanolyan konfliktusként lép elő –, akkor az egyoldalú kiküldés vagy büntetés helyett egy párbeszéd zajlik le. Ebben a helyzetben az órát tartó személy „sértettként” kifejezi sérelmét, és egyben a közösséget is képviselheti. A „sértő” tudomására juttatja, hogy ez zavarja őt és valószínűleg az osztályt is abban, hogy továbbhaladhassanak. Ennek megoldása az lehet, ha a „sértő” ismét csöndben marad, vagy ha elhagyja az osztálytermet. Az utóbbi esetben igazolatlan órát kap. Mindehhez meg lehet őt kérdezni, hogy mire lenne ahhoz szüksége – például egy 5 perces séta a folyósón –, hogy nyugodtan tudjon maradni az órán. Amennyiben a fiatal megfogalmaz valamilyen szükségletet, úgy ez újabb egyeztetés tárgya lehet, melynek egyik pozitív kimenetele, ha fiatal ezen szükségletét a közösség biztosítja, és cserébe ő is képes a további figyelemre. Ez a lehetőség mindkét fél részéről vállalásokat igényel, de hosszú távon hozzásegíthet a konfliktusmentes légkörhöz.

A programban részt vett fiatalok eleinte értetlenül álltak ez előtt a lehetőség előtt. Egyrészt **elvárták** az órák menetébe való **beleszólási lehetőséget** és azt, hogy saját érdekeiket is figyelembe vegyék a foglalkozásokon, másrészt – amikor ez számukra lehetőséggé vált – **nem tudtak élni vele**. Rengeteg fegyelmetlenség nehezítette a féléves munkát, mégis, amikor meg kellett volna nevezniük, hogy mitől tudnának ismét figyelni, nem tudták igényeiket meghatározni. Talán ez szimbolizálta leginkább azt a fajta **kulturális nehézséget**, amellyel szembe kell néznünk azoknak a módszereknek a meghonosításánál, amelyek a demokratikus alapelvekre épülnek. Hogyan lehet a fiatalokat abban segíteni, hogy

ha igénylik a részvételt az őket érintő folyamatokban, akkor képesek is legyenek igényeik megfogalmazására, képviselésére, az általuk felvállalt ígéret megvalósítására és a konszenzuskeresésre a másik féllel?

3.1.6 Érzelmek

Az érzelmek kifejezése az egyik legfontosabb eleme a módszernek. Mivel minden szabály a közösséget alkotó egyének szükségletein alapszik, ez azt eredményezi, hogy kiemelkedő jelentőséget kapnak az egyének **érzelmi** igényei és a biztonságérzetéhez szükséges feltételek. Ahhoz, hogy mindezek kommunikálására képesek legyünk, szükségünk van érzelmek **kifejezésére**. A fél éves munka során ez tűnt a **legnehezebb** feladatnak. Szinte leküzdhetetlennek tűnő gát és bizalmatlanság van a fiatalokban a tanárok és osztályközösségük irányába, amely nem teszi lehetővé, hogy érzelmeikről őszintén tudjanak beszélni. Elsődlegesen szocializációs nevelési kérdés, hogy a fiatalok mennyire ismerik fel és kommunikálják érzelmeiket, hiszen erre a tényezőre építve, például amerikai iskolákban, sokkal jobban lehet a szemléletet alakítani. Komplex kérdés és nem is ennek a tanulmánynak a témája, hogy vajon mi minden eredményezi azt, hogy a fiatalok számára az érzelmek kimutatása támadási felületet, gyengeséget és alulmaradást jelent, így mindent elkövetnek azért, hogy erre ne kerüljön sor. Ugyanúgy, ahogy a konstruktív érdekképviselésben, úgy az érzelmek terén is elsősorban azt a **bizalmat kell** a fiatalban **kiépíteni**, amellyel el meri hinni, hogy valóban kifejezheti szükségleteit, és valóban csak ez vezethet igazi megoldásokhoz.

3.2 Tapasztalatok az iskoláról

A harmadik, külső fél bevonásával történő konfliktusmegoldási technikákkal (mediáció, konferencia-módszer) az iskola már korábban – 2000 őszén – kapcsolatba került. Az azóta megtartott két mediációs ülés, négy konferencia-megbeszélés, a tanároknak, valamint a diákoknak szóló képzés mind szerepet játszott az iskola konfliktusmegoldási kultúrájának alakításában. Mindehhez azonban elengedhetetlen feltétel volt egyfajta szervezeti és szellemi **nyitottság** is az új módszerre. A módszer alkalmazásának járulékos következménye – a demokratikus elveken nyugvó konfliktuskezelési szemlélet és **kultúra elterjedése** az iskolai közösségben – folyamatosan végigkövethető volt. Erre példaként hozható fel az, hogy az idei tanévre az iskola tantestülete a diákokkal együtt fogalmazta meg az iskola szabályzatát. Az ehhez hasonló folyamatokkal lehet leginkább érzékeltetni az iskola értékátadó jellegét, és azt a nagyon fontos kulturális szerepét, amely igazolja, hogy az iskolán belüli folyamatok egyszerre szocializálják mind a tanárságot, mind a diákságot.

Az iskola és egyesületünk együttműködése sikeresnek mondható abból a szempontból, hogy vannak jelenleg már olyan **tanárok**, akik szupervízió igénybevételével képesek konferencia-megbeszélések levezetésére, valamint a szemléletformáló foglalkozások **folytatására**. Azonban a fél éves tapasztalatok azt mutatják, hogy az együttműködés módját jobban ki kell a későbbiekben dolgozni. **Folyamatosabbá** kell tenni a két intézmény közötti kommunikációt, **informálást** a konferencia-megbeszélésre szánt esetekről, és még a konferencia előkészítése előtt érdemes egyeztetni a szükséges lépésekről, célokról ahhoz, hogy elkerülhető legyen a módszer alkalmazása olyan esetek sikertelen alkalmazására, amelyekre nem alkalmas, valamint ahhoz, hogy az összes érintett valóban saját érdekeinek érvényesülését érezhesse a módszer alkalmazása mögött.

3.3 Tapasztalatok kutató-csoportunkról

A program elkezdése után nem sokkal világossá vált számunkra, hogy **eredeti célunk** – vagyis, hogy az osztály diákjait felkészítsük a facilitálásra – több szempontból **sem reális**. Nem volt számunkra kérdés, hogy egy ilyen technika átadását szükségszerűen meg kell előznie olyan foglalkozásoknak, amelyek a módszer alkalmazásához kulcsfontosságúnak számító fogalmakat, folyamatokat végigveszi. Az eredetileg csak előkészítőnek szánt szemléletformálás fiatalok számára való idegensége minket is meglepett. Így – áttervezve eredeti elképzeléseinket – az egész félév lényege a szemléletalakítás lett. Másik tényező, amely nagyban **nehéztette** e folyamatot, az óra **kötelező jellege** volt. Ebben a struktúrában alapjaiban hiúsult meg a módszer alapeleme, az önkéntesség és a szabad döntési lehetőség, amely sok egyéb – önkéntes jelentkezésnél általában nem indokolt – ellenállást is eredményezett.

A félév során változtattunk módszereinken is. Kezdetben arra alapoztuk a képzést, hogy viszonylag háttérben maradva, kérdésekkel próbáljuk a fiatalok gondolkodását alakítani. Mivel tanár szerepünk sokszor szükségszerűen azt eredményezi, hogy a fiatalnak ellent kell mondania – akár egyetért, akár nem –, így inkább azt a technikát választottuk, hogy velük fogalmaztattuk meg a szemlélet alapelveit. Amikor pedig különböző nézeteket vallottak, akkor azt tűztük ki célul, hogy egymással vitatkozzanak és győzzék meg egymást az általunk képviselt szemlélet üzenetéről. Emögött az is szerepet játszott, hogy az egymás felé való bizonyítási vágy mindig nagyobb volt bennük, mint a felénk való megfelelés.

Ezt a módszerünket azonban idővel felül kellett bírálnunk, mert sokkal nagyobb igényt láttunk a fiatalokban arra, **hogy egyértelmű, megerősített értékeken nyugvó rendszerekről halljanak**, amelyek üzenete és felépítése átláthatóbb volt számukra. Így a félév második felében már nagyobb figyelmet fordítottunk arra, hogy pontosan ismertessük saját gondolatainkat, meglátásainkat, következtetéseinket az adott helyzetekről, kérdésekről.

További nehézséget jelentettek a fegyelmezési problémák. Szemléletünktől teljes mértékben távol áll minden fajta retorzió és hatalommal való visszaélés. Így inkább azzal próbáltuk aktív munkára serkenteni őket, hogy nagyon **strukturáltan** és szoros ütemezéssel adtuk ki a **feladatokat**. Az óra eleje sosem volt alkalmas komolyabb beszélgetésekre, így akkor általában a játékokkal, a feladatlapokkal és az írásbeli munkával tudtunk figyelmet elérni. Az óra második része már sokkal alkalmasabb volt a beszélgetésre, leginkább nagycsoportos formában, belső moderátor vezetésével. Néhány fiatal nem tudott vagy nem akart aktívan részt venni az órákon. Az ő esetükben hatékonynak tűntek a nekik feltett, személyre szóló kérdések, amelyek segítségével legtöbbször sokkal könnyebben bevonódtak a közös vitába, és nagyobb biztonságban érezték magukat, hogy elmondhassák egyéni véleményüket.

3.4 Tapasztalatok a módszerről

Az előző részekben említett tanulságok körvonalazzák mindazon megfigyeléseket, amelyek alapján a módszer egyes pontjain érdemes változtatni. Összegezve az eddigieket, **fontos lenne**, hogy

- sokkal inkább érvényesüljön az **önkéntesség** szempontja
- olyan közösségben érdemes a szemléletet átadni, ahol már kialakult a **csoportkohézió**, lehet bizonyos alap csoport-dinamikai folyamatokra építeni
- erősíteni kell az érdekérvényesítési és érzelmkifejezési szándékokat, képességeket, valamint mindezek eléréséhez nagy hangsúlyt kell helyezni a **bizalomépítésre**

- **világosabban** meg kell fogalmazni a **szemlélet** üzenetét
- a legapróbbnak tűnő konfliktushelyzetekben is **tudatosítani** kell a végbement folyamatokat
- **felelőségek** és jóvátételek felvállalására **bíztatni kell** a fiatalokat, teljesülésüket nyomon kell követni, amennyiben pedig ez végbemegy, el kell ismerni a másik teljesítményét és érzékeltetni kell a másik féllel, hogy a sérelem helyreállt.

4. Tervek a jövőre

Az iskola vezetésével, a programba bevont osztályfőnökkel és a diákokkal történő beszélgetések azt igazolták, hogy a **módszer** további **alkalmazására szükség van**, és az iskola igényli is azt. A **szemléletformáló foglalkozások** vezetését átveszi az osztályfőnök, a konkrét konfliktusok esetében pedig az iskolában a facilitátori képzésben részt vett tanárok bármelyike levezetheti a **konferencia-megbeszéléseket**. Az iskola házirendjében rögzítette, hogy bármilyen típusú probléma esetében mind tanár, mind diák kezdeményezhet konferencia-megbeszélést. Amennyiben az eset valóban alkalmas lehet erre a fajta probléma-megoldásra – ezt a facilitálásra felkért személy dönti el -, úgy az iskola erre lehetőséget biztosít, akár alternatívaként is egyéb, hivatalos eljárással szemben. Mind a szemléletformáló óra folytatásában, mind a konferenciák megtartásában **konzultatív és szupervíziós lehetőséget** biztosít az Egyesület a Zöld Kakas Líceum számára.

Az előző félév tapasztalataira építve a jövőben **fakultatív** óraként fogja az iskola meghirdetni a diákok számára a **kortárs facilitátor-képzést**. Az ő számukra az Egyesület lehetőséget biztosít a képzésre, amennyiben erre az iskola felkérést ad. A későbbiekben az iskola szabályzata lehetővé teszi diákok számára is az iskolai konfliktusok facilitálását. Ezek levezetésére alkalmas lehet majd minden olyan hallgató, aki elvégezte a kortárs facilitátor-képzést. A külföldi tapasztalatok alapján talán ez lesz az az alkalmazási szint, amely leginkább szocializációs változásokat eredményez majd az iskolapolgárok problémamegoldási kultúrájában.

5. Zárszó

Ez a féléves program érzéseink szerint nem sikerekről, kudarcokról, erényekről és hibákról szól. Magyarországon első alkalommal került kipróbálásra ez a módszer, amely mind szemléletében, mind gyakorlatában óriási távolságban áll társadalmunk nevelési tradícióitól, probléma-megoldási kultúrájától és oktatási szemléletétől. A programból levont tapasztalatok azokat a pontokat jelölték ki, amelyekre tovább tudunk haladni, és amelyekre fokozottabb figyelmet kell fordítanunk. Célunk, hogy a mindennapok kultúrájába is bekerüljenek azok a konfliktuskezelési technikák, amelyekkel könnyebben kezelhetőek a hétköznapi nehézségek, és egyben a már csak részlegesen jóvátehető, súlyosabb cselekedetek következményeinek javításához is eszközt adjanak.

Talán több évtizedes programba fogtunk most bele, de véleményem szerint, nem kérdés, hogy érdemes-e érte dolgozni.

Irodalomjegyzék

1. Braithwaite, J.: Crime, Shame and Reintegration. Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

2. Allison Morris and Gabriellé Maxwell (edited): Restorative Justice for Juvenile Conferencing, Mediation & Circles. Oxford – Portland Oregon, 2001.

3. Terry O'Connell, Ben Wachtel, Ted Wachtel: Conferencing Handbook: The New Real Justice Training Manuál. The Piper's Press Pipersville, Pennsylvania, 1999.

Évfordulók

Folyóiratunk, amely a magyar gyermekvédelem – sajnos ma még – egyetlen szaklapja, ebben az évben ünnepli alapításának 10. évfordulóját. E folyóiratot megelőzően a kiváló Gyermek- és ifjúságvédelem című szakfolyóirat segített a szakmai tájékozódásban. A Család, Gyermek, Ifjúság elnevezéssel jelezni kívántuk, hogy szemléletében és megközelítésében némiképpen szélesebben értelmezzük a gyermek- és ifjúságvédelmet lapelődünknel, de ez nem jelenti azt, hogy ne tisztelnénk és ismernénk el a korábbi, a nyolcvanas évek elején indult, ugyancsak friss szellemiséget tükröző folyóirat minden erényét és törekvését.

Indulásakor a Népjóléti Minisztérium és a Fővárosi Önkormányzat közös támogatásával kiadott új lapunk célkitűzése volt a gyermekvédelem megújulásának segítése és dokumentálása, az elméleti és gyakorlati eredmények és tapasztalatok bemutatása, kutatók, gyakorló szakemberek és érintettek írásai alapján. Az elmúlt évtizedben együttműködésünk kiegyensúlyozott és jó volt támogatóinkkal, amiért köszönet illeti mindazokat, akik lehetővé tették, hogy a lap megjelenjen. Őszintén sajnáljuk, hogy a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet főigazgatójának, Czibere Károlynak a döntése alapján ettől az évtől kezdve az intézet nem kíván részt venni az újság előállításához szükséges költségek finanszírozásában, 10 év után először.

A folyóirat kitűzött feladatának reményeink szerint sok tekintetben megfelelt, noha távollról sem vagyunk eredményeinkkel elégedettek. Vitathatatlan tény, hogy a Család, Gyermek, Ifjúság megkerülhetetlen szakirodalmi forrás, aminek azonban csak részben oka a lap jó színvonala, ebben nagy szerepet játszik, hogy mindmáig nagyon kevés a szakirodalom a segítő szakmákat tanulók és gyakorlók számára. Így nemegyszer fordult elő, hogy egyes, különösen népszerű lapszámokat többször is újra kellett nyomni a nem csillapodó igényre tekintettel.

Igyekeztünk a család-, gyermek- és ifjúságvédelem minél szélesebben értelmezett területéről tudósítani, de többnyire nem volt esélyünk egyenlő arányban számot adni a különféle problémákról, eredményekről. Nyomon követtük a gyermekvédelmi törvény előkészítését és bevezetését, és ez nagyban meg is határozta témáinkat, hiszen mind szemléletét, mind gyakorlatát tekintve alapvető átalakulást eredményezett a gyermekjogi egyezményt is alapvetésnek elfogadó törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. Bizonyosan lehetett volna és lehetne más szemszögből, más területek kiemelésével szerkeszteni a lapot. A véleményeket, módosítási javaslatokat és a közreműködést eddig is, ezután is nagy örömmel fogadjuk. Ha végignézzük az elmúlt évtized lapszámait, örömmel és jólesően nyugtázzuk, hogy milyen sokféle és sokrétű volt a hozzánk érkezett írások megközelítése, témája, műfaja. Nehézséget okoz, hogy még mindig nagyon kevés az empirikus kutatás, nehéz a területen dolgozóktól esettanulmányokat, adatokat, elemzéseket kapni. Ennek többféle oka van. Egyrészt időhiány, a kellő gyakorlat, motiváltság hiánya, de ugyanakkor gyakran a félelem, egzisztenciaféltés is. Gyakran név és település, intézmény említése nélkül sem mernek, akarnak számot adni munkájukról, gondjaikról. Sajnálatos, hogy sokszor érezzük úgy, a segítők ugyanolyan kiszolgáltatottnak, védtelennek és eszköztelennek érzik magukat, mint a gondjaikra bízott családok, gyerekek. Ebben szerepe van annak is, hogy mindannyian most tanuljuk annak a

szabad, autonóm életnek a szabályait, kereteit, amely alig tekint vissza hosszabb múltra, mint születésnapját ünneplő újságunk.

Azok az elvek, amelyek azóta is – legalábbis elméletben – meghatározzák a gyermek- és ifjúságvédelem munkáját, alapvetően arra épültek, amit az újság nevének változása is mutatott, nevezetesen a család, mégpedig elsődlegesen a vér szerinti család megerősítését és a gyerekek családban nevelkedésének támogatását, a családokkal és gyerekekkel dolgozó szakemberek fokozottabb támogatását e munkához. Nagy változások történtek a gyermekvédelem szerkezetében, a törvény jó alapot teremtett a szükséges átalakítások, szemléletváltozás elindításához. Ugyanakkor sajnálattal kell tapasztalnunk, hogy döntő áttörést nem lehet elérni addig, amíg nem születnek meg azok a szakmai szabályok, monitorozási, ellenőrzési lehetőségek és a szakemberek, intézmények személyes felelősségének megállapíthatóságához szükséges intézkedések, amelyek lehetővé tennék, hogy számon kérhető legyen – a szülői felelősséghez és kötelezettségekhez hasonlóan –, hogy miként bánnak a rendszerben dolgozók a rájuk bízott gyerekekkel, milyen eredménnyel végzik a munkájukat. Elismerni és szankcionálni egyaránt szükséges lenne azért, hogy a törvény betűjének és szellemének megfelelően szolgálhassuk a gyerekek mindenek feletti érdekeit. A gyakran cinikus, keserű, lemondó vagy éppen elutasító hozzáállás és a konkrét ügyekben oly gyakran megtapasztalt esélytelenség sokakat elbátortalanít, eltávolít ettől a pályától, míg másokat eléget, fásulttá tesz. Az elvek gyakori ismétlése szükséges, de nem elégséges, többnyire azonban nincs esély ennél többre, és ez veszélyezteti a szakmát és a gyerekeket egyaránt.

A szakmai képzések és szakmastruktúra átalakulása, a családgondozás, szociális munka, a gyerekek és családok partneri együttműködésének lehetősége, a sikerek és kudarcok nem választhatók el azoktól a politikai, társadalmi változásoktól, amelyeket rendszerváltozás néven ismerünk. A 90-es évek elején nagy reményekkel tekintettünk a demokratizálódás, az átalakulás, egy igazságosabb és nyitottabb társadalmi élet felé, amelyben meghatározó szereplők azok a gyerekek, akik tőlünk tanulják a társadalmi és magánviselkedés szabályait akkor is, ha jót és használhatót és akkor is, ha ártalmasat látnak az őket körülvevő és értük felelős felnőttektől, szülőktől, nevelőktől.

10-12 éve sokunknak úgy tűnt – vagy csak fiatalabbak és naivabbak voltunk –, hogy a gyermekvédelemben gyors léptekkel el kell és el is lehet érni azokat a változásokat, amelyek eredményességéről a mind nyitottabbá váló országhatárok révén mind többet tanultunk, hallottunk a külföldi kollégáktól, vártuk, hogy a társadalmi-gazdasági, politikai változások eredményeképpen a családok, gyerekek, fiatalok helyzete minden tekintetben sokat fog javulni. Nem volt kétséges, hogy az átalakuló társadalomnak nagy szüksége van arra, hogy a felnövekvő generációk eséllyel induljanak egy megújuló országban, egyre növekvő mértékben kapjanak meg mindent ahhoz, hogy szabad és felelősséget vállaló felnőtteké növekedjenek.

A változással kapcsolatos remények közeli teljesülésének egy jó része szétfoslott, de legalábbis eltávolodott, mert be kellett látni, hogy a gazdasági-politikai változások elsősorban és közvetlenül nem a humán szférában jelentkeznek, a gyerekek és képviselőik, különösen a hátrányos helyzetből indulók, csak sokadik áttételen keresztül érezhetik az átalakulás jövőbeni eredményeit.

Az UNICEF Regionális Kutatóközpontja által a közelmúltban közzétett „Egy évtized változásai”¹⁶ című kötetben így foglalja össze a rendszerváltó régióban tapasztaltakat Carol Bellamy, az UNICEF igazgatója:

¹⁶ Carol Bellamy: Előszó, A Decade of Transition, Régióanal Monitoring Report, NO. 8, UNICEF, Firenze, Olaszország, 2001.

„A világ globális állapota természetszerűen hatott az átalakuló országok helyzetére, de még soha semelyik más régióban nem tapasztalhattak ilyen alapvető és mindent átfogó változásokat a társadalmi szerkezetben, a társadalomban, az infrastruktúrában és a határok tekintetében. A korábbi 8 országból 27 állam alakult. Mindegyik átment valamilyen mértékű gazdasági krízisen. Sok helyen a feszültségek évekig tartó erősödése nyílt konfliktussá vált. Az emberekre gyakorolt hatás megrázó és meghatározó változásokat eredményezett. Az alapvető szabadságjogokat az országok többségében elismerték, így a szavazati jogot, a véleménynyilvánítás szabadságát, az önálló kezdeményezés és vállalkozás lehetőségét, az utazáshoz való jogot stb. De sok ember élete zátonyra futott, megakadt a folyamat okozta sodró lendületű változások során. Világosan kell látnunk, hogy az átalakulások eredeti céljait – a mindenki számára növekvő életszínvonalat, az emberséges és demokratikus társadalmi környezetet – meg kell erősíteni. Az átmenet által elősegített gazdasági átalakulást az emberi célkitűzések eléréséhez szükséges eszköznek kell tekinteni. Valójában az átalakulás tényleges sikere attól függ, hogy a társadalmi feltételek javítását és az emberi jogok biztosítását a gazdaság erősítésével párhuzamosan el tudjuk-e érni.”

A kötet nagyon szemléletesen mutatja be, hogy a rendszerváltozás alapjaiban változtatta meg a bevételek elosztását, a jövedelmi viszonyokat és az erő- és társadalmi pozíciókat, valamint, hogy ez hogyan hatott a gyerekek millióinak élethelyzetére. Az egyenlőtlenségek megrázó mértékű növekedése, a tömeges munkanélküliség megjelenése, a hajléktalanság és ellátatlanság terjedése, az elbizonytalanodás és talajvesztés sok tízmillió család számára a korábbi életviszonyok alapvető romlását eredményezte, és ennek következtében mára közhelyszerű igazság, hogy a változások fő vesztesei e tekintetben mindenképpen a gyerekek voltak. Az egzisztenciális feltételek romlása mellett a felnőttek bizonytalansága, kiszolgáltatottsága, tájékozódóképességének elvesztése nagyban befolyásolta szülői, segítői munkájukat is. Nem meglepő, de elfogadhatatlan, hogy a gyerekek számára ez sok esetben az érzelmi és fizikai bántalmazás legkülönfélébb formáinak további terjedését jelentette, a segítségkérés esélye nélkül. Ennek többféle következménye alapvetően meghatározza nemcsak az érintettek, de mindannyiunk életét és a szükséges teendőket is.

A családok támogatási rendszerének elfogadható átalakítása, az egészségügyi ellátás, oktatás, a fogyatékkal élő, veszélyeztetett, illetve családjukon kívül élő gyerekek és fiatalok életésélyeinek támogatása nem szerepelt meghatározó elemként az átalakulás során, noha hosszú távon ezek hathatós működése nélkül nincs esély egészséges és jól fejlődő társadalmi viszonyok elérésére.

A hátrányt szenvedő társadalmi csoportok és ezen belül is a gyerekek számára az elmúlt tíz évben sok nehézséget okozott a társadalmi szolidaritás csökkenése, a helyi közösségek gyengesége vagy más irányú figyelme, a csak a sikert és jólétet elismerő közhangulat. Különösen sújtja ez azokat a gyenge érdekérvényesítő helyzetben lévőket, akiknek csak hosszú távú, átgondolt fejlesztésekkel és programokkal lehet érdemben segíteni. Ehhez komolyan kell venni azt a kötelezettséget, amelyet az ENSZ egyezmény aláírása és a magyar jogrendbe történt illesztése jelent. A Magyarországon 10 éve ratifikált Egyezmény ugyan gyakran emlegetett dokumentum, mégis érdemes felidézni azokat az alapelveket, amelyek meghatározzák a gyermekek jogait és érvényesítésüket számon is kellene kérnünk.

A Gyermekjogi Egyezmény négy alapelve:

A gyermek élethez, túléléshez, fejlődéshez való joga. A fejlődést széles értelemben véve, beleértve a mentális, érzelmi, ismeretszerző, szociális és kulturális vonatkozásokat csakúgy, mint a fizikai fejlődéshez való jogot.

A diszkrimináció tilalma. A jogok mindenkire vonatkoznak, függetlenül a gyermek vagy szülei faji, etnikai, nemzetiségi hovatartozására, bőrszínére, nemére, anyanyelvére, vallására,

politikai vagy másféle meggyőződésére, vagyoni viszonyaira, fogyatékoságára, születési vagy egyéb speciális helyzetére.

A gyerek érdekének figyelembe vétele az elsődlegesen meghatározó minden, a gyermeket érintő döntés, cselekvés esetén, legyen szó akár állami, kormányzati, adminisztratív vagy jogi, családi döntésről.

A gyerekeknek minden őket érintő kérdésben meg kell hallgatni a véleményét, és koruknak, érettségüknek megfelelően ezt figyelembe is kell venni.

Az UNICEF Magyar Nemzeti Bizottsága felkérésére örömmel vállalkoztunk arra, hogy a 2002. évi első számot a gyermekjogi egyezmény magyarországi ratifikálása 10. évfordulójának és az ENSZ májusra tervezett, gyermekekkel foglalkozó rendkívüli közgyűlésének szenteljük, ezzel is kifejezve, mennyire fontosnak tartjuk az UNICEF azon törekvését, hogy minden eszközzel megismertesse a gyermekek jogait, monitorozza és segítse az Egyezményben foglaltak minél teljesebb érvényesülését, és ezzel is hozzájáruljon a gyerekek – esetünkben a Magyarországon élő gyerekek – védelméhez, támogatásához és boldogulásához.

Herczog Mária

Írta: Forrai Judit

A FIÚGYERMEKEK SZEXUÁLIS KIHASZNÁLÁSA

Az UNICEF az ECPAT kezdeményezése alapján társrendezőként vett részt 2001. decemberében a Yokohamában második alkalommal megrendezett világkonferencián, amely a gyermekek szexuális kizsákmányolásával foglalkozott. A konferencia témája elsődlegesen a kereskedelmi célú kizsákmányolás, így a prostitúció, gyermekkereskedelem, pornográfia volt, de a résztvevők ismét megállapították, hogy a bántalmazás, így a szexuális kizsákmányolás különféle formái nem választhatók el egymástól. Alábbi írásaink azért kerültek be az UNICEF speciális számába, mert a gyermekeket képviselő világszervezet hangsúlyosan kiáll a gyerek életét megkeserítő és kiszolgáltatottságát végsőig fokozó formája is. (a szerk.)

Pedofilnak nevezünk azokat az embereket, akik a serdülőkort még el nem ért gyermekek nézegetése, érintése és különböző szexuális cselekményre késztetése vagy kényszerítése nyomán kerülnek szexuális izgalomba. A gyermek, azaz az áldozat oldaláról a pedofília a szexuális abúzust jelenti, az éretlen vagy serdülő gyermek olyan szexuális szituációba kerül, amelybe tudatosan beleegyezni nem képes, és amely megszegi a családi szerepek szociális tabuját. A pedofília része a gyermekbántalmazásnak, lehet fizikai, szexuális vagy érzelmi erőszak. Ezek szándékosan előidézett erőszakos cselekedeteknek számítanak.

- A fizikai erőszak sérüléssel járó, szenvedést okozó cselekedetek sorozata, erőfölényből adódó egyenlőtlen harc.
- A szexuális erőszak a szexuális színtérre áthelyeződött visszaélési cselekedet, amely kapcsolat, illetve fizikai kontaktus nélküli is lehet, például, pornográf filmek, képek nézésétől kezdve az érintésen, simogatáson, csókolgatáson át a behatolásig vagy az orális-anális érintkezésig.
- A szexuális célzatú érzelmi erőszak a gyermek érzelmi fejlődést gátló cselekedet: idetartozik a gyermek önbecsülésének becsmérlése, a sorozatos megaláztatás, valamint a szeretet megvonásának különböző formái is. Izolálja a gyermeket, aki így a megfélemlítés eszközével érzelmileg is zsarolhatóvá válik.

A szexuális erőszakra jellemző a beleegyezés hiánya. A gyermek életkorától függően, a cél elérése érdekében először manipulálhatják a gyermeket. Ez az „udvarlási” szakasz arra kell az elkövetőnek, hogy kiismerje áldozatát, mit szeret, mitől fél, így az ismeretek birtokában később ráveheti vagy kényszerítheti őt a szexuális kapcsolatra. Mindenképpen aszimmetrikus kapcsolatról van szó, amelynek alapja, hogy a felnőtt kihasználja áldozatát a tapasztalat, a kor és az erőfölény segítségével kifejezetten szexuális célra.

A gyermek érzései az elkövető iránt ambivalensek lehetnek. A szexuális erőszakot el is utasíthatják (hiszen kellemetlen, fáj stb.), de a megkülönböztetett figyelem, a vágyott ajándékok, a ritka szeretetmegnyilvánulások miatt a szeretett felnőtt (akár a szülő is) nehezen elítélhetővé válik a gyermek számára.

Az elkövető szinte minden esetben „titkosság” megtartására kényszeríti a gyermeket, hol fenyegetéssel, hol zsarolással.

Felmérések szerint a pedofilok áldozatainak 22%-a hét év alatti és 40%-uk 7-12 év közötti¹⁷.

A pedofilokat aszerint is csoportosíthatjuk, hogy kizárólag gyerekek iránt éreznek szexuális vonzódást, ezek az exkluzív típusú pedofilok, míg a gyermekek és felnőttek iránt egyaránt vonzódókat nonexkluzívnek nevezi a szakirodalom.

A gyermekeket szexuálisan molesztáló, bántalmazó általában felnőtt férfi, de nem ritka a női elkövető, mivel azonban a pedofília már serdülőkorban kezdődik, az elkövető lehet akár 18 év alatti is.

A pedofil személyiség kialakulásában nagy szerepet játszik a saját gyermekkori szexuális bántalmazás átélése.¹⁸ Felnőttkorban e cselekedetek oka lehet az éretlen személyiség, a gyengén fejlett szociális és szexuális készségek, a szorongás, a félelem a szokásos szexuális kapcsolattól, a mellőzöttség, sikertelenség érzése, szerepmodell-hiány, vagy alacsony önértékelés, esetleg a gyermekkorban gyökerező irreális szülői elvárások.

Az elkövetők jelentős része döntően a családból vagy a közeli rokonságból kerül ki, ami nagyon megnehezíti az esetek felderítését.

Egy amerikai felmérés szerint minden ötödik nőt gyermekkorában felnőttel történő szexuális kapcsolatra kényszerítettek.¹⁹ Legtöbbjükön apjuk vagy nevelőapjuk követte el az erőszakot. A kutatások szerint minden hét felnőtt férfi közül legalább egy volt gyermekkorában szexuális áldozat.²⁰

Ferenczi Sándor 1932-ben megjelent tanulmányában erről így ír:²¹

„Mindenekelőtt igazolódott az a gyanúm, hogy a traumának, különösképpen a szexuális traumának mint betegségkeltő tényezőnek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Még tekintélyes, puritán szellemtől áthatott családok gyermekei is gyakrabban esnek megerősökölés áldozatául, mint ahogy eddig gondoltuk. Vagy maguk a szülők azok, akik kielégületlenségüknek ilyen kóros módon keresik pótlását, vagy különböző bizalmi személyek, mint például rokonok (nagybácsik, nagynénik, nagyszülők), házitanítók vagy szolgaszemélyzet azok, akik visszaélnék a gyermek tudatlanságával és ártatlanságával. Már meg sem lepődtem tehát, amikor nemrég egy emberszerető lelkületű pedagógus keresett fel és kétségbeesetten közölte velem, hogy már ötödik – magasabb körökben lévő – családban kellett felfedeznie, hogy a nevelőnők 9-11 éves fiúkkal szabályos házasságot élnek. [...] Egy felnőtt és egy gyermek szereti egymást: a gyermekben kialakul az a játékos fantázia, hogy a felnőttel az anyaszerepet játssza. E játék ölthet erotikus formákat is, rendszerint azonban végig a gyengédség szintjén marad. Nem így azonban a kóros hajlamú felnőtt esetében, különösen akkor, ha valamilyen egyéb szerencsétlenség vagy részegítő anyag élvezete miatt egyensúlyukban és önfegyelmükben zavar áll be. A gyerek játékait összetévesztik egy szexuálisan érett személy vágyaival, és következményekre való tekintet nélkül szexuális cselekményre ragadtatják magukat. [...] A gyerekek testileg is és normálisan is tehetetlennek

¹⁷ J. W. Mohr – R. E. Turner – M. B. Jerry: Pedophilia and exhibitionism. University of Toronto, Toronto, 1964

¹⁸ D. Howitt: Pornography and the pedophile: Is it criminogenic? British Journal of Medical Psychology, 68 (1) 1995, pp. 15-27.

¹⁹ R.M. Uoyd : Negotiating child sexual abuse: The international character of investigative practice. Social problems, 39 (2) 1992, pp. 109-124.

²⁰ R.M. Uoyd : Negotiating child sexual abuse: The international character of investigative practice. Social problems, 39 (2) 1992, pp. 109-124.

²¹ Sándor Ferenczi: Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kind; Die Sprache der Zärtlichkeit und der Leidenschaft. Schriften zur Psychoanalyse. Bd. II. S. Fischer Verlag, Frankfurt aM., 1970, S. 303-313. Magyarul In: Buda Béla (szerk.): A pszichoanalízis és modern irányzatai. Gondolat, Budapest, 1972, 215-226. o.

érzik magukat, személyiségük még kevésbé szilárdult meg, hogy akárcsak gondolatban is tiltakozni tudnának, a felnőttek túlereje és tekintélye némává teszi őket, szinte az eszüktől fosztja meg őket. Mégis ugyanaz a szorongás, amikor eléri a tetőpontját, automatikusan arra kényszeríti őket, hogy támadójuk akaratának alávegyék magukat, kitalálják és kövessék annak minden kívánságát, hogy magukról megfeledkezve a támadóval azonosuljanak.”

Ezek az emberek szégyenletes titokként őrzik a gyermekkori szexuális zaklatást, amit senkivel sem tudnak megosztani. Megrontott, megalázott, megerőszakolt gyermekek a „szervedés fojtott terrorját” viselik magukban. Negatív önkép alakul ki bennük, a szégyen, a bűntudat, a harag komplexusa traumatikus lelki állapotot idéz elő.

Egy „túlélő” naplójában így emlékezik vissza a gyermekkorában megégett szexuális erőszakra:²² *„Lelki szememmel újra meg újra a szexuális zaklatás képeit láttam, mintha egy filmet kellett volna végignézniem, amely mindegyre ezzel a kérdéssel szembesít: Valóban olyan rossz volt, hogy szabad volt elmondanom? Vagy annak a férfinak volt igaza, aki utána többször is ezt mondta: »Ez csak egy kis szórakozás volt, teljesen rendjén való dolog«. Szinte meghasonlottam a saját emlékeim és a férfiaktól hallott bagatellizáló megjegyzések miatt. Az örülethez közel már csak egy kívánságom volt, hogy meghalhassak, és örökre nyugalmam legyen. Végül a pszichiátriára kerültem a halálvágyam folytán, és amiatt, hogy képtelen voltam boldogulni a hétköznapi életben. Olykor olyan érzésem támadt, hogy egyre mélyebbre zuhanok... bele a feneketlen mélységbe... és senki se tud felfogni a zuhanásban!”*

Fiúáldozatok

Nemcsak a köztudatban, de a kriminológiai, orvosi, szociológiai szakirodalomban is a pedofília férfielkövetőkhöz és főként leánygyermek áldozathoz társul. Bár a kutatók hatalmas látenciát tulajdonítanak a női pedofil elkövetésnek, mégis sokkal ritkábban, mondhatni, alig kerül felszínre a nők által megrontott gyermek kérdése.

Néhány példa a fiú áldozatok esetiről:

Az egyik kiségitő iskolában, ahol állandó és heti bentlakó enyhe és középsúlyos értelmi sérültek tanulnak, a fiúk hálóhelyiségei a régi, patinás főúri kastély adottsága miatt óriástermekben vannak, így a fiúk 14-15 ágyas szobákban vegyesen alszanak. Az elrendezés a kor szerinti keveredést is jelenti: 7-20 évesekig és az értelmi sérülés mértékét tekintve is vegyesen laknak. A hazajáró gyerekek között akad olyan, aki szexuális bántalmazás áldozata lett. Ilyen Norbi, aki az egyik dühkitörésénél, a benne feszülő agressziót kikiabálva, üvöltve mesélte a gyógypedagógusnak, hogy az apja megerőszakolta. Majd Norbi letépte ruháját, és ordítva mondta: jó volt. Az intézetben azóta rendszeresen „együtt van” a fiúkkal. Norbi egész családja kriminális. Az apa úgy utálta a nagyobbik fiút, hogy megkéselte, míg a kisebbiket, Norbit nem engedte be a házba. Így került állami gondoskodásba. A szülők rendszeresen a gyerekek előtt éltek szexuális életet, Norbinak nemcsak ezt kellett végigélnie, de a többi családtag késelését is.

A gyerekeket, minél kisebbek, annál inkább a család, a barátok, közeli ismerősök veszik körül. Ismereteink szerint az áldozattá vált gyerekek legnagyobb része ismeri az elkövetőt.

²² Sabine Kunz: Naplófeljegyzések. Ethos, 2001/3., 34-38. o.

Ha a család tagjai közül kerülnek ki, incesztusos jellegű, vagyis vérfertőző molesztálásról, szexuális bántalmazásról beszélhetünk. Ez a bántalmazások 15-30%-ában fordul elő²³.

Ákos esete

A családból kiemelték Ákost, mert nem volt biztosítva a nevelése. A kriminális család feje súlyos alkoholista, az anya megfélemlített, kiszolgáltatott és ő is alkoholista, de nem együtt alkoholizálnak, csak együtt agresszívok, és bántalmazzák gyermekeiket. A kisebb gyermeket, Ákost anyja eladja apjának, szexuális szolgáltatásra, hogy legyen pénze alkoholra. Csak akkor derül ez ki, amikor Ákos az intézetben ugyanezt csinálja a kisebbekkel.

Ma Magyarországon a bentlakásos intézetek nevelőgárdája nem felkészült a kiskorú szexuális bántalmazók és bántalmazottak problémájának szakszerű megoldására. A szexuális visszaélések este történnek, amikor kevés nevelőtanár van szolgálatban. Gazdasági megfontolásból esetleg szakképzetlen gondozó látja el az éjszakai feladatokat, akik úgyszintén nem a legképzettebbek e témában, bár mindent tudnak, látnak, tapasztalnak. Sokszor az intézmény vezetője nem tud, mi több, nem is akar tudni az éjszakai történésekről. Nincs megfelelő segítség, az áldozatok védtelenek, az elkövetőkkel együtt élnek. Ugyanakkor az elkövetőknek is segítségre lenne szükségük, hiszen még kiskorúak. Gyakran a nevelőtanárok mindenről tudnak, cinkosok, mert cinikussá váltak, vagy ők is fenyegetett helyzetbe kerülnek, egzisztenciájukat féltik és félnek a felelősségre vonástól.

Egyre több felnőttkori súlyos depresszióról derül ki, hogy gyermekkori vérfertőzésből származó trauma az alapja, szégyenérzésből és büntudatból alakult ki a betegség. A szexuális áldozatok egy életen át hordozzák magukban a szégyenletes titkot, a megalázottságot, a büntudatot, a zavaros érzések kavargásából sosem kerül ki pozitív énkép. A szülőkről, a felnőttekről alkotott modell is zavarossá válik, a mentális egészséget befolyásolja, a felnőttkorban alakuló társkapcsolatok is zavart szenvednek, neurotikussá válnak.

A megerőszakolt lányok gyakran aktív promizskuitásba menekülnek (irodalmi példa erre Alberto Moravia Egy asszony meg a lánya című könyve), többnyire soha át nem élt orgazmussal, párkapcsolati problémával. Később az anyai szerep is sérül. Felmérések szerint a prostituáltak 80%-a gyermekkorában szexuális erőszak áldozata volt. Egy „túlélő” így emlékszik vissza az erőszakos események idejére: *„Eddig azzal az elképzeléssel éltem, hogy testem mit sem ér, én is értéktelen vagyok, és nekem már egyáltalán nem árthat semmi. Bármilyen történjen is, teljesen mindegy. Ezért csak kevéssé vagy egyáltalán nem törődtem önmagammal. Sőt, szabályosan örömet leltem benne, ha kínoztam magam, vagy ártottam önmagamnak. Most megtanultam a klinikán, hogy fel kell hagynom azzal, hogy önmagam ellen élek.”*²⁴

Női elkövetők

Gyakran előfordulhat, hogy a család felnőtt nő tagjai követnek el abúzust a kiskorú fiúkkal szemben.

János jóképű, sikeres kereskedő, nincs még negyven éves, nős, és van egy kilencéves lánya. Jánost, aki egyedüli gyermek, az anyja szexuálisan zaklatta. Nagy fájdalmat okozott neki, amikor kiderült, hogy anyja nemcsak kötőtűvel el akarta hajtani, hanem négy- vagy

²³ P. H. Gebhard et al.: Sex offenders: An analysis of types. New York, Harper and Row, 1965

²⁴ Sabine Kunz: i. m.

ötéves koráig, részben tisztálkodás ürügyén (ez esetenként egy óráig is eltarthatott), vagy hogy „megvizsgálja”, vajon a „farkincája fejlett-e már”, szexuálisan ingerelte. Sokáig csak a vágy, a félelem, düh és büntudat diffúz keverékét érezte az erős anyával szemben, aki őt a „gyenge és elég nem férfias” apa riválisának alkotta meg.²⁵

A Kék Vonal Gyermekek- és Ifjúsági Telefonszolgálat²⁶ keretében 2001. január 1-jétől november 14-ig 8700 hívásból 8051 esetben történt konzultáció. A hívásokat különböző problémák arányai szerint osztályozva csak azokat ragadtuk ki, amelyek e témában fontosak:

Probléma	Hívásszám	Százalékos érték (%)
Szexualitás	872	8,11
Szexuális visszaélés	216	2,01
Erőszak a családban	35	0,33
Fizikai bántalmazás	24	0,22

- Az unokaöccsének meghalt az anyukája pár hete. Apuka új élettársa folyton el akarja csábítani a hívót.
 - A fiú a nevelőanyjával él, aki szexuálisan zaklatja.
 - Az apuka barátnője meztelenül mászkál előtte, ez őt zavarja.
 - A vele egy házban lakó 33 éves nő szexuálisan zaklatja, és a férj rajtakapta őket.
- Szégyelli magát.
- Arról panaszkodik, hogy a középiskolában szexuálisan zaklatja őt egy tanárnő.
 - Az iskolai orvos asszisztense (22 éves) elcsábította. Szeretné otthagyni, de nem tudja, hogyan kellene.
 - Hogyan tudná elhódítani a 23 éves fizika-történelem tanárnőjét?
 - Négy évvel ezelőtt szexuális kapcsolatba került a nagynénjével, és azóta is lelkiismeret-furdalása van emiatt.
 - A tanára molesztálja, eddig négyszer történt meg.
 - Szexuális kapcsolata volt az anyjával.
 - Az anya szexuálisan ingerli 9 és 12 éves fiait.
 - Lefeküdt a tanárával.
 - Szerelmes a tanárnőjébe, aki osztálykiránduláson elcsábította.
 - Megerőszakolta a tanárnője. Szülei nincsenek, nagyszülei nem szólnak bele. Azt mondják, hogy az ő dolga.
 - Le kell feküdnie a tanárnőjével és annak lányával, de ő nem akar, a tanárnő zsarolja.
 - Lefeküdt a matektanárnőjével.
 - Viszonya van a szomszédasszonnyal, aki 40 éves.
 - 33 éves örökbefogadó anyja egyre direkter módon szexuális ügyekbe keveredik vele. Van egy 13 éves örökbefogadott lány is, azt a férj „használja”.
 - 34 éves nő szexuálisan zaklatja.
 - Nevelőszülőknél él, ahol a 26 éves nő folyton le akar vele feküdni.
 - Az anya a hívó, aki arról panaszkodik, hogy fia kb. három hónapja „kikezdett” vele, tapogatja, maszturbálást kezd az anya előtt, és kéri, hogy nézze végig.
 - Csabi főbérője hat hónapja szexuálisan visszaél vele. Csabi analfabéta.
 - Édesanyám zaklat engem. Nem jelenthetem fel.
 - Szeretkezett az édesanyjával (tizenéves).

²⁵ Joachim Gneist: Szerető gyűlölség. A borderline-szindróma. Korunk egyik pszichodramája Budapest, Európa Kiadó, 1999, 155. o.

²⁶ Köszönet a Kék Vonal Gyermekek- és Ifjúsági Telefonszolgálatnak, hogy adatait rendelkezésre bocsátotta.

- Édesanyja 40 éves barátnője kényszerítette őt szexuális kapcsolatra. Anyja nem hinné el.
- Feri leskelődik az anyja után, felveszi a bugyiját. Feri fél, hogy egyszer lebukik, és az anyja megveri.
- Lefeküdtem édesanyámmal, ő „kezdemenyezett”.
- Büntudata van: 12-13 éves korában elcsábította egy 22 éves lányt.

Természetesen a felsorolt esetek nem mindegyikét tartaná a közvélemény erőszaknak. A koraérett kamasz fiú szexuális vonzódása a nála alig idősebb tanárához, ismerőséhez, mostohájához vagy a középkorú nőideáihoz látszólag nem jelent mindig erőszakot, de jogi és gyermekvédelmi szempontból természetesen más a helyzet. A segélyvonalhoz érkező bejelentések azonban éppen azt tükrözik, hogy a fiatalok, noha fizikailag képesek, lelkileg nincs felkészülve a nálánál idősebb partner szexuális érdeklődésére. Nem is szólva a szülő, hozzátartozó vérfertőző közeledéséről, vagy, mint látható, a gyermek közeledése hasonló reakciót vált ki a szülőből.

Az említett esetek közül néhányat részletesebben mutatunk be. Ezekben majdnem minden szerepel mindazokból a vegyes érzésekből, a szégyenből, a büntudatból és tehetetlenségből, amelyen keresztül a fiatal fiúk valamely felnőtt nő által elkövetett szexuális erőszak idején.

Első eset

A szülők kiadták a lakás egyik szobáját egy 40 éves vonzó, „szexisen öltözködő” nőnek. A hívó kamasz meséli, hogy a nő gátlástalanul sétál előtte egy szál melltartóban és bugyiban a lakásban, ő olyankor elpirul, a nő meg incselkedik vele és kineveti. Legutóbb a fiú egy hasonló eset után kielégítette magát a vécében, amikor a nő rányitott, és „befejezte” neki. Ő is fogdosta a nőt. Azóta nem mer a szeme elé kerülni, vagy ha mégis, rá sem mer nézni. Pedig a nő azóta nyíltan flörtöl vele. Mit tegyen? Szégyelli is, és fantáziál is arról az alkalomról.

Második eset

Az anyukája gyakran iszik. Csak ketten vannak, mert a szülők elváltak, a hívó azóta nem látta az apát. Amikor részeg az anyja, olyankor mindig előtte kezd levetkőzni és izgatja is. A legutóbbi alkalommal már nem bírta visszatartani magát és lefeküdt az anyjával. Azóta is mindig ingerli és akarja az anyja. Mit csináljon?

Harmadik eset

A hívó csak a tényt közli, hogy lefeküdt a matektanárnőjével. Jó volt neki is, de mégiscsak a tanára. Elég fásult hangon beszél, és nem nyílik meg. Csak a tény van.

Negyedik eset

Négy évvel ezelőtt szexuális játékon kapta rajta a hívót a lány mamája. Szíjjal megverte, ettől orgazmusa lett, a mama kielégítette őt, és egy ideig szexuális kapcsolat volt közöttük. Azóta nem mer lányokhoz közeledni és az idősebb nők vonzzák.

Ötödik eset

A mama régóta célozgatott a dologra, zaklatta a fiút. A mama prostituált, sok pénze van. Tízezer forintot kapott tőle. Lefeküdt az anyjával, és jó volt.

Hatodik eset

Négy éve meghalt az anyja, az apja neveli, akinek van egy 27 éves élettársa, akivel 12 hónapja folyamatos viszonya van. Az élettárs csábította el őt. A nő zsarolja, hogy az apjának azt mondja, hogy a fiú kezdte.

Hetedik eset

„Lefeküdtem az anyámmal!” Állítólag a mama bugyiban bement a szobába, és szó szerint azt mondta: „Csinálj velem valamit!” A fiú eleget tett a kérésnek. Az anyja leította, és aktusra kényszerítette.

Nyolcadik eset

Lefeküdt a nővérével (22 éves), be volt rúgva. A lány azóta ezzel zsarolja, és ma is le kellett feküdnie vele. Mit csináljon?

Kilencedik eset

A hívónak öt éve egy tanárnőjével volt szexuális jellegű élménye. Azóta az idősebb nők érdeklik, amit a hívó nem tart normálisnak.

Tizedik eset

Az anyja szexuálisan zaklatja, közöszlésre kényszeríti. Sokkal erősebb nála, fizikailag is bántalmazza. Viccelődnek arról, hogy megerőszakoltak egy lányt.

Feldolgozhatatlan számukra a titkosság, magukra maradnak ezzel az „élménnyel”, ami a személyiségfejlődésükre és a későbbi kapcsolataikra is kihat. Sokkal kevesebbet hallunk a fiúkon elkövetett szexuális erőszakról női elkövetőtől. A társadalom is másképp ítéli meg a lány áldozatot, mint a fiúkat. A fiúkat nem tekintik áldozatnak. Ez abból adódhat, hogy társadalmi gyökere van a szexuális beavatási rítusnak, amelyet bizonyos körökben és kultúrákban természetesnek tartottak: a tapasztalt nő segítségével váljon felnőtté a fiúgyermek. Szinte természetes volt a XIX. és a XX. század elején, hogy az apa a 18. születésnapja után fiát a bordélyba vitte, hogy egy „szakember” vezesse be a szexuális élet rejtelmeibe, vagy a cselédlány vette át a „nevelői” szerepet. Ezért nem is tekintik ugyanolyan áldozatnak a fiúgyermeket, mint ha fiatal lányokon követnek el erőszakot. Pedig legalább olyan lelki megrázkódtatást bizonyítanak a segélyvonalon elhangzott sérelmek, szinte érthetetlen az anyák által elkövetett erőszak, vagy a serdülő fiúk „elcsábítása”.

A Kék Vonal Gyermek- és Ifjúsági Telefonszolgálat nyolcéves működése komoly támaszt jelent ezeknek a gyerekeknek, bár segíteni csak azoknak tudnak, akik telefonálnak, és aktívak a saját problémájuk megoldásában. A segítségadás lényege az anonimitás. Az áldozat támogatása a helyzet közös felismerésében és annak tudatosításában nyújt segítséget. A telefonálónak kell megtennie az első lépést, csak azután lehet valódi tanácsokat nyújtani. A szolgálat abban is segít, hogy a telefonáló saját környezetében keresse azt a segítőt, rokont, barátot, aki mellé áll, támasza lesz, és együtt választhatják meg a kiutat. A problémájukkal magukra maradt gyerekeknek ez a fajta „help-line” sok esetben segített az eredmény elérésében.

Tanulmány

GYERMEKEK JOGAI A KÓRHÁZBAN

Kórházban senki nem szeret lenni. Az idegen környezet, a kiszolgáltatottság érzés, a kellemetlen körülmények egy felnőttet is alaposan próbára tesznek, egy gyermek számára természetesen még nehezebb elviselni az egész procedúrát. A kórházi kezelésre persze szükség van, az a legtöbb esetben elkerülhetetlen, de nem árt tudni arról, hogy a kórházi ágyon is jogképes állampolgárok vagyunk, akiknek törvényben szabályozott jogai vannak. És nem árt erről gyermekeinket is tájékoztatni. 1998 elejétől már Magyarországon is törvény rendelkezik a betegek jogairól, ezen belül a gyerekekéről is. 1998. január elsejétől lépett ugyanis hatályba az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény, amely részletesen szabályozza az egészségügyi intézményekben kezelték jogait és kötelezettségeit.

A betegek jogainak törvényi szabályozása már korábban megtörtént az európai államokban, a betegjogok európai alapelveit egy nemzetközi dokumentum, az 1994. évi Amszterdami Deklaráció rögzíti. A gyermekek szempontjából azonban fontos számunkra egy másik dokumentum is, mégpedig a World Medical Association (Orvosi Világszövetség) ottawai deklarációja, amely 1998-ban rögzítette az egészségügyi ellátásban részt vevő gyermekek jogait. (A dokumentum preambuluma alapján születése napjától 17 éves koráig tekint egy emberi lényt gyermeknek, de leszögezi, hogy amennyiben egy adott országban ettől eltérő a gyermekkor törvényi meghatározása, úgy azt kell alapul venni.)

A magyar egészségügyről szóló törvény alapján a legelső betegeket érintő alapjog az **egészségügyi ellátáshoz való jog**, vagyis az, hogy mindenkinek – így a gyermekeknek is – joga van az egészségügyi állapota által indokolt, megfelelő, folyamatosan hozzáférhető és megkülönböztetés nélküli egészségügyi ellátáshoz. Az indokoltságra külön hangsúlyt helyezhetünk – fontos, hogy a gyermek csak akkor kerüljön kórházba, ha olyan ellátásra van szüksége, amely otthon vagy nappali kórház keretein belül nem biztosítható, és csakis akkor és annyi ideig legyen kórházban, amikor és ameddig az mindenképpen szükséges. A gyermeket mindenképpen a gyermekeknek és fiatakorúaknak fenntartott osztályon kell elhelyezni, gyógykezelése gyermekkorú társai között kell történjen. Biztosítani kell, hogy a gyermeknek a kórházban legyen lehetősége játszani, pihenni és tanulni, állapotának és életkorának megfelelően. Elvárható, hogy ehhez megfelelően tervezett és felszerelt környezet és speciálisan képzett személyzet álljon rendelkezésre.

A törvény 10. §-a taglalja az **emberi méltósághoz való jogot**. Az egészségügyi ellátás során a beteg emberi méltóságát tiszteletben kell tartani. A beteg gyermeket is csak méltányolható okból és ideig szabad varakoztatni, ruházata csak a szükséges időre és a szakmailag indokolt mértékben távolítható el. A gyermek vizsgálata során csak a vizsgálatot végző személyek, illetve a szülők által felhatalmazott személyek lehetnek jelen.

Szintén fontos és joggal elvárható, hogy a gyermeket meghallgassák, figyeljenek panaszaira és a nevén szólítsák, a degradáló „egyeske”, „ketteske” és egyéb elnevezések helyett. Az egészségügyi dolgozóknak ügyelniük kell arra, hogy a gyermeknek ne legyenek túl nagy fájdalmai és fel legyen készítve a kezeléssel járó kellemetlenségekre. Az 1998-as ottawai deklaráció is beszél arról, hogy meg kell előzni, de legalábbis minimálisra kell csökkenteni a gyermek fájdalmait, szenvedését.

A harmadik alapvető betegjog a **kapcsolattartás joga**. Ennek részletes szabályait ugyan az adott egészségügyi intézmény házirendje szabályozza, de a kórházban ápolt gyermeknek

mindenképpen joga van arra, hogy szüleit, vagy azokat helyettesítő személyeket maga mellett tudhassa, kapcsolatot tarthasson családjával, bármely korú látogatót fogadhasson. A 11. § kimondja, hogy a beteg jogosult saját ruháinak és személyes tárgyainak használatára, a gyermek tehát joggal várhatja el, hogy magával hozza pl. kedvenc játékmackóját vagy a legkényelmesebb papucsát. Lehetőséget kell teremteni arra, hogy a gyermek beszélgethessen a többi gyerekekkel, ha társaságra vágyik, illetve, hogy találhasson magának egy csendes helyet, ha egyedül akar maradni.

Az **intézmény elhagyásának joga** is megillet minden gyermeket. A még 14. életévet be nem töltött kiskorú gyermek azonban a jog szerint cselekvőképtelennek számít, így ezt a jogát csak a törvényes képviselő egyetértésével gyakorolhatja.

Az ötödik törvényben szabályozott alapjog a **tájékoztatáshoz való jog**. A beteg jogosult a számára egyéniesített formában megadott teljes körű tájékoztatásra. Az egyéniesített forma kitétel nem véletlenül került bele a jogszabály szövegébe. Egy orvosi szaknyelvben nem tájékozott felnőttnek is nehezebb esne megérteni az orvostól kapott diagnózist, egy kiskorú gyermek pedig végképp nem tud mit kezdeni vele. Azonban a gyermeknek nemcsak arra van joga, hogy kezelését és gondozását elmagyarázzák neki és kérdéseket tehessen fel ezzel kapcsolatban, hanem arra is, hogy kérdéseire számára is érthető válaszokat kapjon. A már említett ottawai nyilatkozat is utal arra, hogy a gyermek értelmi- és felfogóképességének megfelelően kell számára kezelését és gondozását elmagyarázni.

A beteg gyermeket – akár csak a felnőttet – megilleti továbbá az **önrendelkezéshez való jog**. Ennek gyakorlása keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve arra is, hogy a kivizsgálását és kezelését érintő döntésekben részt vegyen. Bármely egészségügyi beavatkozás elvégzésének feltétele, hogy ahhoz a beteg megfelelő tájékoztatáson alapuló beleegyezését adja. A felnőtt korú, cselekvőképes állampolgárok beleegyezésüket közokiratban, teljes bizonyító erejű magánokiratban vagy két tanú jelenlétében tett nyilatkozattal adhatják meg. A kiskorúak esetében – lévén még cselekvőképtelenek – ez annyiban módosul, hogy helyettük szülei vagy törvényes képviselőjük tehetik meg a szükséges beleegyezést. Az egészségügyi ellátással kapcsolatos döntésekbe azonban a gyermeket is bele kell vonni, az ő véleményét is figyelembe kell venni a szakmailag lehetséges mértékig. Az ottawai deklaráció külön utal arra, hogy bár a szülő ill. a törvényes képviselő joga a döntéshozatal a gyermek egészségügyi ellátásával kapcsolatos kérdésekben, a gyermek véleményét minden esetben ki kell kérni, kívánságait figyelembe kell venni.

A hetedik fontos betegjog az **ellátás visszautasításának joga**. A beteg – megszorításokkal – dönthet úgy is, hogy nem veszi igénybe az ellátást. Amennyiben azonban az ellátás elmaradása mások életét vagy testi épségét veszélyeztetné, nem élhet ezzel a jogával.

Az egészségügyi törvény foglalkozik továbbá az **egészségügyi dokumentáció megismerésének jogával** is. A beteg jogosult arra, hogy megismerhesse a róla készült egészségügyi dokumentációban szereplő adatait, hogy adatairól tájékoztatást kérjen. A gyermek dokumentációjába való betekintés joga ezúttal is a szülőt, illetve törvényes képviselőjét illeti meg. Végül, de nem utolsósorban, a beteg jogosult arra, hogy az egészségügyi ellátásban részt vevő személyek az ellátása során tudomásukra jutott egészségügyi és személyes adatait (orvosi titok) csak az arra jogosult személlyel közöljék. Ez az **orvosi titoktartáshoz való jog**, amely felnőttet, gyermeket egyaránt megillet. Amit egy gyermek mond el az orvosnak vagy egy ápolónak, azt ugyanúgy titokban kell tartani – kivéve persze, ha a gyermek egészségügyi ellátása szempontjából fontos, hogy valaki más is tudja azt.

Ezek tehát a törvényileg leszabályozott alapvető jogok, amik a kórházi kezelés alatt álló gyermekeket feltétlenül megilletnek. A legfontosabb azonban az, hogy a gyermek kezelése minden esetben tapintattal és megértéssel történjen, a magánéletük tiszteletben tartásával. Ahhoz, hogy a gyermek egészségesen nőjön fel, elengedhetetlen, hogy egészségügyi dolgokban támogatást és információt és segítséget kapjon.

A kórházban ápolt gyermek (illetve szülei) panaszával fordulhat az orvosokhoz, ápolókhoz is, de a betegjogok érvényesítésére leginkább az adott kórházban működő betegjogi képviselő a legalkalmasabb. A betegjogi képviselő intézményét szintén az új egészségügyi törvény vezette be, az ÁNTSZ szervezeti keretei között működő betegjogi képviselő feladata a betegek jogainak védelme, képviselése, továbbá segít a beteg panaszának megfogalmazásában. Szintén törvényi előírás, hogy a betegjogi képviselő kiemelten kezeli az életkoruk miatt kiszolgáltatottabb helyzetben lévők – így pl. a gyerekek – betegjogi védelmét. Minden szülőnek, pedagógusnak bátran ajánlom, hogy amennyiben kifogásai vannak gyermeke valamelyik egészségügyi intézményben történő kezelésével kapcsolatban, keresse fel az illetékes betegjogi képviselőt és kérjen tőle tanácsot problémáját illetően. De ez nem csak az egyetlen érdekérvényesítési lehetőség. Budapesten 1994 óta működik a Szószóló Alapítvány a Betegek Jogaiért. Az orvosokat, jogászokat tömörítő civil szervezet fő feladata a betegek jogainak védelme és ezen belül kiemelten kezeli a beteg gyermekek jogait is. Mindenki nyugodtan fordulhat az Alapítványhoz problémái orvoslása érdekében, kívánságra pedig – postaköltség megtérítése ellenében – a gyermekek betegjogait bemutató, színes képekkel illusztrált tájékoztató plakát vagy prospektus is igényelhető a szervezet Betegjogi Konzultációs Központja címen. Ugyanitt működik a Varázsló gyermekmagazin szerkesztősége is. Ez a vidám, képekkel, mesékkel és fejtörőkkel tarkított ingyenes újság nemcsak a gyermekek számára érdekes, de szülők, pedagógusok is forgathatják, hiszen felnőtteknek szóló mellékletéből hasznos információkat nyerhetnek – többek között – a gyermekek jogairól is.

Fábián Titusz

A Szószóló Alapítvány címe: 1115 Budapest, Bartók Béla u. 79. III/5.
telefon/fax: (1) 209 0668
Internet: www.szoszolo.hu
e-mail: szoszolo@szoszolo.hu

Tanulmány

GYERMEKI JOGOK A GYERMEKVÉDELEMBEN

A gyermekek jogainak érvényesülése fokozottan akadályozott azokban az esetekben, amikor a koruknál fogva amúgy is gyengébb érdekérvényesítési lehetőségekkel küzdő gyerekek leginkább kiszolgáltatott csoportjáról beszélünk.

Miközben a jogok megismertetése és érvényesítése nagyon lassan halad a jogszabályi környezet egyre barátságosabb és támogatóbb volta ellenére is, nem lehetnek kétségeink afelől, hogy bizonyos, jól körülhatárolható gyermek – és felnőtt – csoportok esetén nagyon kicsi az esélye annak, hogy akár az alapvető jogok biztosíthatók legyenek. A szociális depriváció, a jó színvonalú oktatás és egészségügyi ellátás, a szükséges érzelmi biztonság és szeretetkapcsolat elérhetőségének hiánya nagyon jelentős számú gyermek és szülője számára esélytelenné teszi akár a megfelelő információkhoz való hozzájutás lehetőségét is, ezzel tovább nehezítve helyzetüket. Ha tekintetbe vesszük, hogy ezekben az esetekben halmozódnak a hátrányok és nagyon kicsi esély van az érdemi támogatásra, akkor szomorúan kell megállapítanunk, hogy a Gyermekjogi Egyezmény ratifikálásának 10. és a gyermekvédelmi törvény életbelépésének 5. évében elfogadhatatlanul nagy számú gyermek él még mindig az esélyközelség lehetősége nélkül.

A gyermekvédelem esetében érdemes elemezni, hol van lehetőség a gyermeki jogok mainál sokkal eredményesebb érvényesítésére és mi az oka annak, hogy ez az elmúlt években nem, vagy csak részlegesen valósulhatott meg.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény követi és elfogadja az ENSZ Egyezményben foglaltakat, ezért egy eset alapján vizsgálom néhány szempontból a gyermeki jogok érvényesülését a gyermekvédelemben. Másrészt azért is ezt tartom védhetőbbnek, mert a Gyermekjogi Egyezmény szerint az aláíró államoknak a saját lehetőségeik és gazdasági fejlettségük tükrében kell e jogi keretet alkalmazni, a gyermekvédelmi törvény esetében ez a lehetőség fel sem merül, annak életbelépését követően végrehajtása kötelező és – legalábbis elvileg – számon kérhető, így sokkal szembetűnőbb és sürgetőbb azon hiányok bemutatása, amelyek tovább rontják az amúgy is nehéz, gyakran krízishelyzetű gyerekek életét.

A gyermekvédelmi törvény alapvető jognak tekinti a gyermek jogát a saját családi környezetében történő testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéshez, jóléthez. (6§(1)) Ha csak ezt az egyetlen pontot tekintjük, akkor is meg kell állapítanunk, hogy miközben alapvető változások indultak meg a gyermekvédelem rendszerének átalakításában, még igen távol vagyunk attól, hogy akár a ma rendelkezésünkre álló lehetőségek kihasználásáról beszélhessünk. Melyek ezek?

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy miközben a gyermekek számának csökkenése több évtizede aggodalomra ad okot, és minden kormányzat által megfogalmazott cél volt a születések számának növekedése, nagyon kevés történt azért, hogy a nem várt, illetve a már megszületett, de veszélyeztetett gyerekek számára a fenti lehetőségeket biztosítsák. Itt elsősorban arra kell gondolnunk, hogy a nem kívánt terhességek megelőzése mellett átgondolt, hosszú távú modell kidolgozására lenne szükség a titkolt, ellátatlan terhességek esetében, illetve a szülésre felkészítésben. Még mindig rendkívül magas azoknak a gyerekeknek a száma, akiknek azért nincs esélye a családban való felnövekedésre születésétől, mert a szülői szerepre való felkészülés és az alapvető feltételek megteremtése

elmarad. Miközben a gyerekeket csak kivételes esetben szabadna az édesanyjuktól elválasztani – különös tekintettel a 12 év alattiakat, nem is beszélve a még fiatalabbakról –, még mindig nagy számban kerülnek be gyerekek újszülött- és csecsemőkorban is gyermekotthonba, amelyet nem előz meg érdemi családgondozás, támasznyújtás, illetve alternatív családi megoldások keresése. Az ilyen módon intézménybe kerülő gyerekek indokolatlanul és szakmailag értelmezhetetlenül sokáig maradnak az intézményekben, többnyire az édesanyjuk nélkül, és elveszítik azokat az első hónapokat és éveket, amelyek korrigálhatnák a nem várt vagy nehezített terhességből és szülő nélküliségből, vagy nem megfelelő családi ellátásból adódó hátrányok egy részét.

Miközben a gyermekvédelem egész intézményrendszere alapvető átalakuláson megy keresztül és a nevelőszülői, lakásotthoni program dinamikusan fejlődik a korábbi csecsemőotthonok átalakítása alig észlelhető. Mára nem lehet kétséges, hogy semmi nem indokolhatja, hogy kisgyermek – Angliában 7 év alatti – intézménybe kerüljön, nálunk nemcsak a beutalt gyerekek száma csökken nagyon lassan, de az anyás férőhelyek száma sem növekszik, és nem történt meg az alapvető szemléleti- és struktúraváltás sem. Az alábbi eset még nem oldódott meg, noha több hónapja húzódik. Azért vállalkozom mégis a leírására, mert a konkrét eseten túlmenően jól példázza azt a jelenséget, amelyet rendszerabúzus néven használunk. Nem egy személy vagy intézmény, hanem a rendszer diszfunkcionális és ellenőrizetlen működése és felelősség nélkülisége okozhatja, hogy egyidejűleg 4 gyermek alapvető jogai sérüljenek és semmi se valósulhasson meg azokból a rájuk is érvényes jogszabályokból, amelyek megszületését és kötelező voltát olyan nagy örömmel ünnepejük.

A 15 éves, gyermekotthonban élő R gyermeke megszületése után egyértelműen kijelenti, hogy a babát minden körülmények között fel kívánja nevelni. A kislány bekerül a megyei kisgyermeket gondozó intézménybe, ahol azért is harcolni kell – időszakos eredménnyel – hogy a babát ne 3 óránként, hanem igény szerint szoptathassa, de éjszaka erre sincs módja, mert nem engedik, hogy folyamatosan a gyermekkel legyen, annak a csoportszobájában kell töltenie nyolcadmagával a napokat. Az anya – maga is kislány még – megtúrt személyként jár-kezel az anyák fogadására semmilyen módon fel nem készült és nem is nagyon elfogadó hangulatú korábbi csecsemőotthonban. Sem lelki, sem más természetű támogatást nem kap ahhoz, hogy jó anyává válhasson, ezt az otthon nem tekinti feladatának, mint ahogy azt sem, hogy a fiatal anya ellátása megfeleljen a fokozott fizikai igénybevételnek.

Az otthonban nincs kialakult rendje az anyák ellátásának, semmiféle módon nem vonják be az ott élőket a gondozás, nevelés feladataiba, de kigondozásukat sem tekintik feladatuknak. A gyermekét szeretettel és nagy gondossággal szoptató P. állandóan éhes, a folyadékpótlásról is többnyire a korábbi gondozóhelyről érkező pedagógus, illetve a gyámi tanácsadó gondoskodik, többnyire saját pénzéből.

P-nek két kisebb testvére él abban a gyermekotthonban, ahol korábban ő is nevelkedett. Édesapjuk meghalt, édesanyjuk új élettársával alkoholizáló életmódot folytatott, ezért P. kérte felvételüket gyermekvédelmi ellátásba, a kicsikről korábban többnyire ő gondoskodott. A baba születése miatt évet halasztott, de ambiciózus és reális terveket sző továbbtanulásáról, számítástechnikát akar tanulni. Az intézetbe jól beilleszkedtek, amiben nagy szerepet játszott a gyermekotthon vezetőjének támogató és-szeretetteljes magatartása és az – egyébként tragikus állagú – gyermekotthon légköre is. A szülés után a gyermekotthon szívesen vállalta volna az anya és gyermeke együttes ellátását, mert értelmezésük szerint ez szolgálta volna, mind az anya és az újszülött, mind pedig az ott élő testvérek érdekeit, jogi és szakmai értelemben egyaránt. A fenntartó álláspontja szerint erre

azért nincsen lehetőség, mert a gyermekotthon alapító okirata szerint 6 év alatti gyermeket nem fogadhatnak be, noha van hely és fogadókészség, megfelelő szakember is.

A gyermekvédelmi törvényből következő lehetséges megoldás a nevelőszülői kihelyezés, mely értelemszerűen nem egyszerű, hiszen 4, eltérő élethelyzetű és szükségletű gyermeknek kell helyet találni. A két kisebb esetben fontos szempont, hogy iskolájukba jól beilleszkedtek és édesanyjuk is időnként látogatja őket. Legidősebb lányával az anya nem tart kapcsolatot, mert árulásnak érezte a gondozásba vételi kérelmet, melynek következtében ő elesett a gyerekek után járó juttatásoktól, és kiderült, hogy súlyosan alkoholizáló életmódja és elhanyagoló magatartása. Az unokát elutasítja, a lányára haragszik, családgondozásról azonban nem kaptunk érdemi információkat, pedig ebben a helyzetben minden szereplőnek fokozottan fontos lenne, hogy békét kössenek, és P. ne ezt az anyai mintát örökítse tovább, ne terhelje amúgy is nehéz helyzetét az anyjával való legalább elfogadható kapcsolat hiánya.

Az 5 hónapja húzódó ügyben a gyerekek nem kapnak érdemi tájékoztatást és segítséget helyzetük feldolgozásához, és minden külső segítséget, konzultációs lehetőséget elutasítanak, illetve nehezményeznek a döntési helyzetben lévők.

A gyermekotthon vezetőjét, aki komolyan vette a gyermeki jogokat és azok érvényesíthetőségét a törvény szellemében, 20 éves gyermekvédelmi intézményrendszerben eltöltött év után, januárban már nem találjuk munkahelyén, mert időközben igazgatói kinevezését visszavonták, jelenleg az intézmény gazdasági vezetője látja el átmenetileg – egyébként tisztességgel – a vezetői funkciót.

A kisbabát és édesanyját „ellátó” intézmény vezetője és munkatársai nem ismerik vagy nem értelmezik megfelelően a jogi és szakmai szabályokat, noha ettől még tudhatnák mennyire meghatározó anya és gyermeke számára az első néhány hónap a kötődés, szeretetkapcsolat és a közös jövő szempontjából. Ha nem is bíznak a döntés tartosságában, vagy nem értenek egyet a 15 éves lány elhatározásával, hogy megtartja gyermekét, akkor is mindent meg kellene tenniük annak érdekében, hogy mindkét gyermek jogai érvényesülhessenek, esélyt kapjanak a minden szempontból nehezített helyzet minél jobb megoldásához.

Nem könnyű feladat a megfelelő nevelőcsalád keresése, a testvérek nagyon ragaszkodnak egymáshoz, természetes és kívánatos, hogy egy helyre kerülnek, de információink szerint a kiválasztott jelölt biztosan nem alkalmas jelen pillanatban a feladat végrehajtására. A leendő esetleges nevelőanya most végzi a nevelőszülői képzést, miközben élettársi kapcsolatból származó 3 kicsi gyermekét neveli egy nagy kölcsönökkel terhelt, közelmúltban vásárolt házban. Munkahelyét – adminisztrátorként dolgozott – a neki szánt nevelőszülői feladat reményében mondta fel. Önmagában, elvileg egyik dolog sem akadályozta a sikeres nevelőszülői kihelyezést, bár kérdéses, honnan tudhatjuk előre, hogy meg fog felelni a képzésben, vállalkozik-e a feladatra és felméri-e annak súlyát, lehet-e, szabad-e a törvény betűjével és szellemével ellentétesen 3 kicsi gyermek mellé helyezni 4 további gyermeket egy hagyományos, gyakorlatlan nevelőszülői családba.

A tervekről és a várható történésekről nem kapnak az érintett gyerekek semmiféle tájékoztatást, miközben 4 gyermek szükségtelenül és rendkívül drágán él intézetben több hónapja úgy, hogy alapvető jogaik nincsenek biztosítva. A szomszédos megyében lévő, jól felszerelt, civil szervezet által működtetett gyermekfalu fogadná mindegyiküket, közös elhelyezésű, családi házas megoldással, mely esetükben optimális elhelyezést és lehetőségeket nyújthatna. Ezt azonban a döntési helyzetben lévők nem engedélyezik annak ellenére, hogy korábban a véleményezésben illetékes intézmény maga is egyetértett ennek lehetőségével és a gyerekek is várták az első találkozást követően, hogy odaköltözhesse.

Arról sem kaptak semmiféle hírt, hogy miért hiúsult meg ez a lehetőség, és nem értik, miért tűntek el azok, akik megígérték, hogy hamarosan náluk találkoznak.

Itt tart e történet 2002 februárjában, és nincs olyan jogi és szakmai fórum, ahol jogorvoslatot, de legalábbis esélyt lehetne kapni arra, hogy ez az ügy a gyermeki jogok figyelembe vételével rendeződjön.

E történetet nagyon jellemzően mutatja azokat az anomáliákat, amelyek értelmetlenül és indokolatlanul nehezítik az amúgy sem könnyű kérdések megoldását. Nem minden esetben lehet optimális megoldást találni, nagyon gyakran kerülnek a szakemberek maguk is nehéz helyzetbe egy-egy döntés során. Tekintsük át, milyen lehetséges okok játszanak szerepet abban, hogy akkor sem érvényesülnek a gyermeki jogok, amikor ezek feltételei adottak lennének:

- a szakemberek egy része nem ismeri a gyermeki jogokat, jogszabályokat,
- a jogszabályok és gyermeki jogok ismerete mellett sem ismerik el ezek jogosságát, végrehajthatóságát,
- a jogszabályokban foglaltak végrehajtása nem szabályozott egyértelműen és kellő részletességgel,
- a jogszabályok végrehajtását semmilyen érdemi módon nem ellenőrzik,
- a jogszabályok végrehajtásának elmaradása és a nyilvánvaló mulasztás, vétesség esetén sincsen semmiféle szankció,
- a jogszabályokban leírtaknak nem tudnak érvényt szerezni, kiszolgáltatottak, nincsenek döntési helyzetben, nem adottak a feltételek.

Miközben ilyen esetek százával érhetők tetten a mai Magyarországon minden következmény nélkül, biztosan nem örülhetünk felhőtlenül annak, hogy elvileg ezeknek a gyerekeknek akár érvényesülhetnének is a jogaik, és vidáman nézhetnének a májusban sorra kerülő ENSZ rendkívüli közgyűlése elé, amely éppen a hozzájuk hasonló gyerekek érdekében is vitatja meg a gyermekek helyzetét és a szükséges teendőket. Csak kitartsanak addig, amíg ennek eredményei hozzájuk is elérnek.

Herczog Mária

Bemutatjuk

ISKOLAJOGHÁZ PROGRAM

A Jogismeret Alapítvány ISKOLAJOGHÁZ programja arra a kérdésre ígér gyors és megbízható választ, amely különböző munkaügyi, oktatásirányítási, pedagógiai, iskolaszervezési, gazdasági, rendészeti és közéleti ügyekben nap mint nap felmerül az iskolákban: „Mit mond erről a törvény? Hogyan szabályozza ezt a kérdést a jogszabály?” Sokszor csak a jogi norma pontos ismerete lenne szükséges ahhoz, hogy az adott ügyből ne származzon félreértés, konfliktus, jogvita.

Az ISKOLAJOGHÁZ biztosítja az iskolai jogalkalmazás különböző szakterületein (közoktatási jog, munkajog, büntetőjog, adójog, önkormányzati és közigazgatási jog, családjog, polgári jog, gyermek- és diákjogok, gyermekvédelem, nonprofit jog) az adott kérdésre vagy problémára vonatkozó hatályos jogi információt: a vonatkozó hatályos, jogszabály-szöveget. Az ISKOLAJOGHÁZ megkereshető ezen kívül az iskolai belső jogi normák (például a Házirend) jogi véleményezésének igényével

Az ISKOLAJOGHÁZ programot a Jogismeret Alapítvány, mint kiemelkedően közhasznú szervezet a jogi ismeretterjesztő és jogismeret-kutatási tevékenysége keretében, gyakorló jogász közreműködők segítségével folytatja. A program vezetője dr. Bíró Endre ügyvéd, aki több iskolai jogalkalmazással foglalkozó szakkönyv szerzője, bejegyzett közoktatási jogi szakértő.

Az ISKOLAJOGHÁZ programban partnereink kérdésenként (problémánként, ügyenként, feladatonként) 1.000,-Ft összegű költségtérítés, összetett jogi szabályozású ügyben 3.000,-Ft összegű költségtérítés ellenében kapják meg a pontos jogi információt. Az iskolai belső jogi normákról, valamint konkrét iskolai jogvitához készített jogi vélemény költségtérítése 8.000,-Ft + ÁFA. Nagyobb közoktatási intézmények, pedagógiai szolgáltatók, iskolafenntartók, megyei pedagógiai intézetek, valamint országos szervek és intézmények igényeiknek megfelelően átalány-költségtérítésben is megállapodhatnak a programmal.

Az ISKOLAJOGHÁZ szolgáltatási módszerei a következők:

- Az írott vagy elektronikus formában eljuttatott kérdésre vonatkozó hatályos jogszabályi rendelkezés megküldése levélben, telefaxon, e-mailen – a megkereséstől számított lehetőleg 3-5 munkanapon belül.
- Jogi vélemény iskolai belső jogi normáról – lehetőleg 15-30 munkanapon belül.
- Internetes weboldalunkon a kérdésekre nyújtott jogi válaszok közül – mintegy önkiszolgáló jogi információs áruházként – választani lehet.
- Iskolajogi Konferencián részvétel lehetősége állandó és rendszeres partnereinknek évente egyszer, amely konferencián jogági specialisták részvételével szakmai fórumot kínálunk az iskolai jogalkalmazás ellentmondásainak feloldására, a joghézagok megfogalmazására és nyilvános megvitatására.

Az ISKOLAJOGHÁZ programban részvétel az első kérdés (probléma, ügy, feladat) megküldésével elkezdődhet, ha az első megkeresésen feltüntetik az ISKOLAJOGHÁZAT címzettként, a partner intézmény nevét, levélcímét, telefon és telefax számát, e-mail címét, a partnerszervezet vezetőjének (igazgató, elnök, képviselő) nevét. Magánszemélyként regisztrált ügyfélnél a név, lakcím elegendő.

Regisztrációs költség 365 napra 1.000,-Ft, amely összeget az adott időszak első jogi kérdésére adott válaszuk költségterítési számlája tartalmaz. Az első megkeresésben kérünk utalni e felhívásba foglalt feltételek elfogadására.

Reméljük, hogy segíteni tudunk a hiteles jogi információ gyors megszerzésében, a konkrét jogalkalmazási kérdések törvényes megoldásában, az iskolai jogviták minél zökkenő-mentesebb kezelésében, az optimális belső jogi szabályozás kialakításában. Mindezzel az iskola, a pedagógusok, valamint a diákok jogismerettel kapcsolatos kiszolgáltatottsága is mérséklődhet. Az ISKOLAJOGHÁZ szolgáltatás korszerű, gyors és hatékony támasza kíván lenni a nem jogász jogalkalmazóknak. A programot a KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft támogatja.

ISKOLAJOGHÁZ

1134 Budapest, Pattantyús u.4.

Tel/Fax: 06-1-350-6835

E-mail: iskola@joghaz.hu

Web: www.joghaz.hu

Könyvismertetés

BÍRÓ ENDRE: JOGOK AZ ISKOLÁBAN?! DIÁKOK, PEDAGÓGUSOK, SZÜLŐK JOGAIRÓL

Ez a könyv a szerző Jog a pedagógiában című nagyszerű szakkönyvének (1998.) rövidített, az időközben megjelent jogszabály-módosításoknak megfelelően javított, újabb iskolai jogalkalmazási problémákkal (pl. drog) és 2000 január 1-jén hatályos konkrét jogszabály-szövegekkel (pl. közoktatási törvény) kiegészített változata. A kiadó célja az, hogy a korábbi pedagógiai szakmai siker után dr. Bíró Endre gondolatai és az iskolai jogokkal kapcsolatos alapismeretek eljussanak a legszélesebb érintett körhöz: diákokhoz, tanárokhoz, tanítókhöz, nevelőkhöz, szülőkhöz. Nem jogi szakkönyv, hanem olvasmányos jogi ismeretterjesztés. A könyvben található hiteles jogi érvelések, konkrét jogszabályi hivatkozások és törvényszövegek felhasználhatóak a mindennapi iskolai jogviták megoldásához. A könyv segíthet mindazoknak, akik az iskolát nem a tanárok és a tanulók közötti örökös harc terepének, hanem a közös munka világos, megismerhető szabályok szerinti együttműködése keretében tartják. Az együttműködésének motorja pedig nem más, mint az iskola célja: boldog gyermekek alatt kulcsot adni a tudáshoz.

A könyv tartalmából:

Jog és pedagógia viszonyáról

- jog és nem jog a pedagógiában,
- jogi elemek a pedagógus munkájában,
- a gyermek feletti nevelői (pedagógiai) hatalom korlátozottságáról,
- a pedagógia és a jog elvi ütközőpontjai, alapvető szemléleti különbözőségei gyakorlati példákon keresztül,
- a neki megfelelő tanuláshoz való jog,
- a jogi nevelésről.

Tipikus jogi problémák az iskola nevelési-oktatási gyakorlatában

- Törvénytörtő osztályozás? * Öltözködés, hajviselet, külső megjelenés * Dohányzás, alkohol
- Pofon, pajeszhúzás, körmös? (testi fenyegetés, bántalmazás)
- Levéltitok, magántitok, személyes adatok védelme * Véleménynyilvánítási jog az iskolában
- Becsület, jó hírnév védelme * A „neki megfelelő tanuláshoz” való jog * Sztrájk az iskolában?
- Ki felel a gyerek által okozott károkért? (kártérítési felelősség) * Diákönkormányzat „működtetése”
- Gyermekszerveztek, ifjúsági szerveztek, egyesülési jog az iskolában * Cenzúra * Jogi felelősség
- Fegyelmezés vagy fegyelmi eljárás? * „Nyomozás” az iskolában * kettős büntetés
- Kizavarás az óráról * Más-e az egyházi, alapítványi és magániskolák jogi szabályozása?
- Mi legyen a gyerekből? (pályaválasztás joga) * El lehet-e venni a diák tárgyait? (a tanuló tulajdonjogáról)

- Kollektív büntetés * Jogok és/vagy kötelezettségek? * „A többi gyerek tanuláshoz való jogának védelme érdekében...” * Van-e hozzá „közöm”, ha nincsen hatásköröm, (iskolán kívüli tevékenységek)

- Mit tegyen a pedagógus, ha drogfogyasztást észlel a diáknál?

Döntési jogok és együttműködések (hatáskörök) az iskolában

- A nevelőtestület jogai
- Az igazgató jogai
- Az iskolaszék jogai
- Diákönkormányzati jogok
- Iskolafenntartói jogok
- A szülői szervezet jogai
- Az iskolai hatáskörök rendszeréből levonható fontosabb következtetések
- Jogi normák alkotása az iskolában (pedagógiai program, Szervezeti – Működési Szabályzat, Házirend)

A diákok jogairól

- A diákjogok rendszere és forrásai
- A gyermeki jogokról
- Diákjogi alapok
- A közoktatási törvény és a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló miniszteri rendelet legfontosabb diákjogi rendelkezései
- A diákjogok érvényesítésének eszköztára

A pedagógusok jogairól

- A pedagógus jogok szerkezete és forrásai
- A közoktatási törvény és a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló miniszteri rendelet közvetlenül szülői jogokkal kapcsolatos legfontosabb rendelkezései
- A gyermek gondozójaként és nevelőjeként gyakorolt szülői jogok
- A tanuló törvényes képviselőjeként gyakorolt szülői jogok
- Iskolahasználatként a szülőket megillető jogok

A Jogok az iskolában című könyv közérthető, élvezetes stílusban, sok-sok gyakorlati példával igyekszik bemutatni, az iskolai közélet szereplőivel kapcsolatos jogszabályi előírásokat. A jogász-szerző pedagógiai hitvallására is utal a könyv borítószövege:

„Az iskola célja, hogy kulcsot adjon a tudáshoz. Az oktatás, a (házi)rend, a fegyelem és az osztályozás nem önmagáért valóan fontos. Minden, ami az iskolában történik, a gyermek boldogságát: adottságainak kibontakoztatását, a siker örömét, a tudás megszerzését, az alkotást, a közösséghez tartozás élményeit kell szolgálja. Hiszen mi lehet annál fontosabb, mint hogy egy gyermek felismerje képességeit és felépíthesse önmagát? Minden jog eszköze ehhez: a korlátozottság tompításának szabályrendszere. „

A Jogok az Iskolában című könyv megrendelhető a Jogismereti Alapítványnál.

Cím: 1031 Budapest, Kazal u. 20.

Fax: 06-1/367-1287

E-mail: jogismeret@mail.datanet.hu

Írta: Berszán Lídia

KOMPETENCIAHATÁROK A SZOCIÁLIS MUNKÁBAN

A szociális munkát kevéssé vagy csak távolról ismerők, de nem ritkán maguk az ezen a szakon tanuló diákok is gyakran felteszik a kérdést: hol van ennek a munkának a helye a segítő foglalkozások skáláján; illetve, nincs-e átfedés, ütközés a szociális munka és a pedagógusi, pszichológusi, családterapeutai munkakör között.

Diákként magam is gondolkodtam ezeken a kérdéseken, de mióta a családsegítő szociális munkásként dolgozom, egyre inkább csak elméleti problémának tűnnek. A gyakorlatban igazából sohasem vált gondná a saját kompetenciaköröm védelme, és nagyon ritkán merült fel az a veszély is, hogy esetleg a rokonszaktám „felségterületét” sértem meg. A szociális jellegű problémák sokfélesége; a szociális háló hiánya vagy hézagossága olyan sokrétű ellátást tesz szükségessé, melyben megvan a helye valamennyi segítőnek. A holland kollegák által emlegetett „rivalizáció a kliensért” vagy a szociális ellátó rendszer „piacosodása” (a segítségre vágyó állampolgár intézmények, alapítványok sokféleségéből válogathat) nálunk még nem aktuális.

A következő esettanulmányt azt hivatott demonstrálni, hogy a sokproblémás családok esetén csak a segítők együttműködése, az egyes szolgáltatások komplementaritása árán válik lehetővé az előrehaladás. Önmagunk helyét, kompetenciáját, munkánk értelmét és súlyát csak a többiek összefüggésében tudjuk meghatározni. Egy jól megszerkesztett munkaköri leírás, a Szakmai Kód pontos ismerete is csak iránytű: jelzi a követendő útvonalat, de a lépéseket nekünk kell kidolgoznunk és meglépnünk.

Peti családja

Az anonimitás szabályait betartandó, a családtagok személyi adatait megváltoztattam, diagnózisait (a szülők kérésére) nem neveztem meg, az eset viszont egy reális család, reális helyzetét tárja fel.

Peti három és fél éves volt, amikor az édesanyja elhozta a Gyógyterápiás Óvodába és kérte, hogy vegyük fel, mert a gyermek nagyon keveset beszél, önállóan, furcsán jár. A felvétel során kiderült még, hogy Petinek van egy kétéves húga, szülei munkások, édesapját hosszabb ideig kezelték az anya által pontosan nem ismert pszichiátriai diagnózissal, anyagi gondjaik is vannak. Az anyuka készséges, kommunikatív, a gyerek félénk, zavart volt, és nem szólalt meg.

Miután az anyával megbeszéltük Peti felvételének adminisztratív feltételeit, elmondtam, hogy az első hat hét a beilleszkedés időszaka lesz, ezalatt az óvónő és pszichológus fog foglalkozni a gyerekkel, én pedig szeretném meglátogatni a családot. M., az anya, ezt láthatóan örömmel vette tudomásul és hozzátette, hogy jöjjenek is, mert sok probléma van.

Az óvónő véleménye az első hetek megfigyelései után: Peti nem tud játszani, egy-egy tárgyat ugyan kézbe vesz, de azokkal csak babrál, a testi kontaktust, szeretetmegnyilvánulásokat: simogatást, ölelést nem fogad el, sőt kerüli az ilyen helyzeteket; feszült helyzetben artikulálatlanul kiabál.

A pszichológus megfigyelései: megerősítette az óvónő véleményét, kiegészítve azzal, hogy a gyerek bizalmatlan, mintha mindig készültségben lenne, mintha veszélytől tartana,

úgy viselkedik. Mindketten nagyon igényelték és várták a családlátogatás és a környezettanulmány eredményeit.

A logopédus felméréseinek eredménye: A beszédindíték gyenge, a fonetikus hallás fejletlen, inventált szavakkal nevez meg sok tárgyat. Fontosnak tartotta a családban levő felnőttek beszédének a megfigyelését, hogy információk legyen a gyermek által „elérhető” beszédmodellről, nyelvi környezetről.

Az első és második családlátogatás:

A látogatás célja a gyermek családjának megismerése, a környezettanulmányhoz szükséges információk felvétele volt. Az időpontot az anyával előzőleg egyeztettem.

Láthatóan örömmel fogadtak, mondván, hogy végre valaki törődik velük is, valaki megoldja az ő gondjaikat is, mert már nagyon nyomasztóvá váltak. A városszéli kétszobás tömbház-lakásban hat személy él együtt (három generáció): Peti szülei a két gyermekkel, az apa kamaszkorú öccse és a nagymama (az apa anyja).

Már a bemutatkozáskor feltűnt, hogy egyedül az anya beszél érthetően, a többi családtag nagyon gyorsbeszédű, jellegzetes hangleejtéssel.

A nagymama súlyosan mozgássérült, affektív zavarokkal küzd (ezt ő úgy magyarázza el, hogy hamar ideges lesz, hamar megijed, de az orvosa szerint ez összefüggésben van a mozgásproblémával), rokkantnyugdíjas.

Az apa 18 éves korig rendszeres idegerősítő kezeléseket kapott, de már három éve egyáltalán nem látta orvost, állapota mind önmaga, mind a családja számára nyugtalanító, egyre gyakoribbak az impulzív megnyilvánulásai, melyeket később nagyon bán, próbál jóvátenni, de fél a kórházi beutalástól, munkanélkülivé válástól.

Az anya szereti a munkáját, munkatársait, örül annak, hogy van két szép gyereke, de túl sok teher jut neki, nincs társa a feladataiban, és az ő egészségi állapota is törékeny.

Az apa öccse speciális szakiskolába jár, korábban tanulási problémái voltak, de a gyakorlati dolgokkal jól boldogul, a gyerekeket, s főleg Petit nagyon szereti.

A család jövedelme nem éri el az országosan meghatározott létminimum értékét sem.

A Peti születésére, fejlődésére vonatkozó kérdések többségére az anya válaszolt, néha az apa is megszólalt, ilyenkor a nagymama mindig kiigazított valamit az apa által elmondottakban. A két gyerek felváltva ült hol az anya, hol a nagymama ölében. Valamennyien egyetértettek abban, hogy „Peti nem úgy halad, ahogy kellene”. Arra a kérdésre, hogy mi lehet ennek az oka, kérésre külön-külön válaszoltak.

- Anya: terhességi problémák, csecsemőkori betegségek, esetleg testvérféltékenység, az apa viselkedése (a viták néha a tettegességig fajulnak), Peti fél az apjától.

- Nagymama: az apjától örökölt valamit, anyagi problémák (mindkét szülő a minimálbért kapja sokszor a kenyér, a tej biztosítása is gond), az anya visszament dolgozni. Tőle nem fél Peti, a gyermek érzi, hogy ő csak szeretetből szorongatja meg néha.

- Apa: a gyermek gyenge idegzetű, túl nagy a „népsűrűség” ebben a családban, nehezen lehet tudni: kinek mi a feladata, sok a feszültség a felnőttek között, belátja: nincs türelme játszani a gyerekeivel.

A családlátogatás során genogram és eco-map is készült. A genogramból kiderült, hogy az apát nem az édesanyja nevelte, hanem a nagymamája, a lakásgond miatt voltak kénytelenek ez előtt két évvel összeköltözni.

A beszélgetés végén megegyeztünk abban, hogy a következő találkozásig (egy hét múlva) valamennyi felnőtt családtag gondolkozik azon, milyen pozitív változást szeretne az életükben, illetve Peti fejlődésében.

Az első esetmegbeszélés:

Az első két családlátogatás után világossá vált előttem, hogy a Peti családja egy sokproblémás család, ahol az én feladatom elsősorban az eset-manageri feladat lehet. Nyilvánvalóvá vált, hogy csak egy családorientált, rendszerszemléletű megközelítés segíthet abban, hogy átlássam a helyzetet és meg tudjam határozni a prioritásokat, és azt a szemléletet kell képviselnem az esetmegbeszélésen is. A megbeszélésen a gyerekekkel addig érintkezésbe került valamennyi munkatárs jelen volt.

Orvos, védőnő: ortopédiai vizsgálat, gyógytorna szükséges Petinek. Fontos a változatos, nyugodt táplálkozás biztosítása a csoportban. Milyen betegségek jelentek meg a genogram készítése során?

Pszichológus: P. pszichomotoros fejlődése lemaradást mutat, affektív érzékenysége a családi helyzetnek is betudható. Fontos lenne a szülők bevonása a szülőcsoportba. A nagymama-apa kapcsolat sok feszültség forrása lehet, érdemes lenne kezelni. Az apa ne hanyagolja a szakemberhez fordulást.

Logopédus: az otthoni nyelvi környezet problematikus, az óvodai stimulálás nagy jelentőségű, ezért heti két egyéni foglalkozást is bevezet. Az anyát próbálja megtanítani egyszerű beszédindító gyakorlatokra, játékokra.

Gyógytornász: az alapmozgások javítása, egyensúlyfejlesztés végett heti két egyéni foglalkozást vezet be. Próbálja oldani Petinél az új mozgáshelyzetekben megjelenő félelmet.

Óvónő: fontosnak tarja, hogy Petinek legyen sikerélménye a csoportban, alakuljanak ki baráti kapcsolatai, érezhesse magát biztonságban. Az önellátás fejlesztésére is gondot szeretne fordítani. A gyerek otthoni helyzetével kapcsolatosan tudni szeretné, ki az a felnőtt, akitől Peti szívesen fogadja a simogatást, becézést, illetve, kitől fél. Jelzi, hogy a megszólalás még nehezen megy Petinek, ellenben szívesen és hangosan énekel, ezt otthon is gyakorolhatják.

Családgondozó: elmondtam a fent leírtakat a család problémáiról, a gyermek helyzetéről. A következő feladatsorrend körvonalazódott a megbeszélés után:

1. Nagyon fontos az apát folyamatosan megerősíteni abban, hogy menjen rendszeresen kezelésre. Ebben talán segítené, ha hasonló problémájú emberekkel beszélhetne (létezik ilyen segítő szolgáltatás városunkban).

2. Fegyelmelés-bántalmazás alapos átbeszélése a szülőkkel.

3. Feszültségoldás, a feladatok tisztázása a családban: az anya tehermentesítése, az apa hangsúlyozottabb bevonása a tennivalókba.

4. Gyakorlati gyermeknevelési információk, konkrét kis közös gyakorlatok a gyerekekkel (beszédfejlesztés, mozgásfejlesztés).

5. Anyagi segítség.

6. Szerződés a családdal: milyen típusú kapcsolatra, milyen gyakorisággal.

További lépések

Három további családlátogatás után a szülőkkel megegyeztünk abban, hogy mik lehetnének a további lépések, illetve mit várunk egymástól. Kidolgoztunk egy rövid távú (egy hónapra) és egy hosszú távú (következő esetmegbeszélésig: kb. hat hónap) tervet:

- anyai segítségért folyamodtunk egy alapítványhoz, ahol a kérésüket kedvezően bírálták el, és rendszeres segítséget kapnak,

- az apa háromhavonta jár a kezelőorvosához, követi az előírt kezelést. Azóta két alkalommal volt néhány napra kórházba utalva, de a munkahelyén megállja a helyét, az

agresszív megnyilvánulásai ritkábbak, a tettegesség elmaradt. Gyermekei életében jobban részt vesz, sétálni, vásárolni megy velük, Peti már nem fél tőle,

- több heti gondolkodási idő után a két szülő családterápiára jelentkezett egy erre szakosodott alapítványhoz. A nagymamát nem sikerült bevonni,

- az anya bekapcsolódott az óvoda által szervezett szülőcsoportba, szívesen vesz és próbál gyakorolni minden konkrét tanácsot Peti fejlesztésével kapcsolatosan,

- az apa néhányszor elment ahhoz az alapítványhoz, ahol hasonló diagnózisú személyek számára szerveznek foglalkozásokat, végül úgy döntött, hogy többet segít rajta, ha egy vallásos közösségbe jár el összejövetelekre,

- megegyezés szerint havonta egyszer látogatom a családot, a munkahelyemen ők bármikor megkereshetnek. Látogatásaim során az éppen aktuális kapcsolati és életviteli gondjairól beszélünk, illetve rendszeresen beszámolunk egymásnak Peti fejlődéséről, magatartásáról. A nagymama is igényt tart rá, hogy ezekhez a témákhoz hozzászóljon.

Összefoglalás, konklúziók:

Peti családjával közel két éve tart a kapcsolatom. Változatlanul sokproblémás családnak tartom őket. Velük való munkámban óriási segítséget jelent, hogy számíthatok a közvetlen munkahelyi kollegáim és a családdal foglalkozó többi segítő munkájára: a pszichiáterére (akit nem is ismerek személyesen), a család-terapeutaéra, a segélyeket kiutaló és folyósító alapítvány munkatársaira, a lelkészére.

Saját konkrét feladatomban: katalizátorként lenni jelen, fenntartani a folyamatot; visszajelzéseket adni, közvetíteni a család és a terápiás óvoda között, elérhetőnek lenni bármelyik családtag számára, őrizni a párbeszéd-készséget elsősorban a családon belül, majd a család és a többi intézmény között.

Olvasmányaimból ismerem, de gyakorlatban még nem volt lehetőségem egy esetkonferencia résztvevője lenni. Sokproblémás családok esetében elengedhetetlen lenne, nemcsak magukért az érintett családokért, de önmagunkért is: azért, hogy kevesebb kétellyel merjünk kompetens segítőkké lenni, hogy legyen referenciánk saját határainkat illetően. Nem tudom, hogy kellene az esetkonferenciát, mint módszert adaptálni a romániai valóság „itt és most”-jához. De egyszer el kellene kezdeni...

Berszán Lídia
Kolozsvár

Tanulmány

KÖTELEZETTSÉGVÁLLALÁS EURÓPA ÉS KÖZÉP-ÁZSIA GYERMEKEIÉRT BERLIN, 2001. MÁJUS

Elismerve, hogy az elmúlt évtizedben jelentős előrehaladás történt Európában és Közép-Ázsiában a gyermekek jogainak érvényesülése terén, különös tekintettel az 1990. évi Gyermekcsúcs határozataira és azokra a kötelezettségekre, amelyeket a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény tartalmaz és melyet Európa és Közép-Ázsia országai kivétel nélkül ratifikáltak,

Üdvözölve a civil társadalom, a nem-kormányzati szervezetek, a gazdaság, a regionális és univerzális nemzetközi szervezetek, különösen az Egyesült Nemzetek fontos hozzájárulását a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény végrehajtásához,

Figyelembe véve, hogy Európában és Közép-Ázsiában egyre inkább elismerik a gyermekek jogait, és mind a jogalkotásban, mind pedig az államigazgatásban egyre inkább tiszteletben tartják a gyermeknek azt a jogát, hogy részt vegyen a társadalom életében és az őt érintő döntések meghozatalában,

Annak tudatában, hogy országainknak sok olyan közös problémája van, mint pl. az egyes országok között, illetve ezeken belül tapasztalható egyenlőtlenség a jövedelmek elosztása, az egészségügyi ellátás és az oktatás terén, amely egyben befolyásolja a gyermekek jogainak hatékony végrehajtását,

Tudva, hogy a kormányoknak, a civil társadalomnak és másoknak még sokat kell tenniük annak érdekében, hogy a gyermekeket megvédjék az erőszaktól, az abúzustól, a diszkriminációtól, és felvegyék a harcot a szegénység, a HIV/AIDS ellen, javítsák a gyermekek egészségügyi és társadalmi környezetét, csak úgy, mint az oktatás minőségét és a tananyag alkalmazhatóságát,

Hangsúlyozva, hogy számos országban a szegénység, a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenség, a családi struktúrák felbomlása, a pihenés és kikapcsolódás lehetőségének hiánya miatt nem minden gyermek és fiatal érheti meg a felnőttkort, illetve élvezheti jogait, így pl. a személyiségének, lelki és fizikai képességeinek fejlesztésére, teljes kibontakoztatására való jogot; továbbá hangsúlyozva azt, hogy új kezdeményezésekre van szükség a különbségek felszámolására,

Felismerve, hogy a csökkenő közkiadások számos országban kihatottak a gyermekeknek nyújtott társadalmi támogatásokra és szolgáltatásokra, rontották az oktatás és a egészségügyi ellátás minőségét, valamint ugyancsak felismerve, hogy ezekben az országokban e rendszerek széleskörű reformjára van szükség,

Kiemelve, hogy továbbra is biztosítani kell az európai és közép-ázsiai országokban élő gyermekek jogainak népszerűsítését és védelmezését szolgáló programok támogatását, többek között a nemzeti költségvetések és a nemzetközi segélyezés struktúrájának átalakításával,

Aggódva, hogy növekszik azon gyermekek száma, akiket megfosztanak azon joguktól, hogy egészséges, biztonságot nyújtó és támogató családi és közösségi környezetben nőjenek fel, és így növelik azok számát, akiket bántalmazás, szexuális és gazdasági kizsákmányolás, erőszak, gyermekmunka, gyermekkereskedelem és hajléktalanság veszélye fenyeget,

Figyelemmel arra, hogy számos országban nő az állami gondozásban élő gyermekek száma, és ezen gyermekek között bizonyíthatóan jelentősen nőtt a megbetegedések, a testi és szellemi fejlődésben való lemaradók aránya,

Annak tudatában, hogy az egyre inkább terjedő szenvedélybetegségek, ideértve az alkoholfogyasztást vagy a dohányzást is, károsan hatnak a gyermekek és a fiatalok testi és szellemi fejlődésére,

Felismerve annak fontosságát, hogy a gyermekeket meg kell védeni a környezeti ártalmaktól, például a vegyi vagy a nukleáris szennyezéstől, továbbá biztosítani kell, hogy a gyermekek és a jövő generációi olyan környezetben nőhessenek fel, amely a lehető legjobb egészségi állapotot biztosítja számukra,

Hangsúlyozva, hogy sok európai és közép-ázsiai országban tovább terjed a HIV/AIDS, és a HIV vírussal fertőzöttek jelentős része 18 év alatti,

Elismerve, hogy a faji, etnikai vagy vallási kisebbségekhez tartozó gyermekeket, továbbá azokat, akik lakóhelyükről távozni kényszerültek, a menekült és migráns gyermekeket, a fogyatékossgal élő és a hontalan gyermekeket fokozott mértékben fenyegeti a diszkrimináció áldozatává válásának veszélye, és ezért kiemelt védelemre van szükségük és joguk,

Aggódva, hogy az európai és közép-ázsiai országokban továbbra is államok közötti, illetve államokon belüli konfliktusok és természeti katasztrófák fenyegetik és feldúlják milliók, köztük számtalan gyermek életét, valamint, hogy nő a kiszolgáltatott gyermekek száma, de üdvözölve, hogy ugyanakkor a nemzetközi közösség egyre inkább fellép az ilyen körülmények között élő gyermekek szükségleteinek védelmében,

Attól a céltól vezérelve, hogy az ENSZ szervezeteivel, a nem kormányzati szervezetekkel és magukkal a gyermekekkel együttműködve, hozzájáruljanak az ENSZ Közgyűlés 2001. szeptemberében, New Yorkban megtartandó, gyermekekkel foglalkozó Rendkívüli Ülésszakának előkészítéséhez, valamint annak érdekében, hogy a következő évtizedben további programokat dolgozzanak ki és valósítsanak meg a gyermekek és a fiatalok érdekében,

az Európa és Közép-Ázsia gyermekeiről szóló Kormányközi Konferencia (Berlin, 2001. május 16-18.) résztvevői az alábbi kötelezettségeket vállalják:

1. Megtesznek minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy biztosítsák a gyermek jogairól szóló Egyezmény teljes körű végrehajtását, továbbá annak érdekében, hogy mielőbb ratifikálják a gyermekjogairól szóló Egyezménynek a fegyveres konfliktusokban résztvevő gyermekekről, illetve a gyermekkereskedelemlről, a gyermekprostitúcióról és a gyermek-pornográfiáról szóló Fakultatív Jegyzőkönyveit.

2. Biztosítják a gyermekmunka legveszélyesebb formáinak betiltására és felszámolására vonatkozó 182-es számú ILO Egyezmény, a foglalkoztatás alsó korhatárát meghatározó 138-as számú ILO Egyezmény, valamint a Nők elleni megkülönböztetés, illetve a faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló Egyezmények ratifikálását és teljes körű végrehajtását.

3. Felhívják azokat az országokat, amelyek eddig nem tették meg, hogy mielőbb írják alá, ratifikálják a gyermekek védelméről és a nemzetközi örökbeadás területén történő együttműködésről szóló 1993. évi Hágai Egyezményt. Azokat az országokat pedig, amelyek már aláírták az Egyezményt, arra hívják fel, hogy alakítsák ki az Egyezmény végrehajtásához szükséges mechanizmusokat, beleértve azokat a jogszabály-módosításokat is, amelyek lehetővé teszik az Egyezmény teljes körű alkalmazását.

4. Átfogó nemzeti stratégiát dolgoznak ki a gyermekjogok végrehajtására, ideértve a szükséges adatgyűjtést is. Úgy módosítják jogalkotásukat, hogy a gyermek mindenk felett álló érdekének elve és a Gyermekjogairól szóló Egyezmény többi normája érvényesülhessen. Biztosítják, hogy a gyermekekkel hivatásszerűen foglalkozók oktatási programjai és ismeretei a gyermek jogairól szóló Egyezménnyel kapcsolatos tudnivalókkal egészüljenek ki.

5. Megerősítik a gyermekügyekért felelős minisztériumokat, a gyermekek és fiatalok érdekében működő kormányzati szerveket és a civil társadalom szerveződéseit, így a független gyermekjogi biztosok intézményét, annak érdekében, hogy felhívják a figyelmet a gyermekek mindenk felett álló érdekeinek elvére. Ugyancsak megerősítik a gyermekjogokra vonatkozó átfogó nemzeti stratégia kialakításáért és megvalósításáért felelős mechanizmusokat, különösen azokat, amelyek elősegítik a fiú- és leánygyermekek közti egyenlőség megteremtését.

6. Elismerik és segítik a civil társadalomnak, beleértve a magánszektornak, a gyermekek javát szolgáló önkéntes kezdeményezéseit.

7. Minden programjukban és irányelvükben figyelembe veszik és érvényesítik a fiú- és leánygyermekek közötti egyenlőséget, miközben a hangsúlyt a leánygyermekek jogainak érvényesülésére teszik.

8. A szülők, a gondviselők és más, a gyermekekért és fiatalokért felelős személyek irányítását és fontos szerepét elismerve, megtesznek mindent, hogy támogassák és elősegítsék – életkoruk és érettségük figyelembevételével – a gyermekek részvételét minden, őket érintő döntés meghozatalában, valamint biztosítják a gyermekek véleményének figyelembe vételét a rájuk vonatkozó kérdésekben, így minden őket érintő államigazgatási eljárásban is.

9. Jelentős költségvetési támogatást adnak, a nemzeti fejlesztési tervek és a 20/20 kezdeményezés keretében a rendelkezésre álló erőforrások maximumáig a családoknak, valamint az egészségügynek, az oktatásnak és további szociális szolgáltatásoknak, így módon is elsőbbséget biztosítva a gyermekeket sújtó szegénység és társadalmi kirekesztettség felszámolásának. Jobban átláthatóvá teszik, hogy a nemzeti költségvetés mekkora részét fordítják a gyermekekre.

10. Segítik a családokat támogató, nevelő és gondozó szerepükben, a társadalmi integrációhoz való hozzájárulásukban. E segítség (a) foglalja magába egy olyan társadalom- és gazdaságpolitika előmozdítását, mely figyelembe veszi a családok és azok egyes tagjainak szükségleteit, kiváltképp a leghátrányosabb és legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő családtagokét, kiemelt figyelmet szentelve a gyermekek gondozásának; (b) biztosítson lehetőséget a családtagok számára, hogy megértsék és teljesítsék a társadalom iránti kötelezettségeiket; (c) segítse elő a kölcsönös tisztelet, a tolerancia és az együttműködés kialakulását a családon, illetve a társadalmon belül, (d) segítse elő a nő és a férfi közti, egyenlőségen alapuló kapcsolat kialakítását a családban.

11. Olyan családpolitikát támogatnak, amely elismeri az apa családi szerepét is. Olyan irányelveket és stratégiát dolgoznak ki, mely lehetőséget teremt a nők és férfiak közötti munkamegosztásra és a családon belüli egyenlő felelősségvállalásra. Támogatást nyújtanak a gyermekes családoknak, a hangsúlyt a nehéz körülmények között élő gyermekekre és családokra helyezve, tekintet nélkül arra, hogy azok családi keretek között vagy azon kívül élnek. Felveszik a harcot a gyermekek jogellenes elvitele ellen és védik a szülők és gyermekeik közötti, akár országhatárokon áterjedő személyes kapcsolattartáshoz való jogot. A gyermekek jogellenes elviteléről szóló 1980-as Hágai Egyezményhez való csatlakozással, illetve rendelkezéseinek alkalmazásával biztosítják a szétszakadt családokban nevelkedő gyermekek jogainak tiszteletben tartását.

12. Amikor csak lehetséges, biztosítják a gyermekeknek azt a lehetőséget, hogy saját hazájukban, családi kötelékben nevelkedjenek, és ne intézményekben vagy külföldi örökbefogadó családoknál. Megfelelő támogatást nyújtanak a családoknak, nemzeti stratégiát dolgoznak ki az alternatív gondoskodásra, beleértve a nem gyermekbarát nevelőintézetek átalakítását vagy bezárását.

13. Olyan programokat hajtanak végre, amelyek megóvják a gyermekeket és a fiatalokat a növekvő egészségi kockázatoktól. A WHO Egészség 21 című dokumentumában megfogalmazott célokkal összhangban, csökkentik a megelőzhető betegségek és balesetek okozta csecsemő- és gyermekhalandóság arányát, illetve megbetegedések számát. Hatékony megelőző intézkedéseket tesznek a tuberkulózis, a vérszegénység és a jóddhiány felszámolására.

14. Hatékony információs és a kockázatokat tudatosító programokat szerveznek a HIV/AIDS fertőzés ellen, az AIDS megelőzését egy átfogó szexuális felvilágosító oktatási koncepcióba integrálják. Támogatják a kedvezményes gyógyszerellátást a HIV/AIDS fertőzött gyermekek részére. Hatékony óvintézkedéseket kell alkalmazni, annak érdekében, hogy megakadályozzák a HIV/AIDS fertőzés közvetlen átterülését az anyából a gyermekbe, továbbá kiemelt segítséget kell nyújtani az árván maradt HIV/AIDS fertőzött gyermekek számára, illetve elő kell segíteni a pszichológiai és társadalmi gondozását a HIV fertőzött és AIDS-ben szenvedő gyermekeknek, ideértve azokat a gyermekeket, akiknek édesanyja HIV fertőzött születésük során, s azokat, akiknél a diagnózis még nem lehetséges.

15. Segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a gyermekek elsajátítsák a média és az új technológiák megfelelő használatát, ugyanakkor tudományosan megvizsgálják az új technológiák gyermekekre gyakorolt hatását. Többek között hatékony jogszabályok alkotásával megvédik a gyermekeket a médiában vagy az interneten bemutatott erőszaktól és pornográfiától.

16. A gyermekeket, tekintet nélkül társadalmi, gazdasági körülményeikre, megóvják a környezeti ártalmaktól. Olyan gyermekbarát városi és vidéki környezetet alakítanak ki, amelyben minden csecsemő és fiatal gyermek akár otthon, akár a helyi közösségek keretében játék és informális tanulási lehetőségek egész sorához juthat hozzá. Ez, együtt a balesetek elkerülésére tett intézkedésekkel, hozzájárul az egészségi és a környezeti állapot javulásához vidéken és a városokban egyaránt.

17. Kiemelt figyelmet szentelnek a fogyatékkal élő gyermekek védelmének és támogatásának. Biztosítják, hogy azonos jogokkal, valamint az egészségügyi alapellátáshoz, oktatáshoz és a kényelmi szolgáltatásokhoz való akadálymentes hozzáféréssel fogadják el és integrálják őket a civil társadalomba.

18. Fenntartják, illetve tovább bővítik az ingyenes és kötelező, színvonalas oktatásban való részvétel lehetőségét egészen a munkavállalás alsó korhatáráig. Eközben a tanuláshoz olyan biztonságos környezetet teremtenek, mely elősegíti a kreativitást, a tanulást, a szocializációt, és növeli a gyermekek jólétét. Minden tanuló számára magas színvonalú képzést nyújtanak, mely biztosítja, hogy a kisebbséghez tartozó, menekült és a lakóhelyüket elhagyni kényszerült gyermekek, éppúgy, mint a fogyatékkal élők ne legyenek kirekesztettek és egyenlő esélyekkel rendelkezzenek. Megakadályozzák a gyermekek kimaradását az iskolából.

19. Megóvják a gyermekeket az egészségüket vagy biztonságukat veszélyeztető munkától. Stratégiákat dolgoznak ki a nemzetközi normákba ütköző gyermekmunka felszámolására. Különleges figyelmet szentelnek a lányokat fenyegető veszélyeknek, továbbá a gyermekek rehabilitációjának és a társadalomba való visszailleszkedésüknek. Eközben szem előtt tartják, hogy az oktatás kulcsfontosságú a gyermekmunka elleni harcban.

20. Minden szükséges intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy kiküszöböljék a megkülönböztetés minden formáját, így a faji, nyelvi, vallási vagy nemi diszkriminációt, továbbá, hogy az egyenlőtlenségek felszámolására koncentrálnak megszüntessék a kirekesztettséget. Hatékony intézkedéseket dolgoznak ki a rasszizmus, a faji megkülönböztetés, az idegengyűlölet és a hozzá kapcsolódó intolerancia felszámolására. Támogatják a Rasszizmus elleni világkonferenciát és biztosítják a perifériára szorult gyermekek, utcagyerekek, állami intézetekben nevelkedő gyermekek társadalomba történő visszailleszkedését.

21. Minden szükséges politikai, jogalkotói és pénzügyi intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy megszüntessék a gyermekek elleni erőszak minden, állami és nem-állami szereplők által elkövetett formáját, így a testi fenyegetést és a családon belüli erőszakot is. Oktatási és egyéb intézkedéseket hoznak, hogy biztosítsák a gyermekek hatékony védelmét a szexuális bántalmazás, testi vagy gazdasági kizsákmányolás minden formájával szemben. Véget vetnek a gyermekkereskedelemnek, anélkül, hogy a gyermekáldozatot büntetnék meg, ugyanakkor biztosítják, hogy a gyermekek mindenre kiterjedő rehabilitációban részesüljenek, és így újra beilleszkedhessenek a társadalomba. Felhívják az országokat, hogy mielőbb ratifikálják a Nemzetközi szervezett bűnözés elleni ENSZ Egyezményt, és annak két Jegyzőkönyvét az emberkereskedelemnek, kiváltképp a nők és gyermekek kereskedelmének, valamint a migránsok jogtalan kizsákmányolásának megelőzéséről, betiltásáról és büntetéséről.

22. Intézkedéseket hoznak a menekült, a menedékkérő, az otthonukat elhagyni kényszerült gyermekek, a háborús konfliktusok által sújtott, kíséret vagy szülői gondoskodás nélkül maradt gyermekek jogainak és speciális szükségleteinek tiszteletben tartására. A család keretein kívüli, megfelelő szolgáltatásokat (minőségi nevelőszülői gondoskodást vagy intézeti elhelyezést) nyújtanak ezeknek a gyermekeknek, továbbá foglalkoznak az árva,

illetve kíséret nélküli vagy illegális bevándorlóként érkezett kisgyermeknek speciális szükségleteivel is.

23. Biztosítják egy olyan elkülönült igazságszolgáltatási rendszer létrehozását a fiatalkorúak számára, amely rehabilitációjukra és újbóli integrációjukra helyezi a hangsúlyt. A szabadságtól való megfosztást csak mint végső megoldást alkalmazzák a lehetséges legrövidebb ideig, ily módon teljes mértékben alkalmazva a nemzetközi előírásokat. Jelentősen csökkentik a fiatalkorúak számát a börtönökben, ugyanakkor együttműködnek a gyermekáldozatok számára a peres eljárások és az igazságszolgáltatási normák minőségének javításában.

24. Nemzetközi együttműködésre, a társadalmi és gazdasági fejlődés támogatására, a szegénység felszámolására hívnak fel. Egyebek között törekedni fognak annak az eddig még nem teljesített nemzetközi célkitűzésnek a megvalósítására, hogy a fejlett országok ajánlják fel fejlesztési segélyként bruttó hazai termékük 0,7%-át, ezzel is növelve a gyermekek támogatására szolgáló forrásokat.

25. Javasolják, hogy minél több ország jelölje ki november 20-át a GyermeKjogainak Nemzetközi Napjává.

Nagyratörő tervet tűztünk ki magunk elé, felismerve, hogy a gyermekek saját jogukon állampolgárok, és hogy a fejlődésük támogatása elengedhetetlen egy békés és virágzó Európa és Közép-Ázsia megteremtéséhez. Meg kell tennünk a szükséges jogi, adminisztratív és egyéb lépéseket, hogy valóra váltsuk a felsorolt célokat, és figyelemmel kísérjük megvalósításukat és a felmerülő nehézségeket.

Ehhez időre, energiára és erőforrásokra lesz szükség. Vállaljuk, hogy eleget teszünk a gyermeKjogairól szóló Egyezményben foglalt kötelezettségeinknek, így gondoskodva arról, hogy Európában és Közép-Ázsiában minden gyermek élhessen jogaival. Törekedni fogunk arra, hogy a civil társadalmat is bevonjuk a ránk háruló feladatok megoldásába. Tudjuk, hogy vállalásaink csakis a gyermekek és a fiatalok teljes és aktív részvételével teljesíthetők.

Elkötelezzük magunkat a feladat iránt, és azon dolgozunk, hogy olyan Európát és Közép-Ázsiát teremtsünk, amely méltó a gyermekekhez.

Fordította: Takács Katalin

Fókuszban

MULASZTÁSOK ÉS ELSZALASZTOTT LEHETŐSÉGEK

Az írás a gyermekjogok érvényesítésének olyan oldalával, a nemzetközi jelentéstételi kötelezettséggel foglalkozik, melyet gyakran hajlamosak vagyunk formálisnak tekinteni és elhanyagolni. Pedig a jogok érvényesülésének éppen az a garanciája, ha az államnak rendszeresen számot kell adnia az e téren tett intézkedéseiről, s ezek hatékonyságát a civil társadalom erre szakosodott szervezetei folyamatosan ellenőrizhetik.

Magyarországon a 80-as évek végén, a rendszerváltáshoz vezető folyamatban fontos szerephez jutottak az emberi jogok tiszteletben tartásáért küzdő mozgalmak. A rendszerváltás hajnalán azt hittük, hogy ezt követően az emberi jogok általános érvényesülése, valamint ennek kontrollja mind az állam, mind pedig a civil társadalom életének természetes részévé válik.

Ugyancsak a 80-as évek végén, nemzetközi szinten, az emberi jogvédők egy népes csoportja az eddigieknél is erősebb, speciális védelmet követelt a társadalom egy különösen kiszolgáltatott és saját érdekérvényesítésre képtelen csoportja, a gyermekek számára. A gyermekvédelmi szervezetek lobbizása eredményeként sikerült is új kereteket teremteni a gyermekügyek képviselőire.

Így:

1. 1989-ben, tíz éves tárgyalássorozatot követően, az ENSZ Közgyűlése elfogadta a Gyermekjogairól szóló Egyezményt (továbbiakban: Egyezmény), mely az emberi jogok körén belül fokozott védelmet biztosít a gyermekek érdekeinek. Mi több, a gyermekjogok érvényesülésének elősegítését és biztosítását, a gyermek nevelésében a család elsődleges szerepét elismerése mellett, az állam feladatává teszi.

Bár az Egyezmény egyedi jogsértések vizsgálatára és orvoslására szolgáló panaszmechanizmust nem hozott létre, a korábbi emberi jogi egyezményeknél szélesebb körű ellenőrzési rendszert állított fel.

Az Egyezmény által életre hívott, független nemzetközi szakértőkből álló Gyermek Jogainak Bizottsága (továbbiakban: bizottság) ugyanis nem csak a kormányok kötelezően benyújtott jelentéseit vizsgálja. Zárt (a vizsgált kormány képviselői számára nem látogatható) ülésen lehetővé teszi az adott ország civil szervezetei számára, hogy még a kormányjelentés tárgyalását megelőzően, a gyermekjogok érvényesüléséről, a kormány és szervei e téren végzett munkájáról, ill. a gyermekügyek alakulásáról véleményt nyilváníthassanak.

2. A gyermekjogi egyezmény gyors és széleskörű nemzetközi elfogadása törvénykezési kényszert teremtett az egyes országokban, a belső jogot ugyanis mielőbb összhangba kellett hozni a gyermekjogi egyezmény rendelkezéseivel.

3. 1990-ben a világ vezető politikusai csúcsértekezletükön arra szólították fel a kormányokat, készítsenek 10 éves, országokra szabott stratégiát a gyermekek helyzetének hosszú távon való javítására.

4. A 90-es évek közepe óta az Egyezmény széleskörű elfogadottságának, valamint a nemzetközi civil szervezetek nyomásának köszönhetően, szakegyezmények elfogadásával folyamatosan finomítják az Egyezmény rendelkezéseit és a keret jellegű szabályokat konkrét kötelezettségekké alakítják.

Így született meg pl. a Hágai Egyezmény a külföldre történő örökbe adásról, vagy a gyermekjogi egyezményhez csatlakozó Kiegészítő Jegyzőkönyvek a kötelező katonai szolgálat alsó korhatárának felemeléséről, a gyermekkereskedelem tilalmáról.

Több világkonferencia foglalkozott olyan, a gyermekeket tömegesen sújtó jogsértésekkel (pl. gyermekmunka, gyermekek szexuális kizsákmányolása), amelyek felszámolása, a jelenség határokat átívelő jellege miatt, nemzetközi összefogás nélkül nem lehetséges.

Annak vizsgálata, hogyan tett eleget Magyarország (vagyis annak mindenkori kormánya és parlamentje) az előbbiekből adódó kötelezettségeknek, illetve, hogyan éltek a gyermekvédő szervezetek a felkínált lehetőségekkel, képet ad arról is, mennyire fontos nálunk társadalmi szinten a gyermekek ügye.

Az állami oldal

A Magyar Köztársaság az elmúlt 12 év során szinte az összes, a gyermekügyekkel és gyermekjogokkal kapcsolatos beszámolási kötelezettségét vagy csak nagy késedelemmel, vagy pedig egyáltalán nem teljesítette. Ennek egyik fő oka abban keresendő, hogy miközben a gyermekekkel kapcsolatos döntések több minisztérium kompetenciájába tartoznak és ezért széleskörű és szoros együttműködést és egyeztetést kívánnak, az elmúlt évtizedben a gyermekügyeket koordináló szervek mindig gyenge pozícióval rendelkeztek a kormányon belül.

A gyermekjogi egyezményt 1991-ben ratifikálta a magyar parlament. 1993-ban kellett volna benyújtatunk az első országjelentést, amelyben tájékoztatást adunk a gyermekek helyzetét meghatározó jogszabályi keretekről. Természetes, hogy erről a kormány csak azt követően kívánt beszámolni, hogy az Egyezmény és a hazai jog harmonizációja már megtörtént.

A rendelkezésre álló két év azonban csak arra bizonyult elegendőnek, hogy elkészítsék azon jogszabályhelyek listáját, amelyek nem álltak összhangban az Egyezménnyel.

Bár több civil szervezet is lobbizott az országjelentés elkészítéséért, két független szakértő pedig tervezetet is készített, a Miniszterelnöki Hivatal illetékes Ifjúságpolitikai Titkárságának súlytalanná válása, majd szétesése megakadályozta a munkálatok tényleges megkezdését.

Nem készült el a 10 éves gyermekpolitikai stratégia sem. Egy a gyermek- és ifjúságpolitikai célkitűzésekről készített 3 éves terv – költségvetési eszközök hozzárendelése híján – információs anyagként végezte a Parlament asztalán, s megvalósulását soha senki sem kérte számon.

Ezzel egy időben nem talált a kormányban partnerre az UNICEF, amikor azt szorgalmazta, készüljön a magyar gyermekek helyzetét átfogóan értékelő elemzés. A nemzetközi tapasztalatok szerint egy ilyen dokumentum segítette volna a későbbi program-prioritások megállapítását, a forráselosztást. Nem utolsó sorban pedig megbízható hivatkozási alapja lehetett volna az akkor még bővebben csordogáló nemzetközi támogatások elnyerésének. (A magyar gyermekek helyzetéről szóló elemzést végül az UNICEF készítette el néhány évvel később.)

A 90-es évek közepe táján aktívabbá vált a gyermekekkel kapcsolatos törvénykezés (új oktatási törvény, Btk és Be módosítás, a finisébe érkező gyermekvédelmi törvény) végül felgyorsította a magyar kormány első gyermekjogi jelentésének benyújtását.

Az ekkor már több mint 3 éves késésben lévő beszámoló korrektül mutatta be a gyermekekre vonatkozó magyar szabályozást, de idealizált képet festett a tényleges helyzetről. A jogok érvényesülésében mutatkozó hiányosságokat kizárólag az anyagi eszközök hiányának tudta be.

Nem nézett reálisan szembe azzal a ténnyel, hogy az egyezményt a gyermekekkel foglalkozó szakemberek kevésbé ismerik, egyes elveinek érvényességét (pl. a gyermek véleményének figyelembe vétele) pedig megkérdőjelezzik. Ugyancsak hallgatott arról, hogy még semmit sem tett a társadalomban fellelhető gyermekellenes attitűdök (pl. a testi fenyegetés nevelési eszközként való elfogadása, a családon belüli abúzus tolerálása) megváltoztatása érdekében.

Az 1996-ban benyújtott, majd 1998-ban a Gyermek Jogainak Bizottsága által tárgyalt jelentést a kormány, az Egyezmény ajánlása ellenére, nem tárta a széles nyilvánosság elé, arról nem kezdeményezett szakmai fórumokon vitát, az ezzel kapcsolatos kritikát és kezdeményezéseket pedig elutasítóan kezelte.

A jelentés magyar nyelvű szövegéhez máig szinte lehetetlen hozzájutni, a Gyermekjogainak Bizottsága összefoglaló értékelésében található bírálatokat és ajánlásokat az illetékes szakemberek többsége a mai napig nem ismeri.

Hogy az 1995-ben létrehozott és a Gyermek Jogainak Bizottsága által is örömmel üdvözölt Gyermek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács a gyermekjogokról folyó kormány-civil szféra párbeszédének valódi színterévé válhatott-e volna, már nem fogjuk megtudni.

Működését ugyanis az 1998-ban hivatalba lépő új kormány egy ideig szüneteltette, majd megszüntette.

Az Ifjúsági és Sportminisztérium megalakulását követően az Országgyűlés e minisztérium hatáskörébe utalta a gyermekjogi egyezmény végrehajtásának koordinálását és az ezzel kapcsolatos jelentési kötelezettségeket is. Ehhez azonban a minisztériumban nem áll rendelkezésre megfelelő tapasztalattal rendelkező szakapparátus.

Erre utal annak az országjelentésnek a kálváriája is, amelyet 2000. december végéig kellett volna az ENSZ-nek benyújtanunk arról, hogyan alakult a gyermekek helyzete Magyarországon az 1990. évi gyermekcsúcs óta.

Bár a munkálatok elkezdődtek, végül csak az UNICEF, egyes hazai civil szervezetek és a sajtó nyomására tett eleget a minisztérium e kötelezettségnek. Akkor is csak formálisan, hiszen az elkészült anyag csak esetlegesen kiemelt témákkal foglalkozott, elemzés helyett inkább csak adatokat tartalmazott, markáns gyermekjogi problémákat pedig (a roma gyermekek helyzete) csak távolról érintett. (Mindezt erősen kifogásolható angol fordításban.)

Mindezidáig adósak maradtunk a 4. pontban felsorolt jogi dokumentumok ratifikálásával is.

A civil szféra

Akárcsak a civil társadalom más területén, a gyermekek érdekeit, jogait védő szervezetek között is már kezdettől fogva tetten érhető a pártosodás, amelyet a két eltérő politikai preferenciájú képviselői szervezet, Országos Gyermek és Ifjúsági Parlament és a Magyar Gyermek és Ifjúsági Tanács megalakulása is példáz.

A civil szervezetek rossz anyagi helyzete csak fokozta a hatalomnak való kiszolgáltatottságot. S mivel a mindenkori hatalom szívesen élt az így felkínált lehetőséggel, a négyévenként lezajló kormányváltások sok hasznos gyermekjogi, -védelmi kezdeményezés elhalásához, felmorzsolódásához vezettek.

Az elmúlt évtized során a gyermekügyek többek között azért szorultak háttérbe más társadalmi ügyek mögött, mert a szervezetek összefogása hiányában, az egyes csoportok politikai érdekérvényesítő képessége gyengének bizonyult.

Az elmúlt 12 év kormányainak gyermekjogi teljesítménye feltétlenül indokolná egy olyan típusú gyermekjogi koalíció létrehozását, amely Németországban, Nagy-Britanniában vagy Romániában már igen sikeresen működik. Ezek olyan független tömörülések, amelyek munkájukat többnyire az állam anyagi támogatásával végzik.

Egy gyermekjogi koalícióra számos feladat várna:

- részvétel a gyermekpolitika alakításában,
- lobbizás gyermekügyekért,
- marginalizált csoportok (nem családban nevelkedők, szegény, roma gyerekek) érdekeinek felkarolása,
- közreműködés a társadalom gyermekekkel kapcsolatos szemléletének alakításában,
- a kormány rászorítása arra, hogy a gyermekjogokkal kapcsolatos kötelezettségeit (parlamentari beszámoló, országjelentések) betartsa,
- a kormány intézkedéseinek civil ellenőrzése (többek között alternatív jelentések készítésével),
- általános emberi jogi, nőjogi szervezetek bevonása a gyermekjogok védelmébe,

Ehhez azonban arra is szükség lenne, hogy a kormány -összhangban a Gyermek Jogainak ajánlásaival – egyenlő félként ismerje el a gyermekekkel foglalkozó civil szervezeteket és jobban támaszkodjon tapasztalataikra.

Lássa el őket információkkal, konzultáljon velük rendszeresen, kérjen értékelést a kormány teljesítményéről, nyújtson megfelelő anyagi támogatást, ugyanakkor ne várja el, hogy ezek a szervezetek végezzék el helyette a feladatokat.

A Gyermekjogi Egyezmény, a Gyermek Jogok Bizottságának működése és dokumentumai jó lehetőségeket biztosítanak a gyermekek védelmével foglalkozó társadalmi szervezeteknek, bár Magyarországon ezekkel az eszközökkel még csak ritkán éltek.

Kecskeméti Edit

Írta: Szilvási Léna

PIK KATI ÜZENETE

Már az őszi kilakoltatási ügyek kapcsán megfogalmazódott bennem a gondolat, hogy valami határozott lépést kell tennie a szociális szakmáknak. Méghozzá a radikalizálódás irányába. Sok jogos kritika fogalmazódott meg az újságokban a szociális szakma megosztottságával, tehetetlenségével kapcsolatban és biztos vagyok benne, hogy nagyon sokan törtük fejünket azon, ki mindenki felelőssége az, hogy egyének és gyermekes családok kerülnek utcára.

Kati váratlan halála bennem felerősítette ezeket a gondolatokat. Akik ismertük Katit, tudjuk, hogy szakmai élete során mindig a legrászorultabbak, legkiszolgáltatottabb helyzetben lévők felé fordult. Kezdve az 1971-es tiszai árvíz károsultjainak segítésétől élete utolsó pillanatáig azokat a programokat, segítőket támogatta munkájával, szupervízióival, szakmai tanácsaival, akik a legkreatívabban és a legnehezebb körülmények között próbálták segíteni a szegényeket, rászorultakat, hajléktalanokat, peremhelyzetbe került személyeket, családokat.

Nyelveket jól beszélő, a külföldi szakirodalmat ismerő szakemberként mindig törekedett kollégái, tanítványai számára hozzáférhetővé tenni a legfrissebb, legkorszerűbb gondolatokat.

Ha a szociális munka irányzatait tekintjük, Kati egyértelműen a radikális irányzat képviselője és közvetítője volt. Azé az irányzaté, ami mindig kritikusan nézi a szociális munkás tevékenységét és rámutat a szakmai, intézményi érdekek eluralkodására a segítségre szoruló személyek, társadalmi csoportok szükségletei felett. A radikális irányzat az egyéni problémák mögött mindig meglátja a tágabb társadalmi, gazdasági és politikai diszfunkciókat és a megoldásokat is e diszfunkciók megnevezésén és megkérdőjelezésén keresztül keresi. Kati mind a szociális szakmák történetét feltáró, mind a szupervíziós tevékenységet elemző munkáira ez a kritikai hozzáállás volt a jellemző.

Ma Magyarországon szemtanúi lehetünk a szociális munka intézményesülésének. Örülhetünk annak, hogy a rendszerváltás óta a szakma hihetetlen dinamizmussal fejlődött, elfogadottá vált. Ugyanakkor évek óta tapasztaljuk a szociális szakemberek elbizonytalanodását, helykeresését. E bizonytalanság oka pedig nagyrészt a politikához való bátortalan viszonyulásunkból fakad. Örülhetünk annak, hogy újabb és újabb szociális szakembereket alkalmazó intézmények jönnek létre, egyre többen főállású képviselői a szociális érzékenységnek. Ugyanakkor kiszolgáltatottak is vagyunk a minket alkalmazó intézményeknek, az intézményeinket fenntartó hatóságoknak, a mindenkori kormány nem létező vagy cinikus szociálpolitikájának. Kiszolgáltatottságunk pedig reménytelenné teszi azok helyzetét, akik a segítséget részben tőlünk remélik, mivel a fokozódó elszegényedés, a lakáskonceptió hiánya, a vidéki munkanélküliség, az egyszülős háztartások reménytelen szociális helyzete nem egyéni segítség, hanem eltökélt és határozott szociálpolitikai döntések, politikai állásfoglalások, kormány szintű cselekvés után kiált. Ehhez pedig arra van szükség, hogy a szociális szakmák elmozduljanak a radikalizálódás irányába, kritikusan, határozottan és hallhatóan megfogalmazva véleményünket, elvárásainkat, követeléseinket a helyi és állami döntéshozó szervek és személyek felé.

Sokan voltunk Kati búcsúztatásán. Akik ott voltunk, mindannyian szerettük őt. Szerettük őt személyes vonzereje és szakmai kiállása miatt. Fontos volt számunkra, mert Kati megszólította bennünk a társadalmi igazságosság iránti vágyunkat, a rászorultak iránti

elkötelezettségünket. Emléke arra kötelez minket, hogy elgondolkodjunk azon, mi a szociális szakmák helye és feladata ma Magyarországon, az e területen dolgozók a szakmához és egymáshoz való viszonya!

Kati üzenete szerintem ez.

RENDKÍVÜLI ENSZ KÖZGYŰLÉS A GYERMEKEKÉRT: előzmények és várakozások

A gyermekek helyzete és a gyermekpolitikák feladatai a világon természetesen a világ demográfiai, antropológiai kulturális, gazdasági és politikai sokrétűségét tükrözik. A sokarcú világban az UNICEF feladatai nemcsak rendkívül szerteágazóak, hanem az adott időszak feltételeinek megfelelően változnak, bővülnek. Továbbra is segítenie kell olyan rendkívüli helyzetekben, mint pl. az afganisztáni háború vagy a természeti csapások, sújtotta országokban. Ösztönöznie kell gyermekbarát nemzeti és globális erőfeszítéseket, politikákat és cselekvéseket. Mindehhez állandóan biztosítani kell az anyagi bázist és a szellemi tőkét.

A nemzetközi életben különböző mérföldkövek jelzik a folyamatot, amelynek során az 1946-ban megalakított ideiglenes gyermeksegély szervezet globális méretekben a gyermekügy legfőbb letéteményesévé fejlődött a Világszervezet keretében, miközben a gyermekpolitika számos kérdése is „globalizálódott”. Sokan az 1979-es Nemzetközi Gyermekévet tekintik a legdöntőbb fordulathoz. Tény, hogy az ENSZ legfőbb fóruma a Nemzetközi Gyermekév kapcsán döntött a UNICEF megbízatásának és szerepének jelentős bővítéséről. A Nemzetközi Gyermekévre 20 évvel azt követően került sor, hogy az ENSZ Közgyűlés egyhangú határozatában deklarációt fogadott el a gyermekek jogairól, elsősorban azzal a céllal, hogy a gyermekek helyzetének javításával kapcsolatos kötelezettségeket fontosabbá tegye a világ államai és döntéshozói számára. A gyermekév, amelynek esemény sorozatában Magyarország is jelentős szerepet vállalt, olyan nemzeti bizottságokra épült, amelyek a világ legtöbb országában először hozták össze az állami döntéshozókat, a karitatív és gyermekpolitikai szervezeteket. Ez a kezdeményezés tulajdonképpen hozzájárult annak a gondolatnak népszerűsítéséhez, hogy a gyermekek helyzetét, a gyermekegészségügy, jólét, oktatás, családi viszonyok, állami gondozás, fiatalok bűnözés problémáit nem egymástól elszigetelten, hanem komplex módon célszerű kezelni. Magyarországon néhány más országhoz hasonlóan az UNICEF Nemzeti Bizottsága töltötte be a Gyermekév Magyar nemzeti Bizottságának feladatát.

A Nemzetközi Gyermekév globális méretekben meggyorsította azt a törekvést, hogy a világ államai közösen határozzák meg kötelezettségeiket a gyermekek jogaival kapcsolatban a nemzeti keretek között, iktassák törvénybe feladataikat. Hosszas vita után 1989-ben szavazta meg az ENSZ Közgyűlése a konvenciót a gyermekek jogairól. A határozat ajánlásai azóta bekerültek a világ államai túlnyomó többségének nemzeti törvényei közé. Ez lett az emberiség történetében a legtöbb ország által ratifikált nemzetközi dokumentum.

A gyermeki jogok törvénybe iktatása jelentős változásokat eredményezett az államok többségében.

a./ A gyermekügy a XX. század eleje óta elsősorban jóléti, szociális téma volt, amelyik a gyermekjólét olyan szükségleteiből indult ki, mint az egészségügy, a táplálkozás, az oktatás. Ezek a témák nemcsak a hagyományos módon fogalmazódnak meg, hanem mint jogok, amelyek biztosításáért a társadalom és az állam, vagyis a kormányok felelősek.

b./ A gyermekek különleges védelme, amelyik korábban ugyancsak szerepelt a jóléti célok között a felelősök megjelölése nélkül, jogi garanciákat kapott. Világosabbá vált, hogy miközben a családok felelősök elsősorban a gyermekekről való gondoskodásért és a gyermekek védelméért, jelentős feladatokat kell ellátni a társadalmak intézményeinek is.

c./ Világméretben megkezdődött a gyereküggyel és a gyermekek jogaival foglalkozó nemzeti hálózatok kiépítése, amelyek a korábban főleg jóléti feladatok mellett a gyermekvédelem jogi vonatkozásaival foglalkoznak. Gyermekügyi vagy ifjúsági ombudsmanok működnek ma már jó néhány országban, s sok olyan kérdés, amely korábban a családok belső ügye volt, pl. a gyermekek elleni erőszak, nemzeti kérdéssé váltak.

d./ Az államok önként vállalt kötelezettségévé vált a rendszeres beszámolás arról, hogy mit tettek a konvenció valóra váltásáért.

e./ Nemzetközi méretekben létrejött a Gyermekek Jogainak Bizottsága. Ez a testület kíséri figyelemmel a nemzeti gyermekpolitikák és gyakorlat viszonyát a vállalt kötelezettségekhez.

A gyermekügy globális kezelésének következő állomása volt az 1990-es Világcsúcs a Gyermekekért nevű világkonferencia, amelyik sajátos bevezetője volt az ENSZ keretében az elmúlt évtizedben tartott globális társadalompolitikai tanácskozásoknak. Az ENSZ Gyermekalapja ösztönző és kezdeményező szerepet vállalt a világcsúcs előkészítésében, témáinak meghatározásában. Ugyancsak jelentős szerepet játszottak ebben a Gyermekalap Nemzeti Bizottságai. Az UNICEF Magyar Nemzeti Bizottsága elsősorban a Közép és Kelet-európai térségben segítette a Világcsúcs előkészítését. Magyarország az 1990-es tanácskozáson csak megfigyelőként vehetett részt, mert sem, a Köztársasági Elnök sem pedig a Miniszterelnök nem tudott megjelenni New Yorkban. A külügyminiszter is csak 10 percet töltött a világcsúcson. Az UNICEF Titkárságának és Magyar Nemzeti Bizottságának közreműködése révén a Köztársasági Elnök aláírása és az ország pecsétje végül is utólag rákerülhetett a Világcsúcs deklarációjának alapdokumentumára.

Az 1990-es Világcsúcson kitűzött célokból s a cselekvési program előirányzataiból sok minden megvalósult. Több területen javult a gyermekek helyzete. Az elmúlt évek lényeges eredményei között szerepel a csecsemő és gyermekhalandóság 1000 élve születésre számított 92-ről 82-re való csökkentése. Eredményeket értek el annak a programnak végrehajtásában, amelyik a „forradalom a gyermekek életéért és fejlődéséért” címen került be a nemzetközi köztudatba. Ennek négy oszlopaként a gyermekegészségügy radikális megjavításával, a gyermekek táplálkozási viszonyainak jobbá tételével, az alapfokú oktatásban való részvétel általánossá fejlesztésével s a tiszta ivóvízhez való hozzájárulás biztosításával foglalkozó programok keretében egyes térségekben javult a helyzet. A gyermekbénulást lényegében sikerült eltüntetni bolygónkról

Igen fontos eredménynek tekinthető annak a két nemzetközi dokumentumnak elfogadása is, amelyben az államok nemcsak kötelezték magukat a gyermekek védelmére fegyveres konfliktusokban, hanem kimondták ennek tilalmát is. Ugyancsak megtiltották a gyermekek szexuális és kereskedelmi kizsákmányolását. Ezekhez is sok ország csatlakozott.

A jogok deklarációja természetesen még nem jelenti azok érvényesülését is. A mérleg sok országban és kérdésben kedvezőtlen, s egyes területeken a helyzet tovább romlott.

Nem csökkent a szegénység. A világon élő mintegy 1,8 milliárd 15 éven aluli gyermek 80 %-a fejlődő országokban él s 600 millióra tehető azoknak a gyerekeknek a száma, akik szegény családokban élnek s jövedelmük napi egy dollárnál kevesebb. Számuk növekedett

is. A volt szocialista országokban a szegénynek tekinthetők száma az elmúlt évtizedben az ENSZ becslései szerint kb. 40 millió fővel nőtt, s mintegy 60 millióra tehető. Ezek egyharmada napi egy dollárnál kisebb jövedelemmel rendelkezik. A szegények között igen magas a térségben is a gyermekek aránya. A szegénység a gyermekek életének minden területét meghatározza. 110 millió iskoláskorú gyermek, pl. nem járhatott iskolába. Többségük leánygyermek. Az elmúlt 10 év során összesen több mint százmillió gyerek halt meg, mielőtt elérte volna ötödik életévét. Döntő többségük olyan betegségek következtében vesztette életét, amelyek elvileg gyógyíthatók. Az éhség, a rosszul tápláltság továbbra is sok tízmillió gyereket sújt.

Nem hozott kellő eredményt a háborús területeken élő gyermekek helyzetének enyhítéséért folyó munka. Ez egyrészt arra irányult, hogy megakadályozza gyermekek bevonását a fegyveres harcokba, másrészt segítette a sebesült gyermekek rehabilitálását, illetve a menekülteket. Az UNICEF természetesen támogatta a táposóknak betiltásáért folytatott nemzetközi erőfeszítéseket is.

A gyermekek továbbra is a legfőbb áldozatai voltak az elmúlt 10 év fegyveres konfliktusainak. Ezekben sokkal több gyerek halt meg, mint ahány katona esett el. A gyermekek egy része a fegyveres konfliktusok résztvevőjeként vesztette életét vagy vált nyomorékká. Csupán az 1990-es években kétmillió gyermeket öltek meg a háborúban, hatmillió sérült súlyosan és élete további éveit kéz vagy láb nélkül élheti. 12 millió gyermek vesztette el otthonát. 2002 februárjában lépett végre hatályba a gyermekek harci cselekményekbe bevonásának tilalmát kimondó egyezmény.

250 millió gyermek tartozik bolygónkon a kereskedelmi vagy szexuális célokból kizsákmányoltak közé. A gyermekprostitúció elleni világkampány különösen azért vált fontossá, mert tömeges méretű globális üzletgá terebélyesedett. A nemzetközi turizmus, a kommunikációs forradalom és a szegénység terjedése nyomán a korábban is létezett, s a viszonylag elszigetelt góccokat, szervezett globális hálózatok váltották fel.

Az 1990-es Világcsúcs óta bekövetkezett váratlan és kedvezőtlen változások között a legjelentősebb az AIDS terjedése, a világon az ismert AIDS betegek száma 35 millió. Ezek között 1, 3-1, 4 millió a 15 éven aluli gyermek. Az AIDS fertőzöttek száma évente közel 5 millióval nő. Az elmúlt 10 év során 13 millió gyermek vesztette el szüleit az AIDS következtében. Ezek döntő többsége Afrikában él.

A XXI század elején a világ ilyen feltételek mellett készült a 2001 szeptemberére tervezett és a terrortámadás miatt 2002 májusára halasztott rendkívüli ENSZ Közgyűlésre. Az ENSZ tagállamai két lényeges feladatot tűztek ennek napirendjére:

1./Az elmúlt 10 év eredményeinek és hiányosságainak kritikus és önkritikus értékelése egyrészt a nemzeti jelentések, másrészt a szakértők elemzése, tanulmányai alapján.

2./ Az új feladatok megfogalmazása és új program elfogadása a gyermekügyben, figyelembe véve a XXI. század új kihívásait.

Az ENSZ tagállamai az UNICEF-et bízták meg a gyermekügyben, a gyermekpolitikákban végbement változások elemzésével, a kormányok beszámolóinak összefoglalásával és értékelésével. A Gyermekalap látja el a rendkívüli közgyűlés titkárságának teendőit. Az UNICEF segített jó néhány a kormányt annak a jelentésnek a

kidolgozásában is, amelyben az 1990-es Deklaráció és Cselekvési Program megvalósításáról kell beszámolniuk. A Gyermekalap keretében készültek a Világkonferencia alapdokumentumai. Az UNICEF és Nemzeti Bizottságai kezdeményezik és segítik a regionális szakmai tanácskozásokat, s igyekeznek elősegíteni, hogy a különböző társadalmi szervezetek, mozgalmak bekapcsolódjanak az előkészítés és a végrehajtás folyamataiba. A Nemzeti Bizottságok feladatai között szerepel az is, hogy a nemzeti beszámolók érdemiek, reálisak és cselekvésorientáltak legyenek.

A UNICEF a XXI. Század elején új partneri viszonyt igyekszik kialakítani mindazokkal, akik a gyermekek ügyében érdekeltek. Ezt a célt szolgálja a rendkívüli közgyűlés előkészítése során indított kezdeményezése: a Világmozgalom a Gyermekekért is. E mozgalom fő jelszavai egybeesnek a rendkívüli közgyűlés céljaival.

- 1./ Minden gyermek fejlődése számára a világ bármely szögletében teljes és egyenlő lehetőséget kell biztosítani képességei kifejlesztéséhez.
- 2./ A szegénység csökkentéséért folyó munkát a gyermekekkel kell kezdeni.
- 3./ A kormányok felelősséggel tartoznak az országukban a gyermekek jólétéért.
- 4./ Mindenkinek osztoznia kell a felelősségben a gyermekek jogai érvényesülésének biztosításáért.
- 5./ Az oktatás az alappillére a gyermekek érdekeit szolgáló erőfeszítéseknek.
- 6./ A nemek közötti egyenlőséget minden térségben és közösségben biztosítani kell.
- 7./ A gyermekek elleni erőszakért a büntetlenséget nem szabad többé megengedni.
- 8./ A gyermekek elleni diszkriminációnak és előítéleteken alapuló helytelen kezelésüknek véget kell vetni.
- 9./ A gyermekeket és fiatalokat be kell vonni az életfeltételeiket befolyásoló döntésekbe.
- 10./ A globalizációt a gyermekek érdekében kell megzabolázni.

A Világmozgalom a Gyermekekért nem új szervezet, hanem sajátos együttműködési forma, amelyik mobilizálni kívánja a kormányokat, a civil társadalmat és a nemzetközi szervezeteket a gyermekek érdekeiért a XXI. Században a kisebb közösségek, az államok, a térségek szintjén és globális méretekben. Ebben az értelemben sajátos folytatása és az új feltételek közötti alkalmazása annak, amit 1979-ben a Nemzetközi Gyermekév kapcsán az UNICEF kezdeményezett.

Simai Mihály